

Видається з 1998 р. (до 2016 р. як «Вісник АПСВ ФПУ»)

Вісник
*Академії праці, соціальних відносин
і туризму*

Journal
*of Academy of Labour,
Social Relations
and Tourism*

Visnyk
*Akademiyi pratsi,
sotsial'nykh vidnosyn
i turyzmu*

№ 4 2018

Фахове видання з економічних наук (затверджено наказом МОН України №1222 від 07.10.2016 р.)

Фахове видання з юридичних наук (затверджено наказом МОН України №1604 від 22.12.2016 р.)

Друкується за рішенням Вченої ради Академії праці, соціальних відносин і туризму
(протокол № 12 від 21.06.2018 р.)

Електронна версія "Вісника АПСВТ", умови публікації, архів номерів:

<https://www.socosvita.kiev.ua/publishing/bulletin>

Внесений у: РИНЦ (ліцензійний договір № 206-04/2013 р.), GoogleScholar, Index Copernicus , Directory of Research Journals Indexing, ResearchBib

Видавець: Академія праці, соціальних відносин і туризму м. Київ, Кільцева дорога, 3-А, Київ-187

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 21787-1168ПР від 21.12.2015 р.

© Редакційна колегія, 2018

© Автори статей, 2018

© Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Вікторія Буяшенко, д. філос. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *голова редколегії журналу*

Економічні науки

Олена Корчинська, д. екон. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *редактор тематичного випуску*

Марцін Бакієвіч, PhD з економіки, Варшавський педагогічний університет ім. Януша Корчака (Польща)

Руслан Буряк, д. екон. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Зоя Васильченко, д. екон. н., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Аркадіуш Дурасевіч, PhD з економіки, Варшавський педагогічний університет ім. Януша Корчака (Польща)

Віра Куценко, д. екон. н., Університет менеджменту освіти НАПН України

Лідія Романова, д. екон. н., Міжрегіональна академія управління персоналом

Ігор Чорнодід, д. екон. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Катерина Якуба, д. екон. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Юридичні науки

Юрій Оніщик, д. юрид. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *редактор тематичного випуску*

Амір Алієв, д. юрид. н., Бакинський державний університет (Азербайджан)

Валерій Глушков, д. юрид. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Олена Майданник, д. юрид. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Олександр Мотлях, д. юрид. н., Національна академія внутрішніх справ МВС України

Олексій Остапенко, д. юрид. н., Національний університет «Львівська політехніка»

Сергій Петков, д. юрид. н., Донецький юридичний інститут МВС України

Олександр Світличний, д. юрид. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Євген Соболев, д. юрид. н., Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка

Соціальна робота

Олена Карагодіна, д. мед. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *редактор тематичного випуску*

Ренате Вайнола, д. пед. н., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Тетяна Лях, к.пед.н., Київський університет ім. Бориса Грінченка

Мірослав Гревінський, д-р габ., Варшавський педагогічний університет ім. Януша Корчака (Польща)

Сергій Дворяк, д. мед. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Дар'я Завіршек, PhD з соціальної роботи, Університет Любляни (Словенія)

Анна Метері, PhD з соціальної роботи, Університет Тампере (Фінляндія)

Жанна Петрочко, д. пед. н., Інститут проблем виховання НАПН України

Тетяна Семигіна, д. політ. наук, Академія праці, соціальних відносин і туризму — *головний редактор журналу*

EDITORIAL BOARD

Victoriia Buiashenko, Dr. in Philosophy, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Chair of the Editorial Board*

Economics

Olena Korchynska, Dr. in Economics, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor of the special issue*

Marcin Bąkiewicz, PhD in Economics, Janusz Korczak Warsaw Pedagogical University (Poland)

Ruslan Buryak, Dr. in Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Zoya Vasilchenko, Dr. in Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Arkadiusz Durasewicz, PhD in Economics, Janusz Korczak Warsaw Pedagogical University (Poland)

Vira Kutsenko, Dr. in Economics, University of Education Management NAPS of Ukraine

Lidya Romanova, Dr. in Economics, Interregional Academy of Personnel Management

Igor Chornodid, Dr. in Economics, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Kateryna Yakuba, Dr. in Economics, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Legal Studies

Yurii Onishchuk, Dr. in Law, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor of the special issue*

Amir Aliyev, Dr. in Law, Baku State University (Azerbaijan)

Valeriy Glushkov, Dr. in Law, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Olena Maidannyk, Dr. in Law, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Olexandr Motlyah, Dr. in Law, National Academy of Internal Affairs, MIA of Ukraine

Olexiy Ostapenko, Dr. in Law, Lviv Polytechnic National University

Sergiy Pyetkov, Dr. in Law, Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

Olexandr Svitlychniy, Dr. in Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Euvgen Sobol, Dr. in Law, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Social work

Olena Karagodina, Dr. in Medicine, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor of the special issue*

Renate Vaynola, Dr. in Pedagogy, National Pedagogical Dragomanov University

Tetiana Liakh, PhD in Pedagogy, Borys Grinchenko Kyiv University

Miroslaw Grewiński, Dr.hab., Janusz Korczak Warsaw Pedagogical University (Poland)

Sergii Dvoriak, Dr. in Medicine, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Darja Zaviršek, PhD in Social Work, University of Ljubljana (Slovenia)

Anna Metteri, PhD in Social Work, University of Tampere (Finland)

Janna Petrochko, Dr. in Pedagogy, Institute of Education NAPS of Ukraine

Tetyana Semigina, Dr. in Political Sciences, MSW, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor-in-Chief of the Journal*

Зміст

СЛОВО ВІД РЕДАКЦІЇ

Семигіна Тетяна

Автономія vs бюрократизація університетської науки	7
--	---

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ РИНКУ ПРАЦІ

Ільчук Леонід

Мережеве суспільство та ринок праці (на прикладі алгоритму збору та оброблення інформації щодо попиту та пропозицій робочої сили)	14
---	----

ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Николишин Володимир, Доній Наталія

Орієнтири для фінансової системи України в координатах філософії «sustainable development»	23
--	----

Шолойко Антоніна

Забезпечення стійкості страхового ринку України.....	31
--	----

Мороз Наталія

Державне фінансування програм енергоефективності житлового сектору через банківські установи	42
--	----

Іванюк Вікторія

Податкові преференції при оподаткуванні доходів фізичних осіб: орієнтири удосконалення	52
--	----

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФЕНОМЕНІВ

Гончаренко Оксана, Сіренко Крістіна

Фінансове забезпечення домогосподарств як підґрунтя сталого розвитку національної економіки.....	67
--	----

Stepurko Tetiana, Betliy Oleksandra, Semigina Tetyana, Tymoshevska Victoriia

Do people expect the healthcare reform? (Results of the national representative survey «Health Index. Ukraine»)	75
---	----

**НАУКОВЕ ЖИТТЯ АКАДЕМІЇ
КОНФЕРЕНЦІЯ «ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ У СВІТІ»**

Інформація про науковий захід88

Камоцький Максим

Організація профспілкового навчання серед студентських лідерів.....89

Пазюк Дмитро

Профспілки Данії: забезпечення гідної праці та високого рівня членства
працівників.....91

Сухова Галина

Студентські профспілки в Європі.....93

ІНФОРМАЦІЯ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК УКРАЇНИ

Осовий Григорій, Кондик Павло

Щодо правового статусу майна професійних спілок України.....96

Слово від редакції

АВТОНОМІЯ VS БЮРОКРАТИЗАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ НАУКИ

AUTONOMY VS BUREAUCRATIZATION OF UNIVERSITY RESEARCH

Тетяна Семигіна

Доктор політ. наук, проректор з наукової роботи Академії праці соціальних відносин і туризму

Tetyana Semigina

Dr. in Political Science, Vice-Rector for Research, Academy of Labour, Social Sciences and Tourism

 orcid.org/0000-0001-5677-1785

 semigina.tv@socosvita.kiev.ua

Декларування університетської автономії. Закон України «Про вищу освіту» [10], ухвалений 2014 р., проголосив право кожного університету (вищого навчального закладу, ВНЗ, а за останніми законодавчими новаціями – закладу вищої освіти) незалежно від форми власності на автономію. Така автономія витлумачується у законодавстві як самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів (стаття 46 Закону). При цьому права вищого навчального закладу, що визначають зміст його автономії, не можуть бути обмежені іншими законами та нормативно-правовими актами.

За твердженням Є. Ніколаєва та О. Длугопольського [8], від 2014 р. вищі навчальні заклади набули більших академічних прав, зокрема: одержали право створювати будь-які власні освітні спеціалізації в межах ліцензованих ними спеціальностей; скасована необхідність одержання грифа Міністерства освіти і науки України на підручники та навчальні посібники для ВНЗ; самостійно здійснюють нострифікацію (визнання еквівалентності українським вимогам) дипломів своїх співробітників, студентів, аспірантів, докторантів, одержаних у закордонних закладах освіти тощо. До перспектив розширення академічних свобод автори відносять і розробку нових стандартів вищої освіти за методикою, яка передбачає формування переліку компетентностей здобувачів вищої освіти, але забороняє включати до стандартів назви конкретних навчальних дисциплін, та законодавчу норму, що установи одержать право самостійно присвоювати наукові ступені за підсумками захисту дисертацій, підготовлених за новими правилами здобуття звання доктора філософії [8]. Дехто з українських науковців [1; 6; 7]) почав доводити, що надану університетам автономію можна вважати ефективним механізмом забезпечення якості освіти та університетської науки. Але чи так це насправді? І якою є ця автономія на практиці?

Поточна практика державного регулювання. Чинне законодавство про вищу освіту і практика його впровадження мають радше охоронний характер, прагнуть зберегти панівну роль Міністерства освіти та науки України у регулюванні діяльності університетів, зокрема його наукової діяльності. Розглянемо кілька вимірів такого централізованого регулювання.

По-перше, передання функцій Міністерства освіти і науки України із акредитації та ліцензування вищих навчальних закладів до нової інституції - Національного агентства з забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) та акредитованих ним незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти так і не відбулось. Натомість ухвалені в 2015 р. [12] і оновлені в 2018 р. [11] нормативно-правові документи щодо умов ліцензування освітньої діяльності закладів освіти, включно з ліцензуванням наукової освіти, яку продовжує здійснювати Міністерство, встановлюють цілу низку змістових вимог до організації навчального процесу, а також технологічних вимог до кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Вимоги ці почасти мають дріб'язковий, бюрократичний характер, перетворюють підготовку ліцензійних та акредитаційних справ у закладах освіти всіх форм власності на рутинний процес, ба більше формалізують до межі так званий державний контроль за якістю освіти. Проте очікувалось, що НАЗЯВО здійснюватиме моніторинг забезпечення якості вищої освіти, насамперед моніторинг тих механізмів та методик, якими послуговується університет задля забезпечення такої якості.

По-друге, Міністерство освіти та науки України попри всі декларації щодо університетських свобод і всупереч європейським практикам по суті залишило за собою прерогативу присудження вчених звань професора та доцента. Не вдаючись в дискусію щодо доцільності існування таких установлених державою «звань» (а я не належу до прихильників збереження цієї віджилої системи соціальних статусів і винагородження суспільної лояльності науковців), зауважу лише, що в останні роки державні вимоги до здобувачів вчених звань і закладів, що їх присуджують, лише посилились. А от можливості реалізувати ці вимоги дедалі зменшуються, зокрема, фінансові можливості. Чого вартує лише вимога міжнародного стажування? Не дивно, що електронні поштові скриньки викладачів та науковців забиті спамовими розсилками пропозицій «наукового туризму» (а-ля «Альпійські наукові канікули», «Універтур» або взагалі «дистанційного стажування» з публікацією якогось допису в електронній збірці).

Або вимога складання іспитів на знання іноземної мови у визначених державою комерційних мовних центрах (де лише вартість складання іспиту стартує від 5 тисяч гривень)?

Зупинюсь на такій вимозі, як обов'язкова публікація статей у журналах, що індексуються міжнародними наукометричними базами Scopus та/або Web of Science (WoS). Принагідно зауважу, що розумію прагнення стимулювати українських науковців до входження у світовий, чи хоча б загальноєвропейський, науковий простір і всіляко його підтримую, зокрема й власним прикладом публікації у європейських виданнях. Проте вважаю, що інструменти примусу тут не працюють.

Питання навіть не в англійській мові, яка зараз є мовою науки, а в тому, що не всі наукові спеціальності і не всі дослідницькі теми рівнозначно цікаві міжнародному загалу. Чимало викладачів, які не обізнані з тим, як друкуватись у закордонних журналах, змушені сплачувати неабиякі кошти з власної кишені за публікації.

Інструменти примусу посилюють ті неформальні практики, які і так сформувались в українському академічному середовищі. Так, на тлі нових вимог Міністерства буйним квітом зацвіли в Україні пропозиції швидких публікацій у реальних міжнародних журналах (з яких насправді не всі індексуються двома базами, визначеними Міністерством) або у фейкових випусках журналів. Навіть Міністерство почало звертати увагу на шахраїв, які обдурюють викладачів: пропонують публікацію у цілком пристойних, навіть престижних американських чи європейських журналах, але зрештою надсилають авторам електронною поштою файл, який є підробленим випуском журналу [9]. Міністерство ж змушене перевіряти публікації вітчизняних вчених у міжнародних журналах... Про яку автономію закладів освіти та університетської науки тут ідеться? Уявляю вищий урядовий орган у питаннях освіти якоїсь

європейської країни, який визначатиме, на якій посаді має працюватиме той чи інших науковець в університеті і перевірятиме його публікації у журналах...

По-третє, ще менше автономії для українських університетів бачиться у тих проектах документів, які мають регламентувати порядок присудження ступеня доктора філософії і які зараз проходять процедуру обговорення на всіляких заходах. Якщо в європейських університетах процедури присудження наукових ступенів належать до прерогатив самого закладу освіти, який турбується про свою репутацію, і в деяких випадках – фахових співтовариств, то в Україні розробники нових процедур знову ж таки хочуть зберегти дозвілну практику і бюрократичні регламентації (за яких ключовими критеріями стають кількість публікацій як самих здобувачів, так і їхніх опонентів; регламентації підлягають навіть стиль бібліографічних описів використаних джерел).

По-четверте, не краща ситуація і з так званими фаховими журналами. Знову ж таки, Міністерство освіти та науки України продовжує диктат держави над університетами і будь-що прагне зберегти дозвілну систему. Так, наказом Міністерства від 15.01.2018 р. [13] затверджено новий Порядок формування Переліку наукових фахових видань України (журналів, публікація в яких потрібна для отримання наукових ступенів та вчених звань). Цей наказ вважаю продовженням чинної практики включення до переліку фахових видань переважно за формальними ознаками і нівелюванням самоврядності університетів, їхньої наукової автономії.

Згідно з цим наказом, всі наявні на цей момент фахові видання віднесені до категорії В. Це означає, що через два роки ці журнали будуть або переведені до категорій А чи Б (бажаний варіант), або виключені з категорії В без права поновлення. До категорії А включаються журнали, які, в свою чергу, вже ввійшли до Web of Science Core Collection (WoS) або Scopus. Зрозуміло, що це зробити надзвичайно складно, а за два роки без належної завчасної попередньої підготовки зробити це українським журналам практично неможливо. Категорія Б ніби виглядає трохи простіше. Але це не так. Для віднесення журналу до цієї категорії потрібно виконання восьми вимог, деякі з яких досить формальні і не будуть перешкодою. Деякі вимоги потребують неабияких фінансових вкладень у сервісне обслуговування журналу (як-от розміщення на порталі «Наукова періодика України» вартує від 15 тисяч гривень на рік).

Деякі вимоги нового міністерського циркуляру видаються надзвичайно проблематичними. Наприклад, вимога 7 говорить, що у складі редакційної колегії має бути не менше семи вчених (мінімум троє з них мають бути штатними працівниками закладу), які повинні мати не менше трьох публікацій за останні п'ять років або не менше семи публікацій (статті, монографії, розділи монографій, що відповідають науковому профілю видання) за останні п'ятнадцять років, у тому числі не менше однієї за останні три роки, опублікованих щонайменше у двох різних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus, або мати монографії чи розділи монографій, видані міжнародними видавництвами, що належать до категорій «А», «В» або «С» за класифікацією Research School for Socio-Economic and Natural Sciences of the Environment (SENSE). Наразі цей SENSE - це консорціум десяти нідерландських університетів та дослідницьких центрів в галузі охорони навколишнього середовища, які готують докторів філософії в цій галузі. Яке відношення до української науки в цілому, наприклад до економіки, права та соціальної роботи (тематичних напрямів нашого журналу), має консорціум нідерландських університетів, які готують фахівців у галузі охорони навколишнього середовища? Більше того Міністерством обмежене право науковців на участь наукову діяльність, адже встановлено, що «вчений може входити до складу не більш як трьох редакційних колегій видань, включених до Переліку» При цьому відкинута роль бібліометричної та змістовної фахової експертизи, на якій наполягали самі науковці [14], і залишене лише право МОН приймати рішення та здійснювати щорічний моніторинг.

На наш погляд, питання кваліфікації наукового видання - справа наукових і професійних спільнот, а не чиновників із Міністерства. І, певне, знову ж таки університет, в якому повинен відбуватись захист наукової роботи, самостійно має визначати вимоги до рівня журналів і рівня статей здобувачів

наукових ступенів. Можливо, час облишити острах самостійності університетів, переглянути практики патерналістського регулювання кожного аспекту функціонування університету?

Перспективи університетської автономії. В Україні наявно багато проблем у сфері освітньої та наукової діяльності. І плагіат, і низька якість публікацій, і «продаж дипломів» тощо. Проте посилення диктату держави, яке спостерігається у нормативно-правовому полі на тлі декларативних розмов щодо автономії університетів, досі не змогло вирішити цих проблем. І навряд чи зможе — з огляду на сьогоднішнє бачення урядовцями «автономії» вищих навчальних закладів, за яким формалізм замінює суть і самоврядування. А це вихолощує ідею університету як суспільного інституту [16] й суспільного блага [4]. Доречно нагадати, що саме університетське самоврядування є однією з найстаріших форм самоврядування, яка ще від часів середньовіччя сприяла перетворенню їх у найбільш вагомні чинники суспільного наукового прогресу [5].

Університетська автономія може мати різні виміри (наукова, освітня, адміністративна, фінансова) і пов'язана з диверсифікацією джерел фінансування [3]. Додам також, що автономія університетів передбачає не лише отримання відповідних прав, а й можливість повноцінної реалізації таких прав і академічних свобод як її основний компонент; така реалізація можлива лише за умов рівності всіх вищих навчальних закладів у їхніх правах та можливостях, співіснуванні університетів різного рівня й призначення. Наразі зараз в Україні, як свідчить аналіз, проведений В. Буяшенко, про таку рівність можна лише мріяти, особливо приватним навчальним закладам [4]. Втім, як і про університетську автономію, зокрема наукову автономію.

Наразі замість реальної автономії в Україні зберігається тотальний державний контроль у сфері освіти та науки, при цьому інституції громадянського суспільства виключені з процесу як визначення наукових пріоритетів, так і організації наукової освіти в університетах. На жаль, попри ухвалення нового законодавства про освіту, актуальною залишається Хартія Університетів України «Академічні свободи, університетська автономія та освіта» (2009 р.), якою закликали надати університетам автономію як «форму встановлення та повсякчасного досягнення академічних свобод, що визначається як необхідна ступінь незалежності університету: у правоздатності вирішувати завдання розвитку особистості, суспільства; від зовнішнього втручання (від держави та інших суспільних сил) приймати рішення стосовно внутрішньої організації та управління, розподілу фінансових ресурсів та генерування доходів, адміністрування і встановлення власної лінії поведінки (місії) у сфері освіти, науково-дослідної роботи, викладання й інших пов'язаних із цим видах діяльності» [15].

Хочеться вірити, що реальна університетська автономія (в її європейському самоврядному, а не в нинішньому етатистському пострадянському варіанті) в Україні таки відбудеться і що журнал «Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму» збереже свою наукову репутацію не залежно від чергових урядових бюрократичних приписів.

Огляд матеріалів цього номеру. Це число журналу відкривають статті, в яких розглядаються питання ринку праці в Україні. Так, доробок **Леоніда Ільчука** представляє результати науково-дослідної розробки «Розроблення проекту методичних підходів до формування Державною службою зайнятості короткострокового прогнозування попиту та пропозиції робочої сили», виконаної Науково-дослідним Інститутом праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики і НАН України. Робота побудована на розумінні, що важливим елементом процесу прогнозування попиту та пропозиції робочої сили є порівняльний аналіз інформації про вакансії та резюме, розміщеної у спеціалізованих джерелах - на Інтернет-сайтах (за принципом відкритості у доступі) із пошуку роботи, у рекрутингових (кадрових) агентствах, друкованих засобах масової інформації, а також на Інтернет-сайті з пошуку роботи Державної служби зайнятості. У статті міститься схематичне відображення алгоритму збору на Інтернет-сайтах із пошуку роботи, оброблення та узагальнення інформації про наявні вакансії і резюме.

Автор наголошує на необхідності розроблення принципово нового програмного забезпечення щодо попиту і пропозицій на ринку праці.

Дискусійні моменти щодо концепції сталого (збалансованого) розвитку обговорюють **Володимир Николишин** та **Наталія Доній**. Цілком слушною видається критика вживання оксюмору «сталий розвиток як перекладу звороту «sustainable development». Автор аналізують важливі міжнародні документи (довідь «Наше спільне майбутнє», доповідь «Фінансова система, якої ми потребуємо» які розкривають тенденції змін фінансової системи світу, та, зокрема, країн-членів Європейського Союзу. Науковці стверджують, що становлення підтримуваної фінансової системи, до якої прагне Україна, має спиратися не стільки на зростання обсягу ресурсів, скільки на інтенсифікацію інтелектуальної складової соціального простору та запровадження громадського моніторингу за результатами діяльності в усіх кластерах фінансової системи.

Дослідження **Антоніни Шолойко** мало на меті охарактеризувати динаміку показників, що відображають внутрішні фактори впливу на стійкість страхових компаній і страхового ринку України та країн ЄС. Порівняння вітчизняного і європейського досвіду у сфері інвестиційної діяльності страхових компаній дало змогу виявити, що структура інвестиційного портфелю страховиків ЄС подібна до українських страховиків за питомою вагою нерухомості і суттєво відрізняється за іншими видами активів. Зокрема, при забезпеченні стійкості страхового ринку ЄС найпоширенішими є інвестиції страховиків у облігації, емітовані державним та приватним секторами, оскільки вони менш ризиковані. На основі проведеного дослідження авторка розробила пропозиції щодо співпраці страхових компаній з суб'єктами інфраструктури в контексті забезпечення стійкості страхового ринку України.

Стан виконання в Україні державної програми фінансування енергозбережувальних заходів для населення, зокрема динаміку кредитів, виданих банками фізичним особам та об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) на придбання відповідного обладнання і матеріалів, проаналізувала в своїй роботі **Наталія Мороз**. Дослідниця також звернулась до досвіду інших європейських країн, і цілком слушно вважає, що для проведення комплексної термомодернізації житлового фонду в нашій країні доцільно стимулювати формування конкурентного ринку послуг з управління багатоквартирними будинками шляхом залучення професійних управителів.

Детальний аналіз чинної політики щодо преференцій при оподаткуванні доходів фізичних осіб представлено у статті **Вікторії Іванюк**. Авторка провела оцінку кожного структурного елемента преференційної частини податкової соціальної пільги, податкової знижки, зменшення оподатковуваного доходу з огляду на соціальні функції і визначила ключові проблеми низької ефективності застосування податкової знижки. У статті представлено обґрунтування щодо доцільності заміни податкової соціальної пільги на неоподатковуваний мінімум, прирівняний до реальної величини прожиткового мінімуму.

У статті **Оксани Гончаренко** та **Крістіни Сіренко** досліджено фінансову забезпеченість домогосподарств шляхом оцінки їх фінансового стану та можливості виконувати ресурсотворювальну, відтворювальну, регульовальну, розподільчу, інвестиційну, консолідувальну функції та функцію забезпечення життєдіяльності.

Авторки констатують відсутність в Україні домогосподарств, які можуть віднести себе до заможних, та низький показник кількості домогосподарств середнього класу. Хоча ці твердження обґрунтовані даними Державної служби статистики України, проте у вдумливого читача вони можуть викликають сумнів, бо, по-перше, не зовсім зрозуміло, хто віднесений дослідницями до середнього класу, а хто - до заможних, а, по-друге, вибіркове обстеження бюджетів домогосподарств має сутнісні методологічні проблеми, зокрема, у формуванні вибірки домогосподарств і навряд чи може слугувати єдиним джерелом досить категоричних висновків щодо катастрофічного соціального становища сімей в Україні з огляду на наявні неформальні практики зайнятості та тіньову економіку.

Стаття **Тетяни Степурки, Олександри Бетлій, Тетяни Семигіної та Вікторії Тимошевої** знайомить із частиною результатів дослідження «Індекс здоров'я. Україна» (з першою публікацією

результатів цього загальнонаціонального опитування, що проводилось двома хвилями у 2016 та у 2017 рр., можна ознайомитись у попередньому випуску нашого журналу [2]). Хоча реформа охорони здоров'я фактично починається лише у 2018 р., а її основна частина передбачена у 2019 р., чимало респондентів вважало, що вона вже відбувається, напевне, сприймаючи організаційні трансформації структури охорони здоров'я та самоорганізацію цієї системи за реформування. Прикметно, що гострі публічні (медійні і політичні) дискусії щодо доцільності радикальних змін системи охорони здоров'я зумовила скорочення суспільної підтримки цієї реформи: у 2016 році 93% українців вважали, що реформа системи охорони здоров'я була необхідною, тоді як у 2017 році частка респондентів зменшилась до 84%, хоча й все ще залишається відчутно високою. Результати дослідження підтверджують, що в інтерактивному, мережевому світі комунікація відіграє визначальну роль у формуванні громадської думки і легітимації політичних дій.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Автономія та врядування у вищій освіті / Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М. та ін. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 192 с.
2. Барська Ю., Степурко Т., Семигіна Т., Тимошевська В. Здоров'я та (не)здорова поведінка українського населення: результати національного репрезентативного дослідження «Індекс здоров'я. Україна» // Вісник АПСВТ. 2018. № 2. С. 77-92.
3. Белялов Т.Е. Русіна Ю. О. Автономний університет у системі сучасних суспільно- економічних відносин // Вісник КНУТД. Серія «Економічні науки». 2015. Спецвип. С. 213-219.
4. Буяшенко В. Недержавні вищі навчальні заклади і державна політика освіти в Україні // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 4. С. 22-35.
5. Ганіткевич Я. Чи будуть в Україні європейська автономія та самоврядування університетів? // Дух і літера. 2008. № 19. С.103-115.
6. Дрижак В. В., Єрмак С. М. Автономія вищого навчального закладу як фактор забезпечення якості вищої освіти // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2017 Вип. 142. С. 40-44.
7. Мокляк В. М. Обґрунтування поняття «автономія вищого навчального закладу» // 36. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 63. С. 132-137.
8. Ніколаєв Є., Длугопольський О. Реформа вищої освіти України: реалізація профільного закону в 2014-2016 рр. Київ, 2016. 23 с.
9. Обережно, фейк: науковців вводять в оману, пропонуючи опублікувати статті у підробних виданнях, що нібито входять до Scopus та Web of Science / Міністерство освіти та науки України. 2018. 20 березня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/oberezhno-fejk-naukovciv-vvodyat-v-omanu-proponuyuchi-opublikuvati-statti-u-pidrobnih-vidanniah-sho-nibito-vhodyat-do-scopus-ta-web-science> (дата звернення 14.05.2018).
10. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 14.05.2018).
11. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 р. № 347. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347-2018-%D0%BF/para10#n10> (дата звернення 14.05.2018).
12. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> (дата звернення 14.05.2018).
13. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України: наказ Міністерства освіти і науки України від 15.01.2018 № 32. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18> (дата звернення 16.05.2018).
14. Савельєв Ю. Упровадження системи оцінювання і контролю якості наукових видань в Україні // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. 2017. № 8. С. 94-96.

15. Хартія університетів України: академічні свободи, університетська автономія та освіта : [створена на Міжнар. конф. «Ольвійський форум-2009» у Ялті 11-15 черв. 2009 р.] // Освіта України. 2009. 10 липня. С. 5.
16. Шиповалова Л.В. Современная идея университета и возможная легитимация философии // Философия и культура. 2015. № 11. С. 1734-1741.

Дослідження питань ринку праці

УДК 364.45

**МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО ТА РИНОК ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ АЛГОРИТМУ
ЗБОРУ ТА ОБРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЙ
РОБОЧОЇ СИЛИ)**

NETWORK SOCIETY AND LABOR MARKET (THE CASE OF THE ALGORITHM
FOR COLLECTING AND PROCESSING INFORMATION ON THE SUPPLY
AND DEMAND OF LABOR)

Леонід Ільчук

*Канд.політ.наук, заступник директора з наукової роботи, Науково-дослідний Інститут праці
і зайнятості населення Міністерства соціальної політики і НАН України*

Leonid Ilchuk

*PhD in Political Sciences, Deputy Director in Research Activities, Research Institute of Labor and
Employment of the Ministry of Social Policy and the National Academy of Sciences of Ukraine*

 orcid.org/0000-0001-8458-9163

 ili_59@i.ua

Анотація

В статті охарактеризовано мережеве суспільство з точки зору трансформації економіки праці і зайнятості. Значна увага приділена режиму ринку праці та питанням попиту і пропозицій стосовно зайнятості. Запропоновано схематичне відображення алгоритму збору на Інтернет-сайтах із пошуку роботи, оброблення та узагальнення інформації про наявні вакансії і резюме. Наголошено на необхідності розроблення принципово нового програмного забезпечення щодо попиту і пропозицій на ринку праці. Наведено варіанти методологічних підходів щодо оцінки поточної кон'юнктури на ринку праці.

Ключові слова:

мережеве суспільство;
ринок праці; попит і пропозиція на ринку праці; прогнозування попиту і пропозицій на ринку праці.

Key words:

network society; labor market; supply and demand in the labor market; forecasting demand and supply in the labor market.

Abstract

The article analyzes the network society in terms of the transformation of the economy of labor and employment. Considerable attention is paid to the labor market network and to the supply and demand supply and employment proposals. A schematic representation of the collection algorithm on Internet sites for job search, processing and generalization of information on available vacancies and summaries is proposed. The author stresses that the modern network society is extremely mobile and dynamic, but with it the labor market is also transformed. Despite the fact that the professions of information support come to the fore, but now the labor professions are in great demand. System analysis of supply and demand in the labor market indicates significant inaccuracies in its assessment. The scale of the information network on demand and supply in the labor market of Ukraine is presented. The emphasis is made on the fact that the search for information on available vacancies and summaries should be carried out with the help of the complex software, by which they are identified and classified according to the given parameters in the automatic mode of recording in the databases of Internet search sites. It is noted that the significant difference between the number of resume announcements and the number of job seekers through the placement of these ads is due in particular to the fact that one person can submit to several summaries, varying their data in order to expand the scope of possible employment. The author proposes to summarize the results of the monitoring of the number of job vacancy announcements and resume announcements for particular professions, in terms of the main areas of professional activity, according to the State Classifier of Professions, in order to assess the current labor market situation in terms of labor demand and supply. The need to develop fundamentally new software on demand and supply in the labor market is emphasized. The author presents variants of methodological approaches to assessing the current situation in the labor market. The conclusions stressed the need for forecasting the demand and supply of labor to become an integral part of macroeconomic forecasting of the socio-economic development of the digital economy of Ukraine

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:

1.04.2018

Рецензований: 15.04.2018

Подано доопрацьовану

версію: 14.05.2018

Прийнятий до друку:

20.05.2018

Вступ

Сучасне мережеве суспільство характеризується одночасною трансформацією економіки, праці та зайнятості, культури, політики, державних інститутів і, зрештою, простору і часу. Нові економічні умови, які визначають безпрецедентну концентрацію капіталу і взаємодію управлінських ресурсів, призвели до мережевої децентралізації робочих місць. Транснаціональні структури в умовах глобалізації зазнали внутрішньої переструктуризації, що призвело до появи нових економічних структур і нових форм їх взаємодії. При цьому, важливим ризиком налагодження економічних структур, які становлять основу мережевої взаємодії в умовах глобалізації, є вилучення інтелектуальних елементів з певного регіону, що може мати як фізичний (міграція, переселення спеціалістів), так і віртуальний характер, тобто людина чи ціла організація може територіально залишатись функціонувати в межах

однієї країни, а інтелектуально (і фінансово) належати іншій, будучи, наприклад, через ту саму мережу Інтернету залученою до міжнародного поділу праці. Понад те, великі лізингові корпорації надають висококваліфікованих спеціалістів у сфері фінансів, програмування, юрисдикції тощо на тривалий період у різні організації у всьому світі (сьогодні ця людина може працювати в Сінгапурі, а через кілька місяців її відрядять, наприклад, до Токіо чи до Риму). Інститути і організації громадянського суспільства, котрі будувалися навколо демократичної держави і соціального контракту між працею і капіталом поступово втрачають своє значення в реальному житті людей. Трансформація праці і моделей зайнятості - відгомони концепцій постфордизму. Кількість інформаційної роботи в суспільстві зросла, і вона в цілому приносить більше задоволення.

Мережеве суспільство змінює колишні форми стратифікації, приносячи нові форми нерівності. На думку М. Кастельса, замість капіталізму, керованого панівним класом, ми маємо капіталізм без класу капіталістів [3]. У суспільстві ключові позиції починає займати група працівників експертної інформаційної праці. Ці процеси супроводжуються занепадом робочого класу - робочий клас розмивається і з'являється маса «працівників загального типу». Виникає небезпека сусідства декласованих елементів з новою культурою інформаційних працівників. Інформаційний працівник стає головним джерелом багатства і не прив'язаний до конкретного робочого місця.

Фахівці із дослідження мережевого суспільства наголошують, що нове суспільство виникає тоді, коли (і якщо!) виробничі відносини починають відповідати новим продуктивним силам. Це одна з основоположних засад марксизму, яку не ставлять під сумнів і ліберали. Не змінилася й сутність капіталізму: основним законом, як і раніше, є виробництво заради прибутку й присвоєння цього прибутку на основі права приватної власності. Так само в основі сучасних виробничих відносин, як і раніше, лежать відносини між працею і капіталом. А відтак інформаційна/глобальна економіка виявилася ще більш капіталістичною, ніж будь-яка інша економіка в історії, бо інтенсифікує всі ці параметри [1].

Постає питання щодо новизни і пафосу інформаціонального (інформаційного) капіталізму. Адже за його умов продуктивність розглядається як похідна від інновацій, а конкурентоспроможність - від гнучкості будь-якої системи. І тут вирішальну роль відіграють нові інформаційні технології та культурно-освітня здатність учасників виробництва використати їх у процесі виробництва й управління в системі мережевого суспільства. Саме на цій основі й формується мережеве підприємство. В нинішній модернізованій системі виробництва праця стає надзвичайно диференційованою відповідно до індивідуальних характеристик самих працівників. Беззаперечним фактом сучасності став величезний розрив між традиційною індустріальною працею і працею працівників нового покоління. Ключовим критерієм поділу між цими двома видами праці вважають освіту. І не просто базову, а освіту вищих рівнів, тобто систематичне включення в структуру праці нових знань, націленість на набуття нових навичок відповідно до технологічних і організаційних змін [2].

Сучасний етап розвитку світового співтовариства характеризується багаточисельними зрушеннями і змінами. Саме тому, науковці активно досліджують і оцінюють можливості та потреби науки відносно мережевого суспільства на розвиток суспільства в цілому в усіх його проявах, адже останнім часом виникає все більше трактувань сучасного «постіндустріального» суспільства. Проте, на нашу думку, майже не розкрито питання попиту і пропозицій на ринку праці з точки зору функціонування мережевого суспільства в сучасних умовах розвитку нашої держави.

Методологія дослідження

Метою статті є визначення місця та ролі попиту і пропозицій на ринку праці України в мережевому суспільстві на основі запровадження алгоритму збору і обробки інформації в Інтернет-ресурсах щодо пошуку роботи та визначення методичних підходів щодо оцінки кон'юнктури на ринку праці.

Робота побудована на розумінні, що важливим елементом процесу прогнозування попиту та пропозиції робочої сили є порівняльний аналіз інформації про вакансії та резюме, розміщеної у спеціалізованих джерелах - на Інтернет-сайтах (за принципом відкритості у доступі) із пошуку роботи, у рекрутингових (кадрових) агентствах, друкованих засобах масової інформації, а також на Інтернет-сайті з пошуку роботи Державної служби зайнятості. При цьому слід зазначити, що така інформація не регламентує кількість безробітних громадян, які шукають роботу. У цих джерелах інформації можуть розміщуватися будь-які резюме - як із числа незайнятого, так і з числа зайнятого населення.

У статті представлено напрацювання Науково-дослідного Інституту праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики і НАН України, зроблені в межах виконання науково-дослідної розробки «Розроблення проекту методичних підходів до формування Державною службою зайнятості короткострокового прогнозування попиту та пропозиції робочої сили» (державний реєстраційний № 0217U003908) [4].

Здійснення постійного моніторингу експертами відділу з наукового забезпечення питань зайнятості, соціального діалогу та стандартів праці Інституту (О. Федяй, О. Кравцов, Т. Перегудова, Д. Верба, О. Власенко) джерел інформації про наявні вакансії та резюме на ринку праці посприяло виявленню тенденцій щодо коливань між вакансіями і резюме за сферами професійної діяльності. До таких джерел інформації належать, зокрема: інформація про резюме та вакансії, розміщена на Інтернет-сайті Державної служби зайнятості та приватних (недержавних) Інтернет-сайтах із пошуку роботи; рекрутингові (кадрові) агентства; оголошення про наявні вакансії та резюме, опубліковані в друкованих ЗМІ.

Для порівняльного аналізу щодо попиту і пропозицій робочої сили було проаналізовано:

- 20 рекрутингових (кадрових) агентств. Рейтинг цих агентств за їхньою популярністю у 2016 році сформовано Інтернет-сайтом «recruiting.net.ua» за підсумками статистики затребуваності агентств за період із січня 2011 року по 31 грудня 2016 року. Серед них найбільш затребуваними є агентства «Golden Staff» та «Навігатор»;
- 57 друкованих засобів масової інформації;
- Інтернет-сайтів, зокрема: Інтернет-сайтів з пошуку роботи - 69; обласних та міських Інтернет-сайтів з пошуку роботи - 34 (хоча фактично їх є більше: вони функціонують в обласних центрах та інших містах, а у великих містах - таких, як Київ, Харків, Одеса, Львів, Дніпро - по декілька Інтернет-сайтів із пошуку роботи); Інтернет - сайти, що мають галузеві ознаки - 24 (мережа Інтернет-сайтів із пошуку роботи, що мають таку ознаку, не набула значного поширення); сайт Державної служби зайнятості - 1.

Але при цьому автор наголошує, що не зважаючи на це в процесі аналізу збору інформації про наявні вакансії та резюме на Інтернет-сайтах із пошуку роботи, яка характеризує обсяги попиту та пропозиції робочої сили, здійснювався в ручному режимі, оскільки були відсутні можливості доступу до програмних ресурсів, необхідних для збору цієї інформації в автоматичному режимі. Це критично обмежило можливості формування бази даних та зумовило використання прийомів і методів роботи, суттєво відмінних від тих, що раціонально використовуються для збору відповідної інформації в автоматичному режимі.

Результати дослідження

Пошук інформації про наявні вакансії та резюме має здійснюватися за допомогою комплексного програмного забезпечення, за допомогою якого ідентифікуються та класифікуються за заданими параметрами в автоматичному режимі записи в базах даних Інтернет-сайтів із пошуку роботи. При цьому, розроблення алгоритмів функціонування такого комплексного програмного забезпечення завжди передбачає етап тестування, аналізу результатів, отриманих завдяки роботі первинних алгоритмів,

і удосконалення останніх за результатами тестування. Програмне забезпечення потребуватиме подальшого доопрацювання за результатами тестування. Схематичне відображення алгоритму збору на Інтернет-сайтах із пошуку роботи, оброблення та узагальнення інформації про наявні вакансії і резюме, а також відповідної інформації за результатами експертного опитування роботодавців, представників рекрутингових, кадрових агентств та засобів масової інформації представлено на рисунку 1.

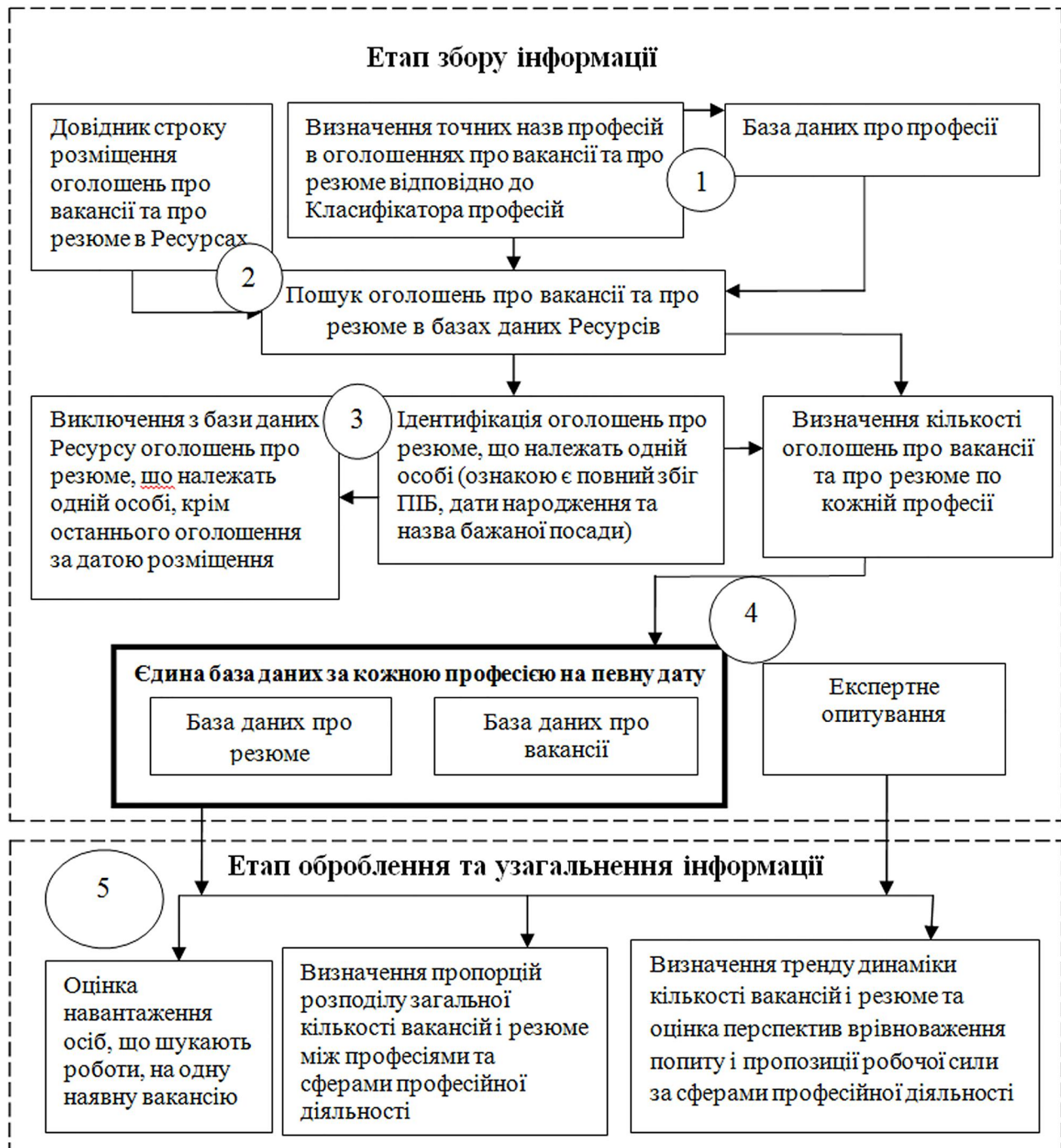

Рис. 1. Алгоритм збору, оброблення та узагальнення інформації про вакансії і резюме в Інтернет ресурсах (за результатами експертного опитування та узагальнення інформації на веб-сторінках)

Джерело: розроблено співробітниками НДІ ПЗН в рамках НДР на тему: «Розроблення проекту методичних підходів до формування Державною службою зайнятості короткострокового прогнозування попиту та пропозиції робочої сили» державний реєстраційний № 0217U003908

Представлений на цьому рисунку алгоритм передбачає два етапи - етап збору та етап оброблення та узагальнення інформації про вакансії і резюме. Цей алгоритм пропонується покласти в основу розроблення відповідного (специфічного) програмного забезпечення, вимогами якого є:

- визначення точних назв професій в оголошеннях про вакансії та про резюме, та ознак для ідентифікації цих оголошень за належністю до певних професій та сфер професійної діяльності - ключових слів (словосполучень), наявність яких у тексті оголошень дає можливість визначити їх такими, що стосуються відповідної професії, єдиної для кожної ознаки (такі визначення кодифікуються відповідно до Державного класифікатора професій і формуються в електронну базу даних, а результати - у вигляді певної таблиці;
- формування запитів для здійснення пошуку в їхніх базах даних лише тих оголошень про вакансії та про резюме, що були розміщені на Інтернет - сайті протягом облікового періоду та містять у тексті визначені ознаки для ідентифікації їх належності до певної професії (для зручності інформація формується у вигляді Довідника рядків);
- ідентифікація тих оголошень про резюме, що належать одній особі (ознакою виступають повний збіг прізвища, імені та по батькові, дати народження та назва бажаної посади), виключення з бази даних оголошень про резюме, що дублюються між собою;
- визначення кількості оголошень про вакансії та про резюме по кожній професії - після усунення всіх випадків дублювання професій між собою та визначення їх точних назв;
- формування інформації про можливі обсяги попиту та пропозиції робочої сили на наступний рік за результатами проведення експертного опитування роботодавців та представників рекрутингових, кадрових агентств і друкованих ЗМІ;
- оцінка навантаження осіб, що шукають роботу, на одну наявну вакансію, визначення пропорцій розподілу загальної кількості вакансій і резюме між професіями та сферами професійної діяльності, а також тренду динаміки кількості вакансій і резюме з подальшим оцінюванням перспектив врівноваження попиту та пропозиції робочої сили за сферами професійної діяльності. Для визначення обсягів попиту на робочу силу, з використанням відповідних даних Інтернет - сайтів із пошуку роботи, принципово важливим є дотримання рівності:

$$\text{КОВРМ} = \text{КВРМ}, \quad (1)$$

де: КОВРМ - кількість оголошень про вакансії, розміщених на Інтернет - сайті з пошуку роботи протягом поточного місяця;

КВРМ - кількість вільних робочих місць (посад), визначена на основі кількості оголошень про вакансії, розміщених на Інтернет - сайті з пошуку роботи протягом поточного місяця [4].

Значна різниця між кількістю оголошень про резюме та чисельністю осіб, що шукають роботу шляхом розміщення цих оголошень, спричинена, зокрема, тим, що одна особа може розміщувати на декілька резюме, варіюючи дані про себе з метою розширення сфери можливого працевлаштування. Навіть при врахуванні лише нових оголошень про резюме, тобто таких, що зареєстровані в базі даних протягом поточного місяця, утворюватиметься різниця між кількістю оголошень про резюме (кількістю записів у базах даних сайтів із пошуку роботи, що містять ознаку для ідентифікації належності до певної професії) та чисельністю осіб, що шукають роботу.

Саме тому, необхідно визначити, яка кількість записів у базах даних із пошуку роботи, врахованих у процесі збору первинних даних (оголошень про резюме, ідентифікованих за належністю до певної професії), належить одній особі. Для цього можна скористатися результатами проведення уточнюючих запитів для визначення особистих даних, наведених у кожному запиті, ідентифікованому в процесі формування первинних даних, та порівняння їх з особистими даними всіх інших ідентифікованих записів. У разі виявлення повторення (дублювання) особистих даних (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження) всі записи з такими даними, крім однієї, виключатимуться з бази даних. Ознакою для визначення запису, що залишатиметься в базі даних, може слугувати дата розміщення оголошення

про резюме. Найбільш пізня дата розміщення оголошення слугуватиме підставою для залишення в базі даних, всі інші - мають бути виключені.

У разі, якщо регламент функціонування охоплених дослідженням Інтернет - сайтів із пошуку роботи (всіх або їх певної частини) не дозволяє отримати доступ до повного набору особистих даних авторів оголошень про резюме, можна скористатися даними, що надаються самими сайтами в розрізі професій. Наприклад, розміщені на Інтернет-сайті з пошуку роботи «hh.ua» дані дозволили розрахувати середню кількість резюме в розрахунку на одну особу, що шукає роботу, в розрізі сфер професійної діяльності.

Зважаючи на те, що використання програмного забезпечення для формування запитів до баз даних сайтів із пошуку роботи в автоматичному режимі значно збільшує можливості з оброблення інформації та дозволяє в стислі терміни здійснити тисячі запитів за стандартними пошуковими ознаками, пропонується визначати коефіцієнти для перерахунку кількості оголошень про резюме з метою приведення її у відповідність із чисельністю осіб, що шукають роботу, за результатами суцільної перевірки всіх нових оголошень про резюме, розміщених на Інтернет-сайтах із пошуку роботи протягом обстежуваного періоду, або за результатами перевірки на основі репрезентативних вибірок по кожній професії, передбаченій Державним класифікатором професій (далі ДКП).

Отже, результатом збору на Інтернет-сайтах із пошуку роботи та оброблення інформації про попит та пропозицію робочої сили має стати оцінка кількості вільних робочих місць (посад) та чисельності осіб, що шукають роботу, визначених на основі оголошень про вакансії та про резюме, розміщених на сайтах із пошуку роботи протягом обстежуваного періоду. Для оцінки поточної кон'юнктури ринку праці щодо попиту та пропозиції робочої сили необхідно узагальнити результати моніторингу кількості оголошень про вакансії та оголошень про резюме за окремими професіями в розрізі основних сфер професійної діяльності. В основі вирішення цього завдання можуть бути наступні методологічні підходи:

- перший - скористатися класифікацією сфер професійної діяльності, поширеною серед найбільших Інтернет-сайтів із пошуку роботи;
- другий - скористатися класифікацією груп професій, передбаченою ДКП, з використанням таблиці для визначення відповідності між назвами професій згідно з ДКП і назвами професій, що наведені в оголошеннях про вакансії та про резюме, розміщених на Інтернет-сайті з пошуку роботи;
- третій методологічний підхід передбачає своєрідний синтез підходів до групування професій згідно з ДКП, нормами західної статистики та міжнародною стандартною класифікацією занять (ISCO-08). Такий синтез дозволяє сформувати перелік груп професій як основи для майбутнього універсального переліку груп професій, що дасть можливість порівнювати дані з різних джерел інформації.

Наразі Інститут виконує науково-дослідну роботу на тему: «Адаптація Національної системи класифікації професій (занять) до Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-08)». Результатом роботи передбачається розроблення Проекту нової редакції Національного класифікатора України ДК 003 «Класифікатор професій (занять)», який відповідає Міжнародній стандартній класифікації занять (ISCO-08).

Оцінка співвідношення між пропозицією робочої сили та попитом на неї в розрізі груп професій передбачає узагальнення даних про кількість вакансій - вільних робочих місць (посад) - та чисельність осіб, що шукають роботу, шляхом обчислення середньорічної кількості вакансій та кількості резюме за формулою середньої арифметичної незваженої:

$$KB_{cp} = \sum_{i=1}^2 KB_{in} / 12, \quad (2)$$

де: KB_{cp} - середньорічна кількість вакансій, оголошення про які були розміщені на Інтернет-сайті з пошуку роботи за n -ою групою професій;

KB_{in} - кількість вакансій, оголошення про які були розміщені на Інтернет-сайті з пошуку роботи протягом i -го місяця за n -ою групою професій.

$$KPCn = \sum_{i=1}^n KPin / 12, \quad (3)$$

де: $KPCn$ - середньорічна чисельність осіб, що розмістили оголошення про резюме на Інтернет-сайті з пошуку роботи за n -ою групою професій;

$KPin$ - чисельність осіб, що розмістили оголошення про резюме на Інтернет-сайті з пошуку роботи протягом i -го місяця за n -ою групою професій.

Це дасть можливість, по-перше, виявляти домінуючі тенденції щодо взаємодії попиту і пропозиції робочої сили протягом року, по-друге, усувати вплив сезонності, що може проявлятися в показнику навантаження осіб, що шукають роботу, на одне вільне робоче місце (посаду). За середньорічними даними про чисельність осіб, що розмістили оголошення про резюме, та кількість розміщених на них вакансій пропонується розраховувати навантаження цих осіб на одне вільне робоче місце (посаду) в розрізі професій та груп професій, як показник для оцінки збалансованості попиту та пропозиції робочої сили. Слід зазначити, що показник навантаження незайнятих осіб на одне вільне робоче місце (посаду), розрахований на основі даних, в межах певного регіону (області, міста), точніше відображає ситуацію на регіональному ринку праці щодо збалансованості попиту та пропозиції робочої сили в розрізі професій та груп професій, ніж показник, розрахований на основі даних, визначених у цілому по країні.

Якщо певні групи професій характеризуються найбільшими значеннями навантаження осіб, що шукають роботу, на одне вільне робоче місце (посаду) (такими, що перевищують їхнє середнє значення за всіма групами професій), то за цих умов здійснення професійного навчання незайнятих осіб за відповідними професіями не в змозі забезпечити високу вірогідність їх працевлаштування за поточної кон'юнктури на ринку праці. У разі, коли за окремими групами професій спостерігаються найменші значення навантаження осіб, що шукають роботу, на одне вільне робоче місце (посаду) (такі, що менші за одиницю), ці групи професій мають бути пріоритетними з огляду на здійснення заходів, спрямованих на збільшення пропозиції робочої сили, в тому числі шляхом забезпечення розвитку професійного навчання за відповідними професіями.

Висновки та рекомендації

Виразне розуміння попиту і пропозицій (кон'юнктури) на ринку праці в Україні є вкрай важливою діяльністю мережевої системи служб зайнятості та створення інноваційних мережевих підприємств. Розуміючи, що мережеве підприємство - це не мережа підприємств і не внутрішньо-фірмова мережева структура, а додатковий чинник для управління економічною діяльністю, що орієнтується на конкретні бізнес-проекти, які реалізуються за допомогою мереж різного складу і походження. Тобто мережа - це підприємство. Компанія в процесі цього продовжує залишатися організаційною одиницею, що забезпечує накопичення капіталу, права власності та стратегічне управління, а практика ділових стосунків реалізується за допомогою мереж, що утворюються під конкретний проект або програму. Але при цьому потрібно враховувати, що поява мережевого підприємства та індивідуалізація схем зайнятості приводить до зміни механізмів соціального захисту, на яких ґрунтувалися виробничі стосунки індустріального світу.

Прогнозування попиту та пропозиції робочої сили має стати складовою частиною макроекономічного прогнозування соціально-економічного розвитку цифрової економіки країни;

На наявних Інтернет-сайтах із пошуку роботи застосовують різні підходи до формування бази даних про вакансії та про резюме. При цьому здебільшого приватні (недержавні) мають спільні риси щодо їхнього наповнення на відміну від Державної служби зайнятості.

З метою вдосконалення роботи щодо формування та поліпшення якості інформаційної бази для прогнозування попиту та пропозиції робочої сили в розрізі професій та сфер професійної діяльності на основі даних про вакансії та про резюме, необхідно, зокрема, забезпечити:

приведення назв професій та сфер професійної діяльності в оголошеннях про вакансії та про резюме, у відповідність із положеннями Класифікатора професій, тобто уніфікацію форм відображення професійної належності вакансій та резюме;

вдосконалення алгоритму оброблення розміщеної інформації про вакансії та про резюме;

формування інформаційної бази для прогнозування пропозиції робочої сили на основі розміщених оголошень про резюме, що належать незайнятим особам (без урахування оголошень про резюме, що належать зайнятим особам);

розроблення та виконання плану щорічного проведення експертного опитування роботодавців щодо планових обсягів і структури потреби у робочій силі в розрізі професій, а також представників рекрутингових, кадрових агентств та друкованих ЗМІ із зазначеного питання для прогнозування попиту та пропозиції робочої сили (визначення розробників інструментарію проведення опитування, форм формування інформації за результатами опитування та алгоритму її використання, організації, відповідальної за проведення такого опитування, тощо);

взаємодію центральних органів виконавчої влади (зокрема, Міністерства соціальної політики України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики, Державної служби зайнятості) та інших зацікавлених державних установ у питанні формування єдиної бази даних щодо планових параметрів попиту та пропозиції робочої сили як основи для прогнозування кон'юнктури ринку праці;

розроблення програмного забезпечення проведення моніторингу попиту та пропозиції робочої сили на основі даних Інтернет-сайтів із пошуку роботи про наявні вакансії та резюме в автоматичному режимі, а також проведення апробації такого програмного забезпечення та його вдосконалення за результатами апробації.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Москва : Academia, 1999. С. 492-505.
2. Кремень В.. Освіта: ціннісні орієнтири мережевого суспільства // Дзеркало тижня. 2013. 30 серпня. URL: <https://dt.ua/EDUCATION/osvita-cinnisni-oriyentiri-merezhevogo-suspilstva-.html> (Дата звернення 26 червня 2018 р.).
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
4. Звіт про виконання НДР на тему: «Розроблення проекту методичних підходів до формування Державною службою зайнятості короткострокового прогнозування попиту та пропозиції робочої сили». Державний реєстраційний номер 0217U003908 / Науково-дослідний Інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики і НАН України. Київ, 2017. С. 55-68.

Вивчення економічних відносин та державного управління

УДК 111.852 (075.8): 338.23:336: 336.76

**ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В КООРДИНАТАХ ФІЛОСОФІЇ «SUSTAINABLE DEVELOPMENT»**

**GUIDELINES FOR THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE
IN COORDINATES OF PHILOSOPHY OF «SUSTAINABLE DEVELOPMENT»**

Володимир Николишин

Курсант, Академія Державної пенітенціарної служби

Volodymyr Nykolyshyn

Student, Academy of State Penitentiary Service

 orcid.org/0000-0002-0906-9018

Наталія Доній

*Докт. філос. наук, професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби*

Nataliya Donii

*Doctor in Philosophy, Professor, Department of Economics and Social Sciences,
Academy of State Penitentiary Service*

 orcid.org/0000-0001-7933-887X

 doniayne@ukr.net

Анотація

На основі філософії «sustainable development» проаналізовано основні положення трансформації фінансової системи світу, та, зокрема, країн-членів Європейського Союзу (ЄС). Вказано, що інтеграція до ЄС вимагає від України кроків щодо конвергенції фінансової системи. Зазначено, що реформуючи фінансову систему Україна має орієнтуватися на лінію філософії «sustainable development» та «зеленої» економіки, що, в свою чергу, підштовхує до проведення заходів на національному рівні та на

рівні міжнародного співробітництва. Крім того, Україні варто орієнтуватися на розроблені експертами й вже підтверджені практикою сценарії трансформацій. Наостанок вказано, що становлення підтримуваної фінансової системи, до якої прагне Україна, має спиратися не стільки на зростання обсягу ресурсів, скільки на інтенсифікацію інтелектуальної складової соціального простору та запровадження громадського моніторингу за результатами діяльності в усіх кластерах фінансової системи.

Abstract

It has been laid emphasis on that the chosen by Ukraine policy of integration with the states of the European Union requires convergence of regulatory base including legislative acts concerning the financial system that is impossible without realizing the world-view and ideological background of that regulatory base with which the rapprochement and compromise are planned.

The goal of the research paper is the introduction to the key guidelines taken as a principle in most European states and formulated by the representatives of international organizations for the purpose of the world financial system's growth accordance with philosophy of «sustainable development» which should be taken into account in order to facilitate the financial system of Ukraine to synchronize the movement and pace with financial systems of the members of the European Union (EU).

In terms of the principles of philosophy of «sustainable development» and publication of two editions of the report titled as «The Financial System We Need» it has been analyzed the basic provisions of the world financial system transformation in particular the members of EU. It has been pointed out that integration with EU requires Ukraine to make efforts to converge the financial system. It has been stated that while reforming the financial system Ukraine has to direct attention to the guidelines of philosophy of «sustainable development» and «green» economy that in its turn urges on holding events at both national level and the level of international cooperation. Besides, Ukraine should follow collaborative developed by experts and proved by practice the scripts of transformation. Finally, it has been declared that in the making sustainable financial system, which Ukraine covets, has to be supported not only by volume of resources but also by the intensification of the intellectual component of the social space and the introduction of public monitoring of the results of activities in all clusters of the financial system.

Ключові слова:

глобалізація, ресурси, потреби, «зелена» економіка, «тиха» революція, ризик, підтримувана фінансова система.

Key words:

globalization, resources, needs, «green» economy, «quiet» revolution, risk, sustainable financial system.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
29.03.2018

Рецензований: 9.04.2018

Подано доопрацьовану
версію: 14.04.2018

Прийнятий до друку:
24.04.2018

Вступ

Соціодинаміка сучасного світу переконливо демонструє: глобалізація, як форма зростання взаємозалежності країн світу, шляхом конвергенції національних економік і зрощення капіталів охопила усі системи й підсистеми соціального простору. Водночас, відбувалися і інші процеси. Так, «суспільство

споживання», культивоване масовою й згодом популярною культурою, споживало набагато більше, ніж могло собі дозволити й це стало детермінантою фінансово-економічних криз, якими відзначився кінець XX ст. - початок XXI ст. Не оминули світові фінансово-економічні кризи і Україну, спричинивши тяжкі й довготривалі наслідки. Однак, якщо такі країни, як Німеччина та Швеція, що мають збалансовані й глибоко ешелоновані економіки, майже без втрат вийшли з криз [14], то Україна доволі довго оговтувалася після кризи 2008 р. й не оговтавшись вступила в нову фінансово-економічну кризу, яка стала наслідком соціально-політичних трансформацій 2013-2014 рр. та зовнішньої агресії, що триває й понині. Обраний Україною курс на західну систему цінностей вимагає конвергенції нормативної бази й зокрема законодавчих актів, що стосуються фінансової системи. Утім, конвергенція неможлива якщо не зрозуміти світоглядного та ідеологічного підґрунтя тієї нормативної бази, з якою планується зближення та встановлення компромісу. Йдеться про те, що переважна більшість провідних країн ЄС (Велика Британія, Франція, Швейцарія, Нідерланди, Італія), орієнтуючись на тенденції в глобальній політиці, вже вибудовує фінансову систему, орієнтовану на ідею «зеленої» економіки та філософію «sustainable development».

У цій роботі ми будемо намагатися поєднати дві сфери сучасних наукових досліджень. По-перше, це сфера розкриття проблеми «sustainable development». В соціальному просторі пострадянських країн найавторитетнішим дослідником «sustainable development» вважають М. Моїсєєва, який застерігає проти розгляду принципу sustainable development як панацеї та акцентує, що до перекладу цього концепту, особливо при ухваленні державних програм на його основі треба підходити з обережністю [5]. В просторі українського наукового дискурсу в останні роки науковцями найбільш скрупульозний аналіз майбутнього розвитку України за стану глобалізації було представлено в «Національній парадигмі сталого розвитку України» [6] та національній доповіді «Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості» [10], в якій сталість визначається умовою справедливості в різних сферах соціального простору.

По-друге, це сфера питання реалізації концепції «sustainable development» в межах фінансової системи глобалізованого соціального простору. До цього напрямку можна віднести звіти [17; 18], що здійснені в рамках досліджень, проведених Інститутом Паульсона, спільно з Комітетом з зеленого фінансування Китаю, Асоціацією з цінних паперів і фінансових ринків (SIFMA), Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) та Блумбергськими філантропами.

З прикрістю можемо констатувати, що за винятком поодиноких публікацій питання відповідності фінансової системи України філософії «sustainable development» практично не потрапляє до кола інтересів вітчизняних науковців. Так, фінансова система є об'єктом рефлексії у Л. Білої [2], зосередженої на вирішенні проблеми гармонізації контактів і взаємодії фінансової систем України з фінансовою системою провідних країн. Також Л. Гуляєва [4] аналізує ключові напрямки трансформації фінансового сектору ЄС, що визначені умовами забезпечення сталого розвитку у європейському просторі. У той час як О. Шаров [11] виділив можливі кроки щодо вдосконалення фінансової системи ЄС, а також сформулював низку рекомендацій стосовно заходів, які повинна реалізувати Україна з тим, щоб адаптувати свою фінансову систему до фінансових систем ЄС, які вже здійснили певні дії, що відповідати філософії «sustainable development».

Методологія дослідження

Метою статті є характеристика основних положень філософії «sustainable development», представлених у звітах експертів UNEP, орієнтування на які має допомогти фінансовій системі України рухатися в одному напрямку й темпі з фінансовими системами провідних країн, в тому числі з фінансовими системами країн Євросоюзу.

В якості методів, що застосовувалися при підготовці публікації до оприлюднення, було обрано аналіз, систематизація та узагальнення результатів, напрацьованих експертами Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP). Крім того, при обґрунтуванні авторського бачення суті концепту «sustainable development», особливо стосовно його складової категорії «розвиток», було застосовано діалектичний принцип.

Основні результати дослідження

Обґрунтування авторської позиції щодо застосованого ключового поняття

Першим кроком у розкритті заявленої теми є пояснення застосування англомовного концепту «sustainable development». Цим концептом активно послуговуються з кінця 1980-х рр., однак він зберігає різночитання. Поділяючи позицію М. Моїсєєва, фахівця з глобальної динаміки, погоджуємося, що ані російський варіант «устойчивое развитие», ані український варіант «сталий розвиток» не відтворюють коректно суті закладеного значення. Більш того, М. Моїсєєв наполягав й аргументував, що російськомовний переклад можна розглядати як «лінгвістичний нонсенс» [4, с. 62-63]. З вченим погоджуються й деякі інші російські та українські науковці [див.: 3; 7, с. 280; 9, с. 33-43], які також відзначають, що не всі переклади концепту «sustainable development» на інші мови фіксують той більш вузький, але водночас точний сенс, за якого вказаний в ньому розвиток інтерпретується як збалансований, саморегульований, адаптаційний, такий, що дозволяє виживати. Науковці наполягають на тому, що за правилами перекладу «sustainable development» доцільніше перекладати як «підтримуваний розвиток», «розвиток, що здатний бути витриманим», а в крайньому випадку як «збалансований».

Так само з позиції діалектичного принципу динаміки світу переклад словосполучення «sustainable development» на українську мову як «сталий розвиток» не можна вважати коректним. Бо сталий означає щось, що не змінюється, зберігає склад, розмір, однакову форму, величину тощо. Але ж, коли мова йде про розвиток, то як пояснював Аристотель, розвиток - це завжди прагнення системи до усе більшої ефективності функціонування та масштабів дій, що в свою чергу залежить від двох умов «1) правильного встановлення задачі та кінцевої мети і 2) відшукування відповідних засобів, що приведуть до кінцевої мети» [1, с. 612]. Іншими словами, розвиток завжди передбачає зміни, рух, мету та засоби. Таким чином, прикметник «сталий» видається антиподом іменнику «розвиток». З огляду на наведену аргументацію, проте не вступаючи в дискусію з наявним українським термінологічним дискурсом, в контексті цієї публікації віддаємо перевагу використанню англомовного варіанту концепта. Саме він дає важливе уточнення, адже при його використанні не йде заперечення розвитку, як це є в перекладах, які передбачають статику, чужу для розвитку, й, водночас, вказується на доцільність певних дій, що є надзвичайно важливим у сфері фінансової політики.

Аналітична анотація доповіді «Наше спільне майбутнє»

Концепція «sustainable development» вимагає зміни системи координат у яких відбувається життєдіяльність людини, що в свою чергу вимагає перебудови в системі економіко-фінансових відносин. Представники фінансової системи світу вже добре відчули й усвідомили, що її традиційна модель в умовах сформованих глобалізацією та кібернетизацією, не може залишатися статичною, такою, яка не відповідає запитам реальності.

В доповіді «Наше спільне майбутнє» («Our Common Future») [15], оприлюдненій за результатами роботи команди фахівців під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії Г.Х. Брундтланд було зазначено, що «sustainable development» має прагнути задовольняти потреби та очікування дійсності, не ставлячи під загрозу здатність задовольняти потреби у майбутньому. Основний наголос у «Наше спільне майбутнє» був зроблений на обґрунтуванні трьох принципово нових ідей. По-перше, перспективи

світового розвитку збереження якісних параметрів життя для більшості населення Землі у вирішальній мірі залежатимуть від стану навколишнього природного і соціального середовища. По-друге, необхідно створити реалістичну й одночасно ефективну систему прийняття рішень для управління навколишнім середовищем. По-третє, наголошувалось, що вирішення актуальних проблем в сфері енергетики, розвиток новітніх промислових технологій, створення сучасної та апроксимованої системи міжнародних економічних відносин не представляється можливим без комплексного врахування соціально-екологічних параметрів соціодинаміки в її глобальному, регіональному і локально-національному масштабах та вимагає системних соціальних інновацій, зміни цінностей і пріоритетів в сучасному соціальному просторі.

Найсерйознішим моментом оприлюднення «Наше спільне майбутнє» для економічної сфери став заклик до впровадження ідеї «зеленої» економіки, що з часом стала квінтесенцією філософії «sustainable development» в фінансовій системі. Зазначена ідея зафіксувала два життєво важливих положення: 1) неможливо безкінечно розширювати сферу впливу в обмеженому просторі, та 2) неможливо задовольняти постійно зростаючі потреби в умовах обмеженості ресурсів.

Основні координати філософії «sustainable development» для фінансової системи

В рамках діяльності міжнародної організації UNEP у 2014 р. група експертів [17, с. II] провели дослідження структури стійкості фінансової системи і у 2015 р. оприлюднили отримані результати в доповіді «Фінансова система, якої ми потребуємо» («The Financial System We Need»). Презентуючи результати дослідження автори у передмові зазначили, що концепція «зеленої економіки пройшла низку перетворень доки стала сутністю економічних стратегій та політики для бізнесу і держав» [17, с. XI]. Автори доповіді зазначили, що проведене дослідження доцільно вважати основою системи координат і «стартовою площадкою» для подальших дій в напрямку пошуків механізмів й основ, які дозволять фінансовим системам країн світу віднайти той баланс, ту омріяну стійкість, яка буде вдовольняти і лінії «sustainable development» й ідейній лінії розвитку самих систем.

До речі, експерти, які працюють за Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) щодо зміни традиційної моделі фінансової системи, виходять з положення, що фінансова система має еволюціонувати, даючи відповіді на соціальні запити та очікування від певних політичних рішень. Це означає, що фінансові системи країн, виходячи з реалій, не мають стояти на місці й вони змінюються. Зміни можуть йти різним шляхом: поступово, еволюційно чи революційно. На сьогоднішній день саме останній шлях обраний урядами країн G 20 [13, с. 14-15], до кола якої входять і розвинуті країни Європи, й тому все частіше ведуть мову про «quiet revolution» («тиха революція») в фінансовій сфері [18, с. 7], мета якої - інтегрувати цілі «sustainable development» в структуру системи фінансів. Останнє означає, що фінансовій системі України, яка бажає приєднатися до систем країн ЄС, також треба орієнтуватися на загальні для світової фінансової системи пункти, а відтак необхідно наздоганяти й докласти багато зусиль, щоб йти хоча б на декілька кроків позаду, але в загальному темпі з європейськими фінансовими системами.

Як це можна зробити Україні? Перше, що треба - це системний підхід і вихід за межі традиційного бізнес-підходу. Нагадаймо, що він передбачає домінування раціоналізації та розрахунку. Інноваційний бізнес-підхід, на противагу традиційному, прагне емоційного відгуку на дії в межах фінансового ландшафту (соціальне партнерство, соціальне підприємництво, етичні інвестиції тощо). Відтак дедалі частіше європейські фінансисти віддають перевагу відповідальному фінансуванню та бюджетній дисципліні.

Також експерти, які працювали над першою доповіддю «Фінансова система, якої ми потребуємо», вважають, що в перебудові фінансової системи треба зосередити зусилля на двох напрямках [17, с. XIX]: 1) національному, де точкою відліку має стати високого рівня діагностика потреб й можливостей

всередині фінансової системи та розвитку широкомасштабного соціального договору між державними агенціями, фінансовими інституціями та громадянським суспільством задля розвитку загального підходу до необхідної доцільної активності; 2) міжнародному - об'єднання/кооперація, особливо щодо 10 пунктів: чотирьох, що сфокусовані на спеціальних пулах активів та гравців, п'ять - на розвитку управлінської архітектури, що дасть можливість більш чітко розібратися з «sustainable development» й фінальна - запровадження міжнародного дослідницького консорціуму, який має просуватися у питаннях і темах, що не з'ясовані/не розкриті до кінця.

Доречно згадати, що фахівці, які презентували першу та другу редакції доповіді «Фінансова система, якої ми потребуємо» [17; 18], вважають, що після фінансової кризи 2008 р. сформувалися найкращі умови для перебудови та переорієнтації фінансових систем на основі філософії «sustainable development», бо: в наявності посткризова ситуація, яка надала імпульс для реформування; з'явилися нові лідери, які несуть з собою нові різноманітні ідеї та підходи; здійснено технологічний прорив і представлено інноваційні інформаційні технології; зростає обізнаність суспільства.

Більш ефективно скористатися такими умовами зможуть країни, які, прагнучи до підтримуваної фінансової системи, перебудують власні економічні процеси за сформульованими експертами сценаріями:

1) глобальні підштовхування - уряди й міжнародні інституції співпрацюють один з одним у контексті існуючої системи правил;

2) нові угоди - кластери фінансової системи розвиваються навколо декількох центрів тяжіння й віддзеркалюють існуючий консенсус і потреби економік, що розвиваються;

3) складові елементи держави - підтримуваність йде через суб-національні, національні та регіональні зусилля, а не через надані зверху рішення;

4) технологічні досягнення - нові технології та бізнес-моделі руйнують існуючу систему й оформлюють нову фінансову архітектуру.

До того ж, виходячи з визначених сценаріїв було розроблено дорожню карту за якою мають рухатися фінансові системи, що прагнуть дотримуватися лінії «зеленої» економіки та «sustainable development» [див.16].

В жовтні 2016 р. було проаналізовано зроблені кроки та представлено другий звіт «Фінансова система якої ми потребуємо» [18] стосовно поточної ситуацію, запропоновано подальші дії щодо реформування фінансової системи шляхом «тихої» революції. В доповіді 2016 р. було відзначено, що успіхів фінансові системи країн досягають в тому випадку, коли є кроки у трьох напрямках, які мають перетинатися між собою: ринкове лідерство, національні проекти та міжнародне співробітництво. Окремо акцентовано увагу, що найбільшого успіху можливо досягти у разі, коли відбувається активізація громадських дебатів [19, с. 9], за яких керівників центральних банків, міністрів фінансів і регуляторів, а також керівників фінансового сектору запитують про детальні пояснення власного внеску у сприяння «sustainable development». Можемо сказати, що інститути громадянського інтересу відіграють дедалі важливішу роль у формуванні громадських дебатів, наприклад, про ризики, що пов'язані з «багатими активами». Громадяни зацікавлені використовувати усі можливості для перерозподілу власного капіталу відповідно до референтних цінностей та довгострокових інтересів.

Експерти також виділили п'ять пріоритетних сфер, від зусиль в яких залежить успіх у налаштуванні фінансової системи: перерозподіл капіталу; управління ризиками; сфери відповідальності фінансових закладів; звітність та розкриття інформації; національні дорожні карти щодо підтримуваного фінансування.

З огляду на те, що процес змін в межах соціального простору завжди відбувається поетапно, то цілком слушним видається переконавання експертів, що процес перебудови фінансової системи на лінію філософії «sustainable development» означає перехід від інкрементних змін до перетворень. Його доцільно розуміти як трьох етапний процес змін:

- зміни першого порядку - це «підтримка парадигми», оскільки вони коригуються політикою, не заперечуючи наявих, основних припущень про те, як все відбувається;
- зміни другого порядку більш значні, коли інструмент політики узгоджується, але це ще не є загальною політикою.
- зміни третього порядку передбачають сформованість нових норм, переконань і світогляду [18, с. 9].

Оскільки ми ставили за мету виключно визначити орієнтири для фінансової системи України, то здається недоречним буде порівняння документів, які оприлюднені в інформаційному просторі українською владою. Проте, зауважимо, що поверховий аналіз виділених етапів дозволяє побачити, що Україна на сьогоднішній день перебуває на першому етапі, адже усі заходи які реалізуються в просторі держави поки-що відбуваються тільки на рівні «проголошення гасел». Це стосується і «Національної парадигми сталого розвитку України», в якій хоча й присутній аналіз реального стану речей в моменті реалізації концепції сталого розвитку та визначені кроки, які мають бути зроблені в подальшому, проте там же зазначено, що реалізація запланованого в минулому здійснена тільки на 30% [6, с.59] і «Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020» [7], яка фактично представляє собою перелік напрямків без деталізації та конкретизації необхідних кроків і рішень. Крім того, не можна порівнювати ці документи, які були оприлюднені в 2012 р. та 2015 р. з представленими пізніше за часом експертами ООН в 2015 р. та 2016 р. звітами в плані «що рекомендовано світовим експертним середовищем» і «що нами зроблено з рекомендованого». Можна тільки вказати, що запропоновані в проаналізованих доповідях кроки, етапи та напрями, на які вже зорієнтувалися європейські країни, що входять до G 20 та країни, що недавно були включені до ЄС, цілком можна визнати дорожньою картою для фінансової системи України. Єдине, що від України вимагається, - це почати здійснювати кроки в регулятивних мандатах та ефективніше управляти несистемними ризиками на рівні проекту, підприємства, а також для фінансової системи в цілому.

Прикінцеві міркування

В межах українського соціального простору та наукового дискурсу важливо переглянути переклад англomовного «sustainable development», адже від його відповідності нормам перекладу та діалектичному принципу залежать вектори руху як соціуму, так і фінансової системи.

Будь-яка фінансова система не існує сама по собі: вона спрямована на обслуговування інших цілей та водночас вона залежить від того, що відбувається в середовищі навколо неї і в ній самій. Це стосується усіх фінансових систем і фінансова система України, не є виключенням. Тож, фінансова система України має зважати на орієнтири, які є центрами тяжіння фінансових систем провідних країн світу й, зокрема, країн ЄС, зорієнтованих на «зелену» економіку та філософію «sustainable development».

Основою системи координат для фінансових систем, які планують відповідати лінії «sustainable development» є дві доповіді експертів «Фінансова система якої ми потребуємо» («The Financial System We Need») оприлюднені в 2015 р. та 2016 р. Згідно із основними положеннями цих доповідей Україна, реформуючи фінансову систему й орієнтуючись в координатах філософії «sustainable development», має зважати на прописані в них сценарії, проводити заходи на національному рівні з активізацією громадянського суспільства та на рівні міжнародного співробітництва. Заходи мають проводитися в три етапи від «парадигми підтримки» до сформованого світогляду. Україна допоки перебуває на першому етапі.

Й останнє. Становлення фінансової системи, яка буде вкладатися в лінію філософії «sustainable development» та якій прагне відповідати Україна, має спиратися не стільки на зростання обсягу ресурсів, скільки на інноваційний бізнес-підхід, інтенсифікацію інтелектуальної складової соціального

простору та запровадження громадянського моніторингу за результатами діяльності в усіх кластерах фінансової системи.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Аристотель. Политика // Аристотель Сочинения: В 4-х т.; общ. ред. А.И. Доватура. Москва, 1983. Т. 4. С.375-644.
2. Біла Л. М. Гармонізація фінансових систем країн Європейського Союзу // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 228-231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_10_51 (дата звернення: 12.12.2017).
3. Голубець М. А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? // Український географічний журнал. 2006. № 2. С. 66-69.
4. Гуляєва Л. П. Трансформація фінансового сектору Європейського союзу: на шляху до сталої фінансової системи // Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри: Матеріали наук.-практ. конф. (5-6 квітня 2017 р.) [заг.ред. Семигіної Т.В.]. Київ, АПСВТ, 2017. С.17-20.
5. Моисеев Н.Н. Быть или не быть человечеству. Москва: Россия молодая, 1999. С. 56-69.
6. Національна парадигма сталого розвитку України / заг. ред. Б. Є. Патона. Київ: Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ, 2012. 72 с.
7. Николис Г., Пригожин И. Познание сложного: введение. 4-е изд. Москва: Ленанд, 2014. 360 с.
8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 06.12.2017).
9. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку / Гречко Т. К., Лісовський С. А., Романюк С. А., Руденко Л. Г. Херсон: Гринь Д.С. , 2015. 264 с.
10. Сталый людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова. Умань, 2012. 412 с.
11. Шаров О.М. Еволюція фінансової системи ЄС: виклики та перспективи для України : Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1671/> (дата звернення: 08.12.2017).
12. Building a Sustainable Financial System in the European Union. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2016/04/Building_a_Sustainable_Financial_System_in_the_European_Union.pdf (дата звернення: 08.12.2017).
13. Green Finance Progress Report. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2017/07/Green_Finance_Progress_Report_2017.pdf (дата звернення: 08.12.2017).
14. Münkler Herfried Новая роль Германии в Европе. URL : <https://www.deutschland.de/ru/topic/politika/germania-evropa/novaa-rol-germanii-v-evrope> (дата звернення: 04.04.2018).
15. Our Common Future : Report of the World Commission on Environment and Development. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (дата звернення: 06.12.2017).
16. Roadmap for a Sustainable Financial System : Executive Summary / World Bank Group Initiative. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2017/11/Roadmap_for_a_Sustainable_Financial_System_ES.pdf (дата звернення: 10.12.2017).
17. The Financial System We Need: Aligning the Financial System with Sustainable Development: The UNEP Inquiry Report October. URL : http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2015/11/The_Financial_System_We_Need_EN.pdf (дата звернення: 06.12.2017).
18. The Financial System We Need : From Momentum to Transformation : The UNEP Inquiry Report, 2nd Edition, October 2016. URL : http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2016/09/The_Financial_System_We_Need_From_Momentum_to_Transformation.pdf (дата звернення: 06.12.2017).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

PROVIDING STABILITY OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

Антоніна Шолойко

*Канд. екон. наук, доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Antonina Sholoiko

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk-Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

 orcid.org/0000-0003-1239-4281

 sholoiko@ukr.net

Анотація

На основі вивчення даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2010-2016 рр. і даних «Альманаху фінансових послуг», а також інформації Організації економічного співробітництва та розвитку щодо інвестиційної діяльності страхових компаній у 22 країнах ЄС, розкрито динаміку показників, що відображають внутрішні фактори впливу на стійкість страхових компаній і страхового ринку України. З'ясовано структуру активів, якими представлені страхові резерви страховиків України, і внутрішні та іноземні інвестиції страхових компаній країн ЄС. Визначено, що для страховиків слід вважати доцільною співпрацю з такими суб'єктами інфраструктури в контексті забезпечення стійкості страхового ринку України як: компанії з управління активами та рейтингові агентства.

Abstract

This study is aimed at arguing steps necessary for establishment of cooperation between insurance companies and subjects of infrastructure for providing stability of the insurance market of Ukraine. The data of National commission for the state regulation of financial services markets (as to insurance reserves of insurers of Ukraine), «Financial Services Almanac» (as to cooperation between insurers and asset management companies) and Organization for Economic Cooperation and Development (as to the investment activity of insurance companies from 22 EU countries) have been analyzed. Then methods of comparison and generalization were used.

The relationship between the stability of the insurance market and the stability of the sectors of the country's economy is determined. The dynamics of indicators that reflect the impact of internal factors on the stability of insurance companies and the insurance market of Ukraine is revealed. The

Ключові слова:

страхові резерви, структура активів, інвестиційний портфель, компанії з управління активами, рейтингові агентства.

Key words:

insurance reserves, asset structure, investment portfolio, asset management companies, rating agencies.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
29.03.2018

Рецензований: 18.04.2018

Подано доопрацьовану
версію: 27.04.2018

Прийнятий до друку:
3.05.2018

structure of assets, which represents insurance reserves of insurers of Ukraine, and internal and foreign investments of insurance companies of the EU countries is found. A comparison of domestic and European experience in the field of investment activity of insurance companies made it possible to reveal the following: the structure of the investment portfolio of insurers of the EU is similar to Ukrainian insurers by the share of real estate and differs from each other by the share of rest types of assets. It is suggested that it is necessary for insurers to cooperate with such subjects of infrastructure for providing stability of the insurance market of Ukraine as: asset management companies and rating agencies. The approaches of insurance companies to management of the insurance reserves are generalized. The most appropriate variant is the combination of internal and external management of the insurance reserves. It allows to disclose information about financial flows to the third parties selectively and focus more on the insurance activity through the transferring of assets to asset management companies

Вступ

Стійкість у фінансовому секторі України неможливо досягнути без стійкості на страховому ринку, який є невід'ємною його складовою. Однак страховий ринок України може бути стійким на макрорівні лише за умови стійкості головних його суб'єктів - страховиків (мікрорівень). На стійкість страхових компаній впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Проте на зовнішні фактори страхова компанія вплинути не може, тому у цьому дослідженні основна увага буде зосереджена на внутрішніх факторах стійкості страховика.

Відзначимо, що фінансову стійкість на рівні страхової компанії в своїх працях розкривають І. Іванюк [5], Р. Пікус [9], Н. Ткаченко [14]. Внутрішні фактори впливу на фінансову стійкість страховика (до яких переважно відносять капітал і активи страхової компанії, сформовані та розміщені страхові резерви, перестрахування, тарифну політику) визначають О. Овсак та О. Коноваленко О.А. [7], В. Олійник і Є. Бондаренко [8]. Стійкість і фінансова безпека страхового ринку України висвітлена у публікаціях таких вітчизняних і закордонних учених, як: О. Гладчук [3], О. Деркач [4], Дж. Дікінсон [16], П. Прадіер і А. Чнівайс [17], Н. Приказюк і Т. Моташко [18]. Автори приділяють значну увагу різним факторам стійкості страхового ринку, проте доцільно більш поглиблено розглянути саме інвестиційну діяльність страхових компаній, що пов'язана з розміщенням тимчасово вільних коштів страхових резервів, в умовах посилення вимог регулятора. У зв'язку з цим необхідно порівняти структуру активів, якими представлені страхові резерви страховиків в Україні та ЄС, і розглянути можливості співпраці страхових компаній з відповідними суб'єктами інфраструктури для удосконалення управління страховими резервами в контексті забезпечення стійкості страхового ринку України.

Методологія дослідження

Дослідження мало на меті охарактеризувати динаміку показників, що відображають внутрішні фактори впливу на стійкість страхових компаній і страхового ринку України та країн ЄС, і на цій основі розробити пропозиції щодо співпраці страхових компаній з суб'єктами інфраструктури в контексті забезпечення стійкості страхового ринку України.

У роботі використано дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) за 2010-2016 рр. щодо структури активів, якими представлені страхові резерви страховиків України; дані інформаційно-аналітичного довідника «Альманах фінансових послуг» щодо співпраці страховиків з компаніями з управління активами, а також статистична інформація Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо інвестиційної діяльності страхових компаній у 22 країнах ЄС. Зібрані матеріали опрацьовано через розрахунок структурних показників, після чого використано метод порівняння та узагальнення для розробки пропозицій.

У цьому дослідженні ми послуговувалися розумінням стійкості страхового ринку як такого «його функціонування, що характеризує можливість ринку протистояти впливу зовнішніх загроз та внутрішніх коливань, зберігаючи при цьому основні параметри свого розвитку та забезпечуючи на основі відповідних угод достатній обсяг покриття ризиків суб'єктів економіки і ефективну систему перерозподілу ризиків з метою підтримки фінансової безпеки держави» [4, с. 8].

Ми виходили з того, що внутрішні коливання на страховому ринку зумовлені впливом ендегенних факторів на кожну окрему страхову компанію. Відповідно, якщо більшість страховиків буде характеризуватися позитивною динамікою показників, які відображають основні внутрішні фактори, то це сприятиме досягненню стійкості страхового ринку, що в свою чергу є підґрунтям стійкості не лише у фінансовому секторі України, а й у інших секторах економіки країни. На рис. 1 представлені ті внутрішні (ендегенні) чинники, які вивчались у нашому дослідженні.

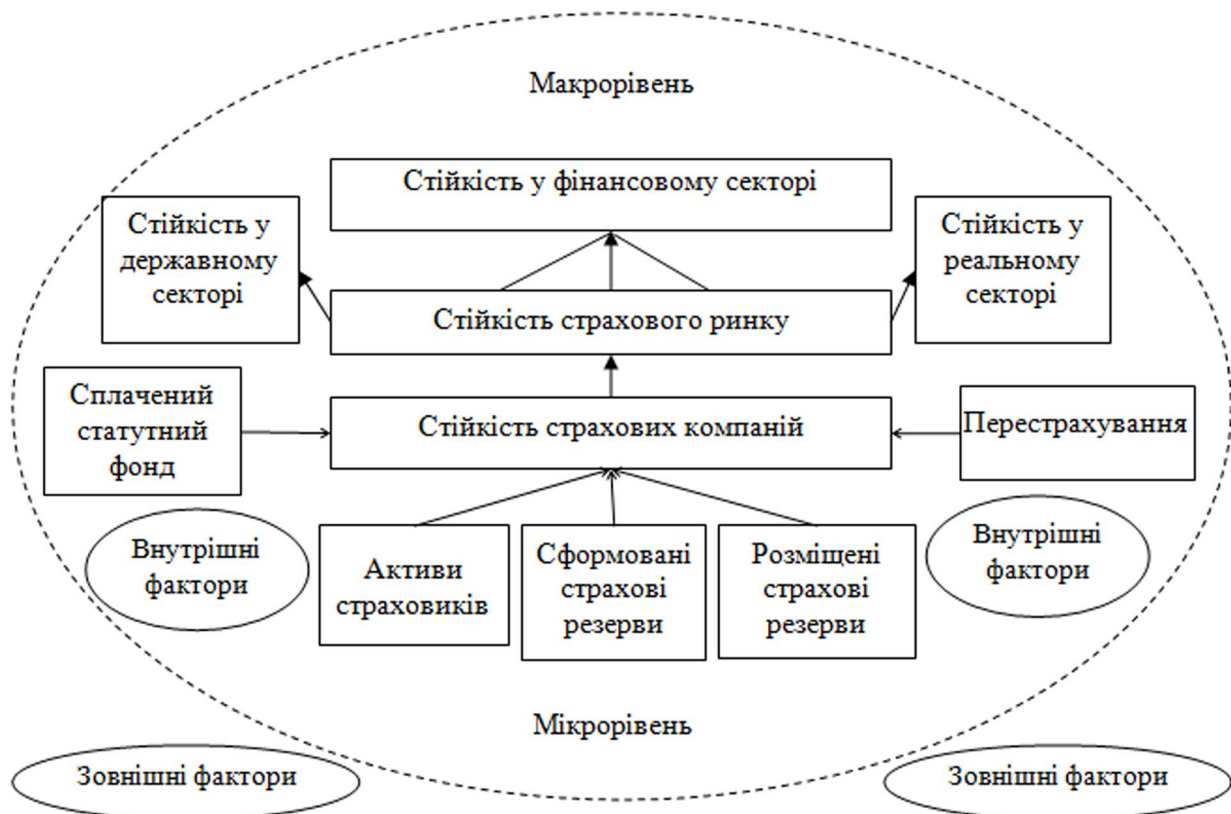

Рис. 1. Взаємозв'язок стійкості страхового ринку і стійкості секторів економіки країни

Джерело: розроблено авторкою

Основні результати дослідження

Стійкість страхового ринку України

Динаміка показників, що відображають внутрішні фактори впливу на стійкість страхового ринку України протягом 2010-2016 рр., представлена в табл. 1.

Таблиця 1. Показники, що відображають внутрішні фактори впливу на стійкість страхового ринку України протягом 2010-2016 рр., млн. грн.

Показник	Рік							Темп приросту
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016/ 2010
Сплачений статутний фонд	14429,2	14091,8	14579,0	15232,5	15120,9	14474,8	12661,6	-12,25
Активи страховиків:	45234,6	48122,7	56224,7	66 387,5	70 261,2	60729,1	56075,6	23,97
- з них активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування»	27695,0	28642,4	48831,5	37914,0	40530,1	36418,8	35071,9	26,64
	61,23%	59,52%	86,85%	57,11%	57,68%	59,97%	62,54%	x
Сформовані страхові резерви	11371,8	11179,3	12577,6	14435,7	15828,0	18376,3	20936,7	84,11
Загальна сума активів, якими представлені страхові резерви	11542,0	11600,6	13072,5	15022,1	16065,15	18686,99	20257,6	75,51
Сплачені страхові премії за перестраховування:	10745,2	5906,2	2522,8	8744,8	9704,2	9911,3	12668,7	17,90
- з них перестраховикам-резидентам	9753,9	4723,5	1230,8	7110,4	8173,7	7381,1	8706,4	-10,74
Незалежність від внутрішнього перестраховування	57,7%	79,2%	94,3%	75,2%	69,5%	75,2%	75,2%	x

Джерело: складено та розраховано авторкою на основі даних Нацкомфінпослуг [6].

За даними табл. 1 лише два показники знизились у 2016 р. порівняно з 2010 р., а саме:

1) сплачений статутний фонд страховиків України (-12,25%), що пояснюється зменшенням страхових компаній за досліджуваний період з 456 у 2010 р. до 310 у 2016 р., з них: 28 страхових компаній зі страхування життя та 118 компаній, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя [6]. При цьому позитивним є те, що активи та сформовані страхові резерви зросли відповідно на 23,97% і 84,11%;

2) сплачені страхові премії перестраховикам-резидентам (-10,74%), що вказує на зростання обсягів перестрахового захисту з боку перестраховиків-нерезидентів. Про це свідчить і показник незалежності від внутрішнього перестраховування, який протягом 2013-2016 рр. тримається на рівні 70-75%.

Привертає увагу структура активів, якими представлені страхові резерви страховиків України протягом 2010-2016 рр., яка дещо змінилася з прийняттям у 2016 р. Розпорядження Нацкомфінпослуг № 396 «Про затвердження Положення про обов’язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів страховика та визнання такими, що втратили чинність, деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» [11], яке спрямоване на вдосконалення «регулювання страхового ринку шляхом підвищення вимог стосовно якості активів, якими представлені кошти страхових резервів, що сприятиме зниженню ризиків страховика» [12] (табл. 2).

Таблиця 2. Структура активів, якими представлені страхові резерви страховиків України протягом 2010-2016 рр., %

Показник	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Грошові кошти на поточних рахунках і готівка в касі	9,57	12,57	10,12	10,51	10,83	9,66	11,08
Банківські вклади (депозити)	35,69	45,97	43,99	40,56	38,36	49,44	43,98
Нерухоме майно	7,09	6,37	6,05	5,40	5,27	4,90	5,55
Права вимоги до перестраховиків	22,97	10,05	12,02	15,33	15,56	15,32	11,82
Інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	0,21	0,09	0,07	0,19	0,05	0,00	0,08
Банківські метали та кредити страхувальникам-громадянам	0,42	0,44	0,21	0,13	0,12	0,05	0,04
Цінні папери:	24,06	24,51	27,53	27,89	29,80	20,63	27,43
- Акції	11,92	11,67	8,47	10,77	8,83	5,22	0,43
- Облігації	1,43	2,25	2,47	2,39	2,61	2,19	1,73
- Іпотечні сертифікати	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,05	0,00
- Цінні папери, що емітуються державою	10,71	10,59	16,59	14,73	18,37	13,17	25,27

Джерело: складено та розраховано авторкою на основі даних Нацкомфінпослуг [6].

Інформація табл. 2 дає змогу зробити наступні узагальнення щодо структури активів, якими представлені страхові резерви страховиків України:

- питома вага грошових коштів на поточних рахунках і готівки в касі лишилася приблизно на тому ж рівні (10-11%);
- питома вага банківських вкладів (депозитів) також знаходилася на одному і тому ж рівні (40-45%). При цьому в I півріччі 2017 р. 86,6% «... депозитів страховиків (9,26 млрд грн) було розміщено в 20 банках України, але майже половину 47,7% було довірено державним банкам» [2]. Це пов’язано

з підвищеними вимогами Розпорядження Нацкомфінпослуг № 396, а саме: «У разі зниження рівня кредитного рейтингу банку, в якому розміщено активи страховика, нижче інвестиційного рейтингу за національною рейтинговою шкалою такі активи включаються до суми прийнятних активів» [11, п. 6] не в повній вартості;

- частка нерухомого майна залишалася в межах 5-6%;
- дещо зменшилася питома вага прав вимог до перестраховиків (11,82% у 2016 р. проти 15% протягом 2013-2015 рр.);
- незначною залишається питома вага інвестицій в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України [10] (0,1-0,2%);
- досить зменшилася питома вага банківських металів і кредитів страхувальникам-громадянам (з 0,4% в 2010 р. до 0,04% в 2016 р.);
- майже на однаковому рівні знаходиться питома вага цінних паперів (то нижче, то вище за 27%), однак у 2016 р. відбувся суттєвий перерозподіл з акцій (0,43%) на користь цінних паперів, що емітуються державою (25,27%). Така ситуація пояснюється посиленнями вимогами Нацкомфінпослуг до якості акцій українських та іноземних емітентів, наприклад, що вони «... відповідно до законодавства пройшли процедуру лістингу на фондовій біржі, перебувають в біржовому реєстрі та в обігу на фондовій біржі» [11, пп. 3.1-3.2]. А у зв'язку із більш жорсткими вимогами до лістингу з 2016 р. з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, то «... зі 182 емітентів тільки 16 відповідають новим вимогам» [13].

Структура активів, якими представлені страхові резерви страховиків за їхньою спеціалізацією, є наступною:

- питома вага грошових коштів на поточних рахунках і готівки в касі є вдвічі меншою у страховиків зі страхування життя (6%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (12%);
- питома вага банківських вкладів (депозитів) є дещо меншою у страховиків зі страхування життя (45%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (40%);
- частка нерухомого майна знизилась у страховиків зі страхування життя у 2016 р. до 1,5%, тоді як у страховиків, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, - зросла до 8%;
- питома вага прав вимог до перестраховиків є значно меншою у страховиків зі страхування життя (3%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (20%);
- питома вага інвестицій в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України [10]: якщо до початку економічної та політичної кризи (2014-2015 рр.) переважала у страховиків зі страхування життя (0,3%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (0,17%), то після вказаної кризи у 2016р. показники становили відповідно 0,01% та 0,13%;
- питома вага банківських металів в останні роки становила 0,02-0,03% у страховиків, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, тоді як у страховиків зі страхування життя, враховуючи кредити страхувальникам-громадянам, знизилася до 0,1%;
- питома вага цінних паперів є значно більшою у страховиків зі страхування життя (до 50%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (до 20%), при цьому домінують цінні папери, що емітуються державою [6].

Охарактеризовані зміни, які відбулися у 2016 р. у зв'язку з підвищенням вимог до якості активів, призвели до того, що в 2016 р. загальна сума активів, якими представлені страхові резерви (20257,6 млн грн), є меншою за сформовані страхові резерви (20936,7 млн грн.) на 679,1 млн грн. Цей факт свідчить, що не всі активи відповідали новим вимогам до їхньої якості, а відтак були включені до прийнятних активів не в повній вартості. Це означає більш адекватне відображення стійкості страхового ринку України, а саме, що в страховиків, які сформували страхові резерви в обсязі 20936,7 млн грн., не вистачає 679,1 млн грн., щоб виконати зобов'язання за договорами страхування в повному обсязі.

Інвестиційна діяльність страховиків країн ЄС

Доцільним є вивчення структури активів, якими представлені внутрішні та іноземні інвестиції страхових компаній країн ЄС (табл. 3).

З табл. 3 зрозуміло, що структура активів, якими представлені внутрішні та іноземні інвестиції страхових компаній країн ЄС, є досить подібною, а саме: у досліджуваних країнах питома вага нерухомості в структурі інвестиційного портфелю страховиків становить переважно 1-4%. Іпотечні кредити та кредити інші, аніж іпотечні, не надто поширені серед страховиків ЄС. Питома вага акцій у інвестиційному портфелі в половині досліджуваних країн ЄС становить до 10%, а в іншій - понад 10%. Найпоширенішими серед страховиків ЄС можна вважати інвестиції в облігації, емітовані державним та приватним секторами: в більшості країн вони становлять 50% інвестиційного портфелю. Інші інвестиції коливаються в діапазоні 10-30%.

Таким чином, структура інвестиційного портфелю страховиків ЄС схожа до українських страховиків за питоною вагою нерухомості і суттєво відрізняється за іншими видами активів.

На увагу заслуговує структура активів, якими представлені внутрішні та іноземні інвестиції страхових компаній країн ЄС за їхньою спеціалізацією у 2015 р. [15]:

1) в середньому питома вага нерухомості була втричі меншою у страховиків зі страхування життя (1%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (3%);

2) в середньому частка іпотечних кредитів і кредитів інших, ніж іпотечні не була однаковою як для страховиків зі страхування життя (2%), так і для страховиків, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (1-2%);

3) в середньому частка акцій також була однаковою як для страховиків зі страхування життя, так і для страховиків, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (12%);

4) в середньому питома вага інвестицій в облігації, що емітовані державним та приватним секторами, була більшою у страховиків зі страхування життя (65%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (58%);

в середньому питома вага інших інвестицій була дещо меншою у страховиків зі страхування життя (18%) порівняно зі страховиками, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (24%).

Отже, в контексті забезпечення стійкості страхового ринку ЄС найбільш привабливими є інвестиції страховиків у облігації, емітовані державним та приватним секторами, оскільки «Вкладення ресурсів в крупні корпорації для страхових організацій менш пов'язано з ризиком втрати інвестицій» [9, с. 10].

Співпраця страховиків із суб'єктами інфраструктури для забезпечення стійкості страхового ринку України

Належне розміщення коштів страхових резервів допомагає їх зберегти і прирости. Такий процес відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості страхової компанії і страхового ринку в цілому, однак управління страховими резервами не вважається основним видом діяльності страховика, а відтак більш доцільною є співпраця з компаніями з управління активами (КУА), які професійно цим займаються і пропонують «... страховим компаніям індивідуальний підхід при розробці інвестиційної стратегії, яка дозволяє врахувати всі особливості діяльності страхової компанії, а також вимоги та обмеження законодавства при розміщенні страхових резервів» [13]. До того ж, за дослідженнями [9, с. 11], у світі наявна практика управління активами як дочірніми компаніями страховиків, так і зовнішніми управляючими компаніями. А відтак КУА можна віднести до суб'єктів інфраструктури, що забезпечують стійкість страхового ринку. Їхня роль при використанні різних підходів страхових компаній до управління страховими резервами представлена на рис. 2.

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних ОЕСР [15]

Найдоцільнішим видається поєднання внутрішнього та зовнішнього управління розміщенням страхових резервів, оскільки долаються недоліки інших підходів і з'являється можливість не розкривати певну інформацію про фінансові потоки сторонній організації. До того ж виникає перевага в більшій зосередженості на основному виді діяльності через залучення КУА для професійного управління страховими резервами.

Проте тенденція щодо КУА в Україні є спадною, адже протягом 2010-2016 рр. їх кількість зменшилась з 386 до 295, тобто майже на 90 компаній [1, с. 113]. Ще меншою є кількість страхових компаній (СК), що користуються послугами КУА (табл. 4).

Рис. 2. Підходи страхових компаній до управління страховими резервами

Джерело: розроблено авторкою

За даними табл. 4 помітна стійка тенденція до зростання кількості активів, переданих страховими компаніями в управління КУА, а саме: з 33,5 млн. грн. за перший квартал 2016р. до 69,1 млн. грн. за аналогічний період 2017 р., що можна пояснити підвищеними вимогами Нацкомфінпослуг до обов'язкових критеріїв та нормативів достатності, диверсифікованості та якості активів страховика. При цьому тільки 7 страхових компаній користувалися послугами трьох КУА, які управляли 0,3% страхових резервів страховиків на кінець 2016 р., тоді як у країнах ЄС «... в управлінні КУА знаходиться 13% активів страхових компаній - 1,3 трлн євро» [13].

Таблиця 4. Страхові компанії, що передали активи в управління КУА в 2016 р. та на початку 2017 р.

Показник	1 кв. 2016	2 кв. 2016	3 кв. 2016	4 кв. 2016	1 кв. 2017
Кількість КУА, що управляють активами СК	2	3	3	3	3
Кількість СК, що передали активи в управління КУА	5	7	7	7	7
Активи СК в управлінні КУА, млн грн	33,5	48,5	51,3	54,3	69,1
Ланцюговий темп приросту активів, %	x	44,77%	5,77%	5,85	27,26

Джерело: складено авторкою на основі [1, с. 124].

Висновки та рекомендації

Розкриття динаміки показників, що відображають внутрішні фактори впливу на стійкість страхових компаній і страхового ринку України в цілому протягом 2010-2016 рр., а також структури активів, якими представлені страхові резерви страховиків України, дало змогу виявити, що не всі активи відповідають новим вимогам до їхньої якості, а відтак включені до прийнятних активів не в повній вартості. Це зумовило розрив у 679,1 млн грн., яких не вистачає для повного виконання зобов'язань за страховими договорами.

Порівняння вітчизняного і європейського досвіду у сфері інвестиційної діяльності страхових компаній дало змогу виявити наступне: структура інвестиційного портфелю страховиків ЄС подібна до українських страховиків за питомою вагою нерухомості і суттєво відрізняється за іншими видами активів. Зокрема, при забезпеченні стійкості страхового ринку ЄС найпоширенішими є інвестиції страховиків у облігації, емітовані державним та приватним секторами, оскільки вони менш ризиковані.

З'ясовано, що для страховиків доцільною є співпраця з такими суб'єктами інфраструктури в контексті забезпечення стійкості страхового ринку України як: компанії з управління активами (КУА), що здійснюють професійне управління страховими резервами, та рейтинговими агентствами.

Проведене дослідження дає підстави для висловлення рекомендації, що для підвищення ролі КУА в Україні, що забезпечить зростання стійкості страхового ринку, управляючим компаніям необхідно поширювати інформацію стосовно переваг їхніх послуг, пропонувати зручний сервіс та можливість контролю їхніх дій з управління активами в режимі реального часу.

Для забезпечення стійкості страхового ринку страховикам слід співпрацювати з такими суб'єктами інфраструктури, як рейтингові агентства, що визначають рейтинг банків, організацій-емітентів боргових цінних паперів, в які страхові компанії інвестують кошти страхових резервів. Відповідно, чим точнішим буде рейтинг названих організацій, тим надійнішим буде розміщення страхових резервів, від чого залежить стійкість кожної страхової компанії. У цій сфері в Україні працюють: Національне рейтингове агентство «Рюрік», рейтингове агентство «Експерт рейтинг», «Українське кредитно-рейтингове агентство» та інші. Результати рейтингування, здійснені вітчизняними рейтинговими агентствами, слід співставляти з результатами міжнародних рейтингових агентств, оскільки різні агентства використовують різні методики оцінки, що допоможе врахувати більше аспектів при прийнятті рішень щодо розміщення коштів страхових резервів у інструменти організацій-емітентів.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Альманах финансовых услуг: информационно-аналитический справочник 2017. Киев: Украина Бизнес, 2017. 206 с.
2. В каких банках страховые компании Украины хранили свои депозиты в 2017 году? ТОП-20 банков // Фориншурер. 2017. URL: <https://forinsurer.com/news/17/09/28/35546> (дата обращения: 17.01.2018).
3. Гладчук О. М. Фінансова безпека сучасного страхового ринку України // Ефективна економіка. 2014. №4. URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=2931> (дата звернення: 15.01.2018).
4. Деркач О. М. Стійкість страхового ринку як передумова фінансової безпеки держави: дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ». Суми, 2012. 262 с.
5. Іванюк І. С. Теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова стійкість страхової компанії» // Фінанси України. 2006. № 11. С. 77-89.
6. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. 2016. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-ryнку-Ukrainy.html> (дата звернення: 16.01.2018).
7. Овсак О. П. Визначення факторів фінансової стійкості страхової компанії // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2010. Вип. 25. С. 220. URL: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/519/503> (дата звернення: 16.04.2018).
8. Олійник В. М., Бондаренко Є. К. Поняття фінансової стійкості страхової компанії та елементів впливу на неї // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. Вип. 39. С. 149-157.
9. Пікус Р. В., Міжнародний досвід управління активами страхової компанії // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2010. № 120. С. 7-12.
10. Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів: Постанова Кабінету Міністрів України №1211 від 17.08.2002 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1211-2002-n> (дата звернення: 16.04.2018).
11. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів страховика та визнання такими, що втратили чинність, деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України: Розпорядження Нацкомфінпослуг №396 від 23.02.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0417-16> (дата звернення: 15.01.2018).
12. Річні звіти Нацкомфінпослуг // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. 2016. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html> (дата звернення: 16.04.2018).
13. Стеценко К. Управление активами страховых компаний должно быть профессиональным // Фориншурер. 2016. URL: <https://forinsurer.com/public/16/06/15/4749?hl=ICU> (дата обращения: 18.01.2018).
14. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи // Фінанси України. 2009. №6. С. 104-121.
15. Destinations of investments by direct insurance or reinsurance companies: Insurance companies' domestic and foreign investments by type of assets // OECD Statistics. 2015. URL: <http://stats.oecd.org/#> (Last accessed: 18.01.2018).
16. Dickinson G. M. Insurance markets within Western Europe: an analysis of recent structural changes. The Journal of Risk Management And Insurance. 2017. Vol. 1. P. 10-35. URL: http://www.aulibrary.au.edu/multim1/ABAC_Pub/The-Journal-of-Risk-Management-And-Insurance/v1-n1-1.pdf (Last accessed: 16.01.2018).
17. Pradier P., Chneiweiss A. The Evolution of Insurance Regulation in the EU Since 2005. Financial Regulation in the EU. 2017. P. 199-251 (Last accessed: 16.01.2018).
18. Prikazyuk N., Motashko T. Security of the Insurance Market of Ukraine and the Determining Factors. Procedia Economics and Finance. 2015. Vol. 27. P. 288-310. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115010011> (Last accessed: 16.01.2018).

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ ПРОГРАМ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЖИТЛОВОГО СЕКТОРУ ЧЕРЕЗ БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ

ENERGY EFFICIENCY STATE FINANCING OF THE HOUSING SECTOR BY BANKING INSTITUTIONS

Наталія Мороз

Канд.екон.наук, доцент кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка»

Nataliia Moroz

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic»

 orcid.org/0000-0002-8594-8014

 morozznat@gmail.com

Анотація

Проведено аналіз стану виконання державної програми фінансування енергозберігаючих заходів для населення, зокрема динаміку кредитів, виданих банками фізичним особам та об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) на придбання енергозберігаючого обладнання / матеріалів. Визначено умови видачі кредитів банками та отримання відшкодування частини коштів із державного бюджету. Встановлено, що значний вплив на зменшення споживання енергоносіїв здатна спричинити комплексна термомодернізація усього житлового фонду країни. Визначено проблеми та перспективи подальшого розвитку енергоефективності житлового сектору.

Abstract

The paper presents findings of the analysis of the implementation of the state program of financing energy saving measures for the population, in particular the dynamics of granted by banks loans to individuals and association of co-owners of multi-apartment houses for the energy saving equipment / material purchase. The conditions of giving loans by banks to individuals and co-owners associations and the conditions of getting the reimbursement of funds' part from the state budget are investigated. The benefits of getting loan and reimbursing loan not for each separated individual but for the whole association of co-owners are identified. The sequence of association of co-owners of multi-apartment houses actions for obtaining a loan and reimbursement for apartment building energy efficient measures has been determined. It has been established that a significant influence on the reduction of energy consumption can be caused by the complex energy modernization of the country's housing fund. That is why it is important to carry out active actions from the state (to create a market of professional managers for the management services provision for multi-apartment buildings, to bring

Ключові слова:

енергозбереження, житловий фонд, державні програми, банк, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, термомодернізація будинку.

Key words:

energy saving, housing fund, state programs, bank, association of co-owners of multi-apartment houses, energy modernization of the house.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
10.04.2018

Рецензований: 19.04.2018
Подано доопрацьовану
версію: 15.05.2018

Прийнятий до друку:
11.06.2018

in conformity Ukrainian legislation and international financial organizations procedures, to do information and explanatory works) and from banks (to create own programs of energy efficiency financing, to inform and involve the associations of co-owners actively), as well as further formation by co-owners of multi-apartment houses associations and taking responsibility for their property. The problems and perspectives of further energy efficiency development of the housing sector are determined, taking into account the experience of European countries. The following general scientific methods, such as synthesis, synthesis, analysis, comparison, abstraction and induction, are used in this article

Вступ

Необхідність запровадження енергоефективних заходів у житловому секторі є на сьогодні достатньо вагомим аспектом для економіки держави. Проблема енергозбереження зумовлена нестачею власних енергетичних ресурсів та високими цінами на них, які до того ж постійно зростають, низьким рівнем доходів значної частини населення країни, великою часткою застарілого житлового фонду, загостренням екологічної ситуації. Прагнення до членства у Європейському Союзі зобов'язує до реалізації невідкладних комплексних заходів щодо підвищення енергоефективності в країні.

У законодавстві ЄС діє низка обов'язкових нормативних актів щодо енергозбереження, як і програм, у яких задекларовано цілі щодо зменшення використання традиційних енергоносіїв. Зокрема, заходи енергетичної політики міст Європейського Союзу відображено у таких документах, як Директива ЄС «Про енергетичні характеристики будівель» (European Performance of Buildings Directive) та Угода мерів за сталий енергетичний розвиток (Covenant of Mayors), якими передбачено зниження до 2020 р. рівня енергоспоживання у містах щонайменше на 20 % [1].

В Україні енергетичну політику держави визначають Закон України «Про енергозбереження» [2], Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» [3] та інші.

У житловому секторі рівень споживання природного газу незмінно становить найбільшу частку - майже 58 %. Лише на опаленні об'єктів житлового фонду втрачається 60 % енергії. У житлових будинках квартирному типу зосереджено 98,2 % загальної площі усього житлового фонду, більшість якого (61 %) збудовано до 1970 р. Показник питомого енергоспоживання у житлових багатоквартирних будинках утричі перевищує відповідний показник у європейських країнах [4].

80 % багатоквартирних будинків потребують термомодернізації, за оцінками консультантів McKinsey & Company, потенціал зниження споживання газу - 3,5 млрд. куб. м., для цього в заходи з термомодернізації та встановлення індивідуального теплового пункту (ІТП) необхідно інвестувати 400 млрд. грн. (\$18 млрд.) [5].

За даними Мінрегіонбуду України, санація багатоквартирних будинків потребує інвестицій у розмірі 17 млрд. дол., потенціал скорочення споживання газу становить 2,3 млрд. куб. м. [5].

Проблеми енергоефективності житлового сектору та шляхи їх вирішення досліджено у працях багатьох науковців. Так, Л. Свистун та І. Пилипенко [6] вважають, що реалізація комплексних редевелоперських проектів може стати дієвим засобом проведення модернізації житла та вирішення проблеми в цілому. Науковці проводять оцінювання ефективності реалізації таких проектів та стверджують, що

фінансування у рамках урядових програм є недостатнім, а умови кредитування Об'єднань співвласників багатоквартирного будинку (далі - ОСББ) потребують перегляду.

Є. Перегуда [7, 8] відносить житловий фонд до найперспективніших об'єктів енергоефективності. Автор стверджує, що політика енергоефективності спрямована на національну консолідацію, сприяє регіональному розвитку та здійснює вплив на суспільну свідомість, формуючи культуру енергоспоживання.

Д. Варавін та Р. Сіпаков [9] пропонують впровадження енергозберезувальних заходів шляхом проведення енергоефективної реконструкції житлового фонду, що дозволить вирішити не лише енергетичні проблеми, а і зменшити техногенне навантаження на навколишнє середовище.

В. Куденчук [10] вважає, що найвагомішу роль в енергоефективних проектах відіграє механізм державно-приватного партнерства. Науковець аналізує інструменти та методи фінансування енергозберігаючих проектів за допомогою цього механізму. Д. Шмигаль [11] досліджує джерела фінансування енергозберезувальних проектів і пропонує розвивати та застосовувати комплексний механізм стимулювання енергозбереження.

Отже, хоча у вітчизняній науковій літературі наявні описи інструментів енергозберезувальної політики, проте фінансування програм енергоефективності досліджено ще недостатньо.

Методологія дослідження

Дослідження мало на меті проаналізувати реалізацію державних та регіональних програм у сфері енергоефективності, обсяги та умови кредитування банками фізичних осіб та ОСББ, процес підготовки ОСББ до отримання та відшкодування кредитів, напрямки подальшого розвитку енергоефективності житлового фонду.

У роботі проведено аналіз статистичних даних, оприлюднених Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України, для оцінки стану виконання державної програми фінансування енергозберезувальних заходів для населення; зіставно-порівняльний аналіз умов видачі кредитів банками та отримання відшкодування частини коштів із державного бюджету. Використано методи групування та конкретизації для виокремлення етапів отримання кредиту на енергозбереження багатоквартирного будинку; абстрагування та індукція при формулюванні висновків.

Результати дослідження

Обсяги та умови кредитування банками фізичних осіб та ОСББ

На момент проведення дослідження в Україні діяла «Урядова програма відшкодування частини суми кредиту на придбання енергозберігаючого обладнання та/або матеріалів». Згідно із цим документом для ОСББ здійснюється компенсація 40%, 70% суми енергоефективного кредиту, та для фізичних осіб 20%, 35%, а також 206 місцевих програм (компенсація 15-20% річних для ОСББ). За 2015-2016 рр. учасниками урядової програми стали понад 215 тис. сімей (43% з яких є отримувачі субсидій), понад 2,7 млрд. грн. залучено на утеплення, 1,16 млрд. грн. відшкодовано урядом, 664 ОСББ залучено на утеплення 80,8 млн. грн. [12].

У рамках урядової програми станом на 01.11.2014 р. банками видано 140 кредитів на суму 2,3 млн. грн., а станом на 11.12.2017 р. 274662 кредити на суму 5052,2 млн. грн. (рис. 1).

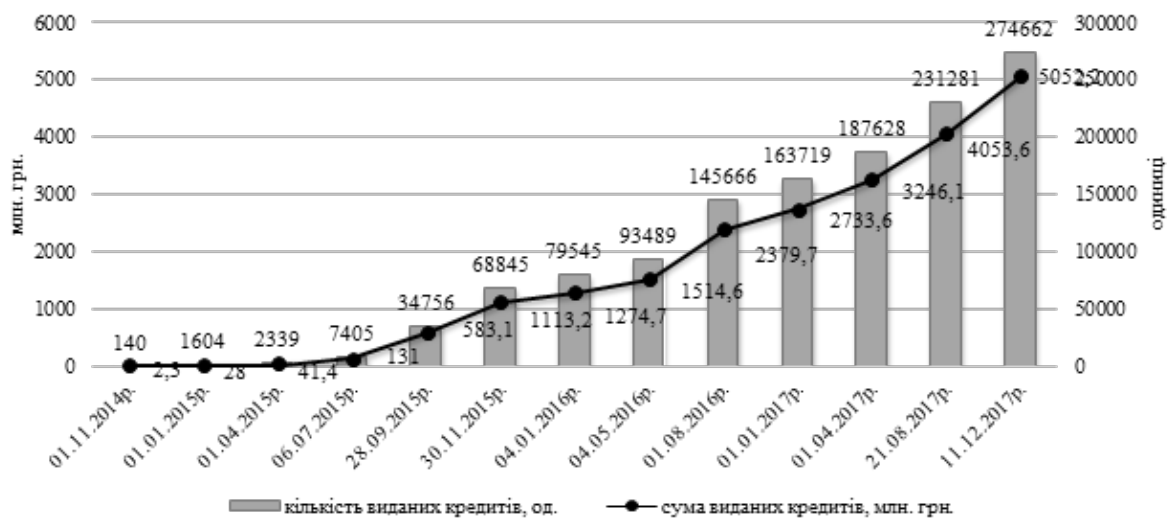

Рис. 1. Динаміка кредитів, виданих банками, фізичним особам та ОСББ на придбання енергозберігаючого обладнання / матеріалів

Джерело: складено авторкою на основі даних [13].

Найменший обсяг виданих кредитів фізичним особам та ОСББ станом на 11.12.2017 р. був у Миколаївській області - 83,92 млн. грн., Луганській - 84,49 млн. грн. та Херсонській - 199,4 млн. грн., найбільший обсяг кредитів видано у Львівській області на суму 442,96 млн. грн., високий показник у Києві та області (434,43 млн. грн.) і Сумській області (364,19 млн. грн.). Середній показник за регіонами становить 210,5 млн. грн.

На виконання державної програми реалізовується відповідна Програма енергозбереження населення Львівщини на 2017-2020 роки, за якою передбачено фінансування з обласного бюджету 18 млн. грн., станом на 15.04.2017 р. фінансовано 5880 тис. грн. [14].

На сьогодні у рамках урядової програми «теплі» кредити надають такі банки: Ощадбанк, Приватбанк, Укргазбанк та Укрексімбанк.

Спостерігається позитивна динаміка кредитів, виданих банками для ОСББ у рамках урядової програми. Так, станом на 11.12.2017 р. видано 1248 кредитів на суму 210,5 млн. грн., а станом на 06.07.2015 р. було видано лише 5 кредитів на суму 0,6 млн. грн. (рис. 2).

Лідером серед регіонів за обсягом виданих кредитів ОСББ станом на 11.12.2017 р. була Волинська область (37,75 млн. грн.), Запорізька область отримала 25,31, Київ та область 23,15 млн. грн. Львівська область отримала 13,09 млн. грн. Середній показник за регіонами становить 8,77 млн. грн.

У табл. 1-2 наведено умови видачі кредитів та отримання відшкодування за урядовою програмою «тепліх» кредитів.

Таблиця. 1. Умови видачі кредитів згідно із урядовою програмою «тепліх» кредитів

Позичальник	ОСББ	Фізичні особи
Сума кредиту	до 10 млн. грн.	1 - 50 тис. грн.
Строк позики	до 10 років	до 3 років
Річна відсоткова ставка	від 20 %	від 24,5 %
Комісія	1,25 %	3 %
Грант	20-70 %	20-35 %

Джерело: складено автором на основі даних [13].

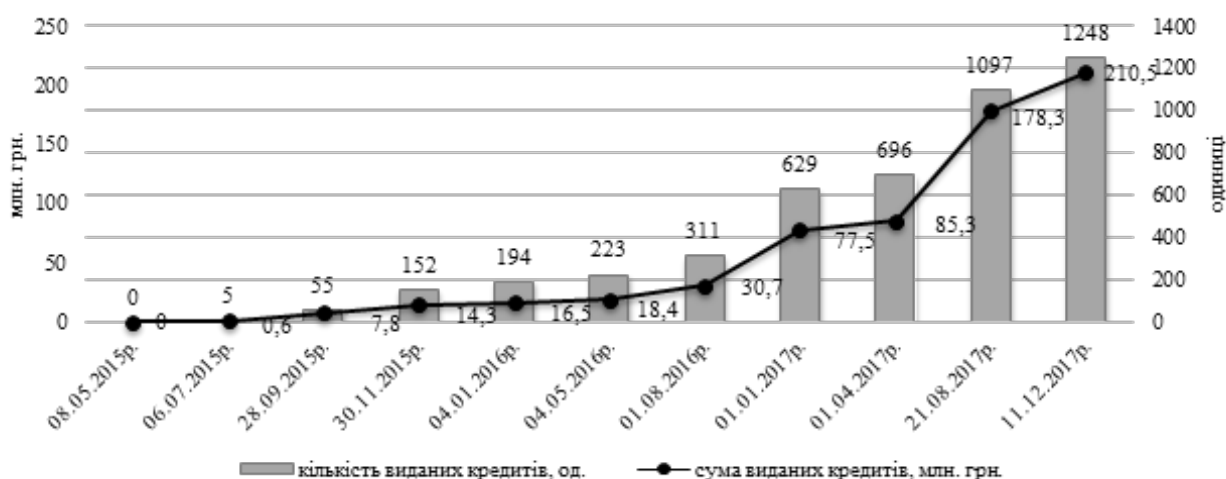

Рис. 2. Динаміка кредитів, виданих банками, ОСББ на придбання енергозберігаючого обладнання / матеріалів

Джерело: складено авторкою на основі даних [13].

Таблиця 2. Умови отримання відшкодування згідно із урядовою програмою «тепліх» кредитів

Перелік товарів, придбання яких відшкодовується	Позичальник	Відсоток відшкодування суми кредиту
Твердопаливні котли	Фізична особа	20 % (до 12 000 грн.)
Енергоефективні матеріали та обладнання	Фізична особа	35 % (до 14 000 грн.)
Твердопаливні котли	фізична особа, якій призначено субсидію для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг	
Енергоефективні матеріали та обладнання	ОСББ (окрім домогосподарств, що отримують субсидії)	40 % (до 14 000 грн. на 1 квартиру)
	ОСББ (тільки для домогосподарств, які отримують субсидії)	70 % (до 14 000 грн. на 1 квартиру)

Джерело: складено автором на основі [14].

Із наведених даних (табл. 1-2) очевидними видаються переваги отримання кредиту саме ОСББ, а не кожним окремим власником квартири у багатоквартирному будинку. Для банку ОСББ є також більш надійним та вигідним позичальником. Проте частка виданих кредитів ОСББ на кінець серпня 2017 р. становила лише 0,5 % від загальної кількості наданих кредитів та 4,5 % від загального обсягу наданих кредитів на енергоефективні заходи (рис. 1-2). Це свідчить про те, що розвиток енергоефективності відбувається надто низькими темпами, що не здатне чинити значного впливу на розв'язання існуючої проблеми в цілому.

Процедура отримання кредиту ОСББ

Для отримання кредиту ОСББ існують такі вимоги до них: 1) термін реєстрації об'єднання більше трьох місяців; 2) ухвалення відповідного рішення співвласниками згідно вимог законодавства; 3) рівень оплати платежів населенням вище 85%; 4) відсутність простроченої заборгованості.

Отримання кредиту та відшкодування на енергоефективні заходи багатоквартирного будинку передбачає послідовність здійснення ОСББ таких дій (рис. 3):

- 1) організування проведення енергоаудиту будинку;
- 2) економічна оцінка енергоефективних заходів;
- 3) формування плану з енергоефективності;
- 4) обговорення, погодження та затвердження плану на зборах співвласників;
- 5) вибір виконавців робіт;
- 6) заключення договорів підряду на виконання робіт;
- 7) вибір банку для отримання кредиту;
- 8) подання необхідних документів для отримання кредиту в банк;
- 9) організування і проведення усіх необхідних заходів енергоефективності;
- 10) контролювання і приймання виконаних робіт;
- 11) подання документів у банк, які підтверджують реалізацію заходів, на які отримано кредит.

Після чого банк подає документи Держенергоефективності, який передає їх до Державного Казначейства України, що перераховує компенсацію на кредитний рахунок позичальника у банку. Процес відшкодування коштів триває не більше двох місяців.

Енергоаудит дозволяє визначити, наскільки ефективно використовуються паливно-енергетичні ресурси та розробити рекомендації для скорочення їх споживання. Проведення енергоаудиту багатоквартирного будинку необхідно замовляти у кваліфікованих фахівців, які після обстеження об'єкту зобов'язані надати звіт з енергоаудиту - енергетичний паспорт.

Проведення енергетичного аудиту має включати наступні заходи [1]:

- тепловізійне обстеження будинку;
- дослідження огорожувальних будівельних конструкцій будинку;
- опрацювання необхідної технічної та фінансової документації об'єкту житлового фонду, з метою проведення розрахунків економічного ефекту від запровадження енергоефективних заходів;
- дослідження інженерних мереж будинку (системи опалення, електропостачання, газопостачання, гарячого та холодного водопостачання, водовідведення, вентиляції).

Звіт з енергоаудиту являє собою оцінку фактичного стану споживання енергетичних ресурсів для будівлі та містить перелік енергозаощаджувальних заходів, впровадження яких гарантуватиме суттєву економію при сплаті за житлово-комунальні послуги.

До основних заходів, що впливають на рівень використання енергії в будинку, належать [1]:

- 1) тепловий захист: утеплення фасаду будинку, утеплення даху та підлоги, дверей, утеплення (заміна) вікон, теплоізоляція трубопроводів;
- 2) облік і регулювання системи опалення і гарячого водопостачання: встановлення приладів обліку енергії із регулюючими приладами, контролювання за споживанням енергоресурсів;
- 3) модернізація інженерних мереж: системи опалення, холодного та гарячого водопостачання, водовідведення, освітлення та вентиляції;
- 4) заміна традиційних джерел енергії на нетрадиційні: використання сонячної та вітрової енергії, біомаси, геотермальної та утилізованої енергії.

Отримавши звіт енергоаудиту, управитель будинку повинен здійснити остаточний вибір заходів енергозбереження будинку, провести розрахунок витрат на проведення цих заходів та економічної ефективності їх проведення.

Наступним етапом планування енергозбереження будинку є формування оптимального плану управителем та забезпечення інформування мешканців та інших користувачів про зміст, завдання та заходи реалізації плану. Обов'язковим елементом є обговорення плану на зборах ОСББ та погодження його, або ж у разі виявлення недоліків - доопрацювати протягом одного місяця з моменту подання або вне-

сення пропозицій щодо коригування плану. Після чого здійснюється затвердження плану правлінням об'єднанням співвласників.

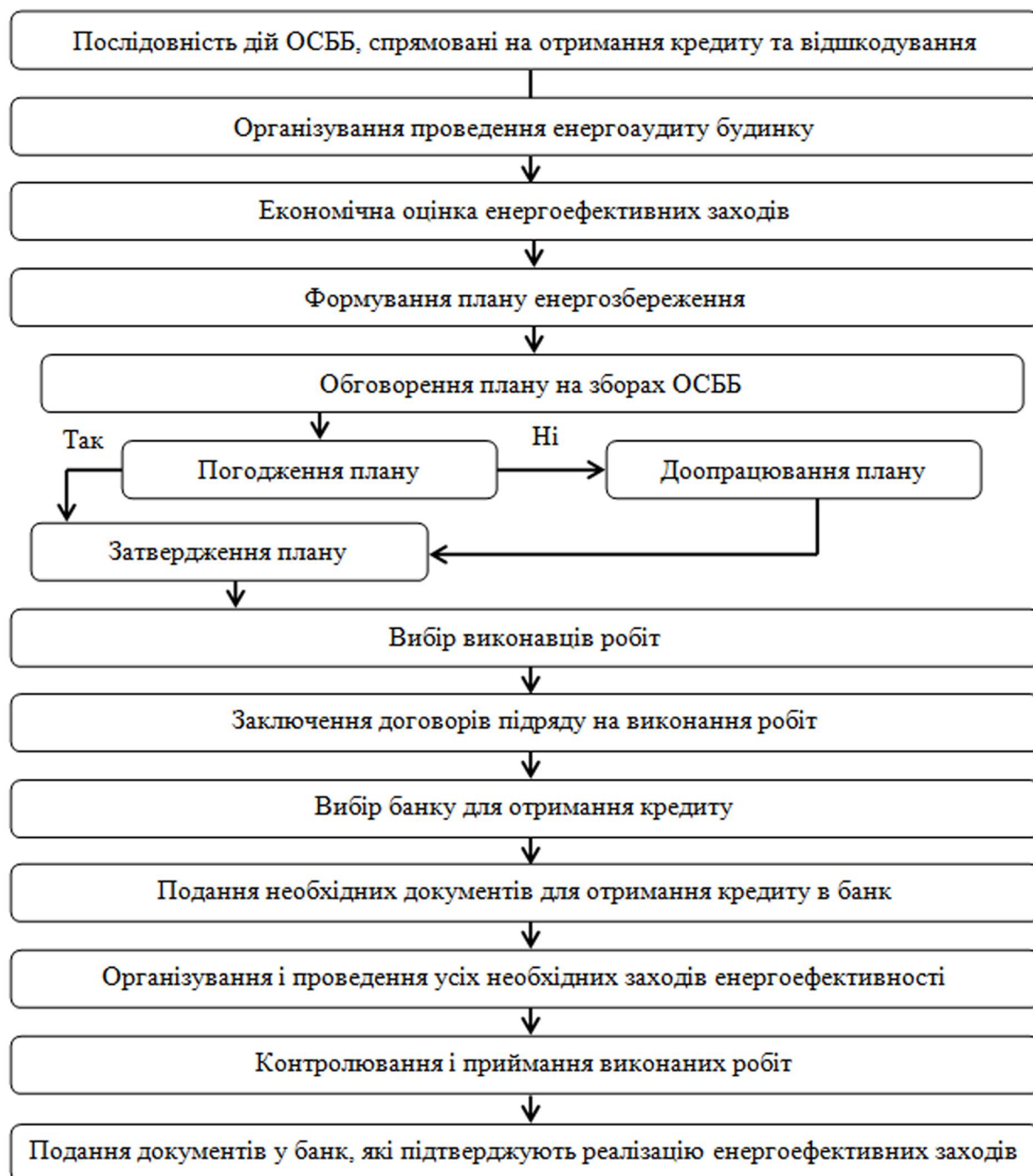

Рис. 3. Етапи отримання кредиту та відшкодування на енергозбереження багатоквартирного будинку

Джерело: розроблено автором

Далі проводиться вибір виконавців робіт, заключення договорів підряду на виконання робіт; організування і проведення усіх необхідних заходів енергоефективності; контролювання і приймання виконаних робіт; вибір банку для отримання кредиту; подання необхідних документів для отримання кредиту в банк; подання документів у банк, які підтверджують реалізацію заходів, на які отримано кредит.

Проведення енергоефективних заходів об'єктів житлового фонду має призвести до отримання таких результатів: скорочення обсягу споживання енергоресурсів; зменшення витрат на обслуговування інженерних мереж; підвищення комфорту проживання громадян; продовження терміну експлуатації будинку; підвищення ринкової вартості будинку; покращення зовнішнього вигляду будинку.

Для того, щоб спричинити суттєвий вплив на зменшення споживання енергетичних ресурсів в країні, необхідно проводити комплексну термомодернізацію усього житлового сектору. За розрахунками фахівців, комплексна термомодернізація будинку здатна призвести до 50% економії енергоресурсів [12].

Станом на 1 листопада 2017 р. створено 24 308 одиниць об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, що становить лише 18 % від загальної кількості багатопверхових будинків країни (27 944 будинки) [13]. Причинами такої низької активності створення об'єднань є недосконалість нормативно-правової бази, недостатня ініціативність як з боку органів державної влади, так і з боку громадян, недостатність досвіду та професіоналізму самоуправління.

Аналіз міжнародного досвіду

У багатьох європейських країнах, таких як Німеччина, Данія, Швейцарія, Норвегія, Нідерланди, Чехія, Угорщина та Польща, створення об'єднання власників житла у багатоквартирному будинку є обов'язковим згідно законодавства [15-17]. У постсоціалістичних країнах, як і в нашій, в основному передбачено об'єднання співвласників на добровільних засадах. Проте безпосередня участь співвласників в управлінні спільним майном багатоквартирного будинку згуртовує мешканців, посилює їхню відповідальність та контроль, а також надає додаткові можливості участі у державних програмах.

Майже всі європейські країни використовують модель управління житловою нерухомістю за допомогою приватних управляючих компаній. У багатоквартирних будинках це забезпечує участь власників окремих квартир у обговоренні та прийнятті важливих рішень за допомогою об'єднань власників та передання реалізації цих рішень компетентним та кваліфікованим управителям.

Для проведення комплексної термомодернізації житлового фонду країни необхідним є також створення конкурентного ринку послуг з управління багатоквартирними будинками шляхом залучення професійних управителів. Законодавством вже визначено передумови для функціонування управителів, проте розвитку професійна система управління багатоквартирними будинками досі так і не набула.

Окрім того, державне фінансування є недостатнім для вирішення проблеми, кредитування банками виступають дієвим інструментом державної політики, проте обсяги його істотного впливу на термомодернізацію житлового фонду країни не здійснюють. Необхідним є участь та взяття відповідальності усього суспільства за ефективність реалізації заходів з енергоефективності житлового фонду. Важливу роль у зростанні рівня енергоефективності житлового сектору повинні відіграти держава, банки та ОСББ. Суттєві зрушення у даному напрямі розвитку здатні спричинити злагоджена, чітко скоординована програма дій даних суб'єктів. Зокрема, банкам варто здійснити розроблення власних програм фінансування енергоефективності та активно проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу для залучення клієнтів.

У США, Канаді та усіх європейських країнах модернізація багатоквартирних будинків здійснюється шляхом комерційного фінансування. Протягом усього часу надання кредитів (понад 15 років) об'єднанням співвласників на модернізацію багатоквартирних будинків не зафіксовано жодного випадку віднесення таких кредитів до проблемних. Цей вид кредитування забезпечує банкам стабільний дохід та низький рівень ризику навіть в умовах фінансової кризи. Забезпечення надійності позичальників досягається шляхом ведення банком історії платоспроможності об'єднань співвласників як платників житлово-комунальних послуг, а також зберігання коштів ОСББ на рахунках банку-кредитора, який має право списання коштів у випадку неплатежів.

У липні 2016 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив Концепцію впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності, яка передбачає «створення Фонду енергоефективності на принципах прозорого та ефективного використання фінансових ресурсів з урахуванням європейських підходів до партнерства держави та міжнародних фінансових організацій, що дасть змогу залучити додаткове фінансування таких організацій для модернізації житлового фонду України» [4]. Реалізація Концепції має здійснюватися за рахунок коштів держбюджету, а також міжнародної фінансової та технічної допомоги, грантів. Із досвіду європейських країн, таких як Польща та Литва, Фонд енергоефективності повинен стати комплексним рішенням, реалізація якого дозволить провести енергомодернізацію усього житлового сектору. Урядом розроблено механізм фінансування проектів енергоефективності, за яким кошти із Фонду будуть направлятися на проекти через банківські установи. Проте механізм, прописаний у Концепції, досі ще не працює в реальності.

Прикінцеві міркування

На шляху до підвищення енергоефективності житлового фонду Україна зіштовхнулася з низкою проблем:

- процеси затвердження та реалізації інвестиційних проектів сповільнюються через недосконалість українського законодавства та його невідповідність процедурам міжнародних фінансових організацій;
- недостатня обізнаність населення, банківських установ, органів місцевої влади та інших суб'єктів уповільнюють фінансування і реалізацію проектів;
- високі банківські ставки через макроекономічну нестабільність;
- відсутність власних програм банків щодо фінансування енергоефективності;
- недостатня компетенція голів ОСББ з питань енергоефективності;
- відсутність ринку професійних управителів з надання послуг управління багатоквартирними будинками.

Для подальшого розвитку енергоефективності необхідно консолідувати зусилля як державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, так і мешканців багатоквартирних будинків у напрямі створення ОСББ, оскільки саме у співпраці між державою, банками і об'єднаннями співвласників вбачається можливість ефективного впровадження заходів енергомодернізації у житловому секторі. При цьому банкам належить важлива роль, через що усвідомлення власниками і вищими керівниками банківських установ екологічної відповідальності банків є надзвичайно важливим аспектом їхньої діяльності.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Мороз Н. В. Розвиток системи управління житловим фондом в Україні : дис.... канд екон. наук : 08.00.03. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2016. 237 с.
2. Про енергозбереження: Закон України № 74/94-ВР від 1 липня 1994 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/74/94-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 1.12.2017р.).
3. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України № 2118-VIII від 22 червня 2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2118-19>. (дата звернення 1.12.2017р.).
4. Концепція впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності (створення Фонду енергоефективності): Розпорядження Кабінету Міністрів України редакція № 489-р від 13.07.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/489-2016-%D1%80> (дата звернення 1.12.2017р.).
5. Державна підтримка термомодернізації житлових будівель в Україні: умови та перспективи впровадження енергоефективних заходів / Державне агентство з енергоефективності та енергозбе-

- реження України. URL: http://www.sae.gov.ua/sites/default/files/Presentation_29_02_2016.pdf. (дата звернення 1.12.2017р.).
6. Свистун Л.А., Пилипенко І.В. Передумови реалізації в Україні енергоефективних проектів редевелопменту житлової нерухомості // Молодий вчений. 2017. № 7 (47). С. 464-469.
 7. Перегуда Є.В. Інноваційний потенціал енергозбереження та енергоефективності у житловому секторі: політичні аспекти // Наукові праці МАУП. Політичні науки. 2017. Вип. 1. С. 75-84.
 8. Перегуда Є.В. Політика енергоефективності та енергозбереження як чинник розвитку громадянського суспільства // S.P.A.C.E. 2017. № 4. С. 33-37.
 9. Варавін Д.В., Сіпаков Р.В. Деякі аспекти енергоефективної реконструкції житлового фонду України з позиції екологічності // Науково-технічний журнал. 2016. № 2 (14). С. 153-159.
 10. Куденчук В.Г. Методи та інструменти фінансування енергозберігаючих проектів за допомогою механізму державно-приватного партнерства // Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 16(2). С. 9-13.
 11. Шмигаль Д.А. Державні та регіональні джерела фінансування енергозберігальних проектів на Львівщині // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 2. С. 133-137.
 12. Енергоефективність та відновлювана енергетика в Україні: результати 2016 року та плани на 2017 рік / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: http://sae.gov.ua/sites/default/files/ZVIT_28_02_2017.pdf (дата звернення 21.03.2018р.).
 13. Урядова програма з енергоефективності для населення, ОСББ та ЖБК / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: http://sae.gov.ua/sites/default/files/12_2017_INFO_NEW.pdf. (дата звернення 21.03.2018р.).
 14. Деякі питання використання коштів у сфері енергоефективності та енергозбереження: Постанова Кабінету Міністрів України № 1056 від 17 жовтня 2011 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1056-2011-%D0%BF> (дата звернення 2.11.2017р.).
 15. Soaitaa A. M. Supported Housing in Britain and Sweden // Housing, Theory and Society. 2016. Vol. 33(3). P. 377-379.
 16. Rabenhorst C. S. Homeowners' associations in Central and Eastern Europe : Opportunities and challenges for the real estate market two decades after housing privatization // International Housing Coalition. 2009. P. 4-5.
 17. Kyrö, R., Heinonen, J., Säynäjoki, A., Junnila, S. Occupants have little influence on the overall energy consumption in district heated apartment buildings // *Energy and Buildings*. 2011. Vol. 43. P. 3484-3490.

ПОДАТКОВІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ОРІЄНТИРИ УДОСКОНАЛЕННЯ

TAX PREFERENCES IN TAXATION OF INCOME OF PHYSICAL PERSONS: THE GUIDELINES OF IMPROVEMENT

Вікторія Іванюк

аспірантка кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Viktoriya Ivanyuk

PhD student, Finance Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

 orcid.org/0000-0001-6888-8622

 viktoriacamille@gmail.com

Анотація

У статті систематизовано складові елементи преференційної частини податку на доходи фізичних осіб. Здійснено оцінку кожного з виділених структурних елементів преференційної частини податкової соціальної пільги, податкової знижки, зменшення оподатковуваного доходу за рахунок невиключення до нього окремих видів доходів) в контексті потенціалу реалізації соціальної функції зазначеного податку. Розвинуто обґрунтування щодо доцільності заміни податкової соціальної пільги на неоподатковуваний мінімум, прирівняний до реальної величини прожиткового мінімуму. Акцентовано увагу на ключових проблемах низької ефективності застосування податкової знижки. Запропоновано шляхи удосконалення податкової знижки за основним критерієм - підвищення спроможності індивіда щодо інвестування в розвиток людського капіталу та підвищення комфортності індивідуального середовища проживання.

Abstract

The paper systematizes the components of the preferential part of the personal income tax. In the process of the research each of the selected structural elements of the preferential part of the tax - social privilege, tax discount, reduction of taxable income due to the inclusion of certain types of income - have been evaluated in the context of the potential implementation of the social function of the specified tax. The findings of the study reveal that the conceptual disadvantage of such a tax preference is that the order of its application does not provide the taxpayer with the final balance (after taxation) the amount of net income that would not be less than the

Ключові слова:

податок на доходи фізичних осіб, податкова преференція, податкова пільга, стимулююча функція податку на доходи фізичних осіб.

Key words:

personal income tax, tax privilege, tax discount, stimulating function of personal income tax.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
15.04.2018

Рецензований: 29.04.2018

Подано доопрацьовану
версію: 7.05.2018

Прийнятий до друку:
18.05.2018

size of the real living wage. The study allows reviewing the positions on the expediency of replacing tax social privileges with a non-taxable minimum, equal to the real value of the subsistence minimum. Other components of the preferential part of the personal income tax are systematized according to the directions of investment (accumulation) direction; focused on raising human capital; oriented to stimulate energy saving; oriented to stimulate housing construction. This made possible to identify the key problems of low efficiency of the application, in particular of such a kind of tax advantage as a tax discount.

The ways of improvement of the tax discount on the main criterion are suggested. The recommendations included: firstly, increasing of the individual's ability to invest in the development of human capital (first of all, in education and health care, intellectual development) and, secondly, increasing the comfort of the individual living environment (implementation of energy saving programs, energy efficiency, the formation of the environment etc).

Вступ

Аналіз передбачених чинним законодавством преференцій при оподаткуванні доходів фізичних осіб представляє інтерес, насамперед, у контексті загальної проблеми невиконання певним податком низки важливих соціального та особливо економічного, окрім фіскального, спрямування функцій. Хоча, при детальнішому вивченні, й про фіскальну ефективність цього податку можна говорити з певною натяжкою, зважаючи на наявний рівень бази оподаткування (характерною рисою якої можна вважати низькі розміри оподатковуваного доходу, зокрема внаслідок його невеликої легальної частки в економіці), порядок адміністрування податку (зарахування коштів від податку переважно за місцем реєстрації податкового агента, що при високому рівні маятникової чи сезонної трудової міграції позбавляє території, що постачають таких мігрантів, надходжень відповідних коштів) та започатковані процеси формування об'єднаних територіальних громад (які супроводжуються позбавленням громад, що не є суб'єктами об'єднаних територіальних громад, одного з основних доходних джерел - податку на доходи фізичних осіб). К. Швабій недостатньо високу фіскальну ефективність податку на доходи фізичних осіб (в плані абсолютних надходжень коштів) пов'язує, зокрема, з нерівномірністю розподілу податкового навантаження, як за шкалою доходів (по вертикалі), так і за їхніми джерелами (по горизонталі) [23, с. 37].

За таких обставин виглядає логічним підвищення ролі податку на доходи фізичних осіб у зростанні платоспроможності фінансів домогосподарств, як в частині здійснення видатків споживчого характеру, так і видатків у сферах заощаджень та інвестицій, в результаті чого можна очікувати певної активізації в споживчому та інвестиційному сегментах ринку, за рахунок такого інструменту, як податкові преференції.

Найбільший інтерес, у цьому випадку, на нашу думку, представляють податкові преференції, спрямовані на підвищення платоспроможності фінансів домогосподарств в частині їх видатків на підвищення людського капіталу (освіта), здійснення заощаджень (у першу чергу, у фінансових установах, шляхом інвестування у різноманітні фінансові інструменти), приріст капітальних активів та

покращання їх якості (будівництво житла, фінансування розвитку місцевої інфраструктури, реалізація проектів енергозбереження з метою підвищення енергоефективності будівель тощо).

Проблематика оподаткування доходів фізичних осіб займає чільне місце в наукових дослідженнях. Різні аспекти цієї проблеми досліджують, зокрема, П. Дубинецька [4], Л. Ліпич, С. Мостенець [11], І. Михасюк, М. Петик, Н. Полинюк [12], Н. Проць [15], М. Трещов [18], Ю. Шушкова [25] та інші. Водночас у цих публікаціях недостатньо уваги приділено стимулюючій функції податку на доходи фізичних осіб, оцінці дієвості встановлених чинним законодавством преференцій при застосуванні цього податку, а також визначенню перспективних напрямів удосконалення системи податкових преференцій при оподаткуванні доходів громадян, в тому числі в контексті оцінки можливостей адаптації позитивного світового досвіду у цій сфері у національне законодавство та правозастосовну практику.

На противагу наведеному в контексті предмету дослідження цієї статті варто згадати низку публікацій, в яких соціальна складова податку на доходи фізичних осіб виступає пріоритетним напрямом наукового дослідження. Це наукові праці Л. Задорожньої [5, 6], Т. Кізіми [8] А. Крисоватого, Г. Василевської [10], К. Швабія [22, 23] та інших. Хоча й у публікаціях зазначених авторів можна зустріти різні підходи до удосконалення тих чи інших складових загальної преференційної частини податку на доходи фізичних осіб.

Л. Задорожня, наприклад, роблячи висновок щодо низького регулятивного ефекту податкової соціальної пільги, пропонує застосовувати цю пільгу до всіх платників податку на доходи фізичних осіб (ПДФО, прибуткового податку) зі скасуванням порогового значення щодо її застосування та з можливістю її поєднання з податковою соціальною пільгою (ПСП) у зв'язку з утриманням двох чи більше дітей до 18 років та ПСП, що призначаються на підставі п. 169.1.3 і п. 169.1.4 ст. 169 Податкового Кодексу України [5]. На нашу думку, така пропозиція загалом може мати місце, проте якщо ставити питання про заміну податкової соціальної пільги неоподатковуваним мінімумом (а саме на цьому наголошують, наприклад, Н. Катрук [7], П. Боровик, К. Мазур [1] і саме такий підхід, на наш погляд, виглядає більш обґрунтованим), в її реалізації немає потреби через втрату актуальності.

При цьому позитивним моментом в пропонованому підході до заміни податкової соціальної пільги неоподатковуваним мінімумом варто відзначити те, що в низці наукових публікацій йдеться про встановлення останнього саме на рівні реального прожиткового мінімуму. Така точка зору сприймається багатьма дослідниками, як-от, В. Тропіна, О. Гонта [19, с. 6], К. Швабій [24], С. Юрій, Т. Кізіма [27, с. 167]. Зокрема, К. Швабій, наголошує на необхідності запровадити в механізмі сплати податку на доходи фізичних осіб поряд з неоподатковуваним мінімумом на рівні прожиткового мінімуму для всіх категорій платників цього податку «також на вибір платника податку - норму оподаткування сімейного доходу» [24].

Суттєвого удосконалення, на наш погляд, потребує і такий вид податкових преференцій, як податкова знижка. Така, у першу чергу, потребує якісного розширення її асортиментної структури. Необхідність перегляду існуючого порядку застосування податкової знижки у всьому її різноманітті виглядає доцільною з тих позицій, що, як зазначає Л. Задорожня, «про низьку регулятивну ефективність податкових знижок з ПДФО свідчить той факт, що відношення кількості їх одержувачів серед зайнятого населення у віці 15-70 років не перевищує 1%» [6, с. 31]. Тобто, по суті, податкова знижка у всій своїй сукупності не виступає дієвим інструментом в процесі оподаткування індивідуальних доходів, що зумовлює об'єктивну потребу в її удосконаленні.

При цьому дослідження деталізованої асортиментної структури податкових преференцій, а в їх складі податкових знижок, з податку на доходи фізичних осіб виступає прогалиною в наукових пошукових працях.

Загалом же, як можна побачити з наведеного короткого екскурсу в науковий доробок вітчизняних дослідників у сфері соціальної складової податку на доходи фізичних осіб, запропонована для розгляду проблематика є дотичною до існуючих наукових досліджень, органічно, як на наш погляд, їх доповнює

та тематично вписується в них, вносячи власний, можливо і незначний, вклад у систему вчень про преференційну складову податку оподаткування доходів фізичних осіб.

Методологія дослідження

Метою статті є оцінка встановленої податковим законодавством системи податкових преференцій при оподаткуванні доходів громадян, визначення орієнтирів її удосконалення.

Для вирішення поставлених завдань у роботі використано сукупність методів і підходів, поєднання яких дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті змісту системи податкових преференцій при оподаткуванні індивідуальних доходів, структуруванні їх за відповідними критеріями. За допомогою методів аналізу, наукового узагальнення здійснено оцінку таких видів податкових преференцій, як податкова соціальна пільга, податкова знижка.

Результати дослідження

Податковий кодекс України [14] визначає три види податкових преференцій з податку на доходи фізичних осіб - звільнення від оподаткування окремих видів доходів (які не включаються до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника), податкову знижку та податкову соціальну пільгу (ПСП).

Першою з визначених Податковим кодексом України податкових преференцій є перелік доходів, які не включаються до загальномісячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку. Такий перелік налічує 59 позицій. Їх аналіз дозволяє зробити висновок, що лише окремі з них спрямовані на стимулювання певних видів діяльності. Окрему групу «активних» преференцій становлять доходи, які не включаються до загальномісячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку, пов'язані з тією чи іншою формою оплати за навчання. Решта ж преференцій першої групи належать до «соціальної» групи. Сюди можна віднести доходи, пов'язані з різноманітними виплатами для окремих категорій громадян.

Наступним різновидом податкових преференцій з податку на доходи фізичних осіб виступає податкова знижка. Платник податку має право включити до податкової знижки у зменшення власного оподатковуваного доходу за наслідками звітного податкового року, визначеного з урахуванням того, що під час нарахування доходів у формі заробітної плати база оподаткування визначається як нарахована заробітна плата, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків до Накопичувального фонду, а у випадках, передбачених законом, - обов'язкових страхових внесків до недержавного пенсійного фонду, які відповідно до закону сплачуються за рахунок заробітної плати працівника, а також на суму податкової соціальної пільги за її наявності. При нарахуванні доходів у вигляді винагороди за цивільно-правовими договорами за виконання робіт (надання послуг) база оподаткування визначається як нарахована сума такої винагороди, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати. Загальна сума податкової знижки не може перевищувати суми його річного загального оподатковуваного доходу, нарахованого як заробітна плата, зменшена на суму, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4.

Третім елементом преференційної частини податку на доходи фізичних осіб є податкова соціальна пільга (ПСП), яка застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати,

компенсації та винагороди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. При цьому граничний розмір доходу, який дає право на отримання податкової соціальної пільги одному з батьків, визначається як добуток зазначеної суми та відповідної кількості дітей.

ПСП застосовується до нарахованого платнику податку місячного доходу у вигляді заробітної плати тільки за одним місцем його нарахування (виплати). При цьому вона не може бути застосована до: доходів, інших ніж заробітна плата; заробітної плати, яку платник податку протягом звітного податкового місяця отримує одночасно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету; доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності; доходи, отримані нерезидентами; іноземні доходи.

Базовою преференцією при оподаткуванні доходів фізичних осіб є ПСП. Концептуальною вадю такої податкової преференції, на нашу думку, можна вважати те, що порядок її застосування не забезпечує в кінцевому залишку (тобто після оподаткування) платнику податку ту суму чистого доходу, який був би не меншим за розмір реального прожиткового мінімуму.

По-перше, через некоректно обраний критерій - прив'язки ПСП, яким виступає показник, що за абсолютним значенням є меншим за фактичну (удвічі), а тим більше за його реальну (у 2,5 рази) величину.

По-друге, через загальне обмеження при застосуванні ПСП, яким є дохід, розмір якого не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, встановленого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4. Адже у цьому випадку (йдеться, зокрема, про перший варіант застосування ПСП - половина розміру прожиткового мінімуму, який поширюється на усіх платників податку), запропонований поправочний коефіцієнт - 1,4 навіть не компенсує різницю між затвердженням законом розміром прожиткового мінімуму та його фактичним розміром. Таким чином оподатковується дохід, фактично менший за величину реального прожиткового мінімуму. Більш того, у випадках, коли фактичний розмір нарахованого доходу платнику податку не перевищуватиме певну величину (у 2016 р., наприклад, не більше в межах 1500 грн. в місяць), чистий дохід платника податку після застосування пільги виявиться меншим (1365 грн.) за розмір офіційно затвердженого прожиткового мінімуму (1388 грн.), що є алогічним по суті.

По-третє, через повну розбалансованість системи державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, насамперед, внаслідок подвійного збільшення у 2017 р. розміру мінімальної заробітної плати без належного корегування розміру прожиткового мінімуму та чинного порядку застосування ПСП. Йдеться, зокрема, про те, що головний обмежувальний критерій - граничний розмір доходу платника податку в межах прожиткового мінімуму у даному порядку залишився незмінним. Відтак, навіть при застосуванні поправочного коефіцієнта 1,4 його кінцева величина виявиться меншою за розмір мінімальної заробітної плати, що ставить під сумнів можливість застосування ПСП взагалі, адже де-юре платнику податку не може нараховуватися дохід менший за розмір мінімальної заробітної плати.

До інших вад чинного порядку застосування ПСП можна віднести:

її вибіркового характеру застосування в частині контингенту платників податку - ПСП поширюється винятково на обмежені категорії осіб (головним чином тих, що мають певний соціальний статус, заслуги перед країною тощо; при цьому значна частина таких категорій громадян, які є потенційними користувачами пільги, на практиці в силу об'єктивних причин скористатися не може через вік, трудова діяльність в якому не ведеться). Хоча навіть за такого підходу у цьому разі необґрунтовано, як на нашу думку, не враховані окремі категорії громадян, наприклад, ті, на утриманні яких є хворі, особи з інвалідністю, інші члени сім'ї (зокрема, батьки), а не лише діти;

її вибіркового характеру в частині видів доходів платника податку - ПСП, зокрема, як вже зазначалося, не може бути застосована до: доходів платника податку, інших ніж заробітна плата; заробітної плати, яку платник податку отримує одночасно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету; доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності. Адже у даному випадку не враховується як загальний граничний дохід, розмір якого є підставою для застосування податкової соціальної пільги, так і залишковий чистий дохід у відповідного платника податку в контексті його співвідношення з реальним розміром прожиткового мінімуму, не кажучи вже про величину такого мінімуму на кожного члена сім'ї такого платника податку;

обмеженість граничного доходу платника податку, яким чинний порядок застосування ПСП гарантує врахування кількості дітей, що знаходяться на його утриманні, до тієї ж величини, що й для всіх платників податків, - у даному випадку такий дохід хоча й збільшується відповідно до кількості дітей, які знаходяться на утриманні у такого платника податку, проте через необґрунтований критерій-прив'язки навіть його сумарна величина може виявитися меншою за величину реального прожиткового мінімуму, розраховану на одну особу;

виключення з користувачів ПСП, власне, самого платника податку у випадку, якщо на його утриманні знаходяться певні особи. - адже чинний порядок застосування пільги передбачає, що у разі якщо платник податку має право на застосування такої пільги з двох і більше зазначених у цьому порядку підстав, застосовується одна ПСП з підстави, що передбачає її найбільший розмір. Таким чином, платником податку може бути обрана найбільша на особу, яка знаходиться на його утриманні, проте сам платник податку ПСП щодо самого себе застосувати не зможе. В результаті сумарний залишковий чистий дохід з розрахунку на кожного члена такої сім'ї виявиться значно меншим;

неврахування сукупного доходу сім'ї - який також може виявитися меншим за величину реального розміру прожиткового мінімуму (в залежності від його розміру), навіть за умови, якщо в такій сім'ї є щонайменше дві працюючі особи, або ж платник податку отримує дохід більше як за одним місцем його нарахування (виплати).

Чинний порядок застосування ПСП в силу об'єктивних причин, які полягають, на нашу думку, в загальному хибному підході до побудови системи податкових преференцій при оподаткуванні доходів громадян, в кінцевому підсумку не забезпечує належної результативності даного інструменту. Як наслідок, спостерігається загальна тенденція зменшення користувачів такої пільги - зокрема, «динаміка надання ПСП із 2011 року по III квартал 2014 має спадну тенденцію, а загальна кількість осіб, що її отримали, зменшилася на 1 690 тис. осіб до 5 483 тис. осіб», що свідчить про загалом незначний регулятивний ефект відповідної преференції [5].

У структурі ПСП найбільшу частку (90%) займає перший її (до речі, найменший за розміром) вид, а саме - зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу будь-якого платника податку, отриманого ним від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму ПСП у розмірі, що дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року. Це має своє логічне пояснення, яке полягає в об'єктивному природному процесі скорочення контингенту отримувачів підвищеного рівня ПСП, якими є різноманітні пільгові категорії громадян, які за віком змушені припиняти трудову діяльність, що зумовлює втрату права на отримання даного виду пільги. Адже остання, як було зазначено, застосовується виключно до доходу, отриманого у вигляді заробітної плати.

Про низьку регулятивну ефективність ПСП свідчать і дані щодо її сум та чистої вигоди у розрізі окремих підстав надання такої пільги (табл. 1).

Таблиця 1. Суми податкової соціальної пільги та чистої вигоди від її застосування в розрізі окремих підстав надання у 2011-2016 рр.

Вид податкової соціальної пільги	Відсоток розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи на початок року, %	Роки									
		2011		2012		2013		2014, 2015		2016	
		Сума пільги, грн.	Чиста вигода, грн.	Сума пільги, грн.	Чиста вигода, грн.	Сума пільги, грн.	Чиста вигода, грн.	Сума пільги, грн.	Чиста вигода, грн.	Сума пільги, грн.	Чиста вигода, грн.
Податкова соціальна пільга на підставі п. 169.1.1 ст. 169 ПКУ	50	470,5	70,58	536,5	80,48	573,5	86,03	609,0	91,35	689,0	124,0
Податкова соціальна пільга на підставі п. 169.1.2 ст. 169 ПКУ (у розрахунку на 1 дитину)	50	470,5	70,58	536,5	80,48	573,5	86,03	609,0	91,35	689,0	124,0
Податкова соціальна пільга на підставі п. 169.1.3 ст. 169 ПКУ	75	705,75	105,86	804,75	120,71	860,25	129,04	913,5	137,03	1034,0	186,0
Податкова соціальна пільга на підставі п. 169.1.4 ст. 169 ПКУ	100	941,0	141,15	1073,0	160,95	1147,0	172,05	1218,0	182,7	1378,0	248,0

Джерело: розраховано за даними [5; 14].

У 2016 р. відповідними змінами до Податкового кодексу України були підвищені розміри ПСП. Зокрема, в розрізі підстав її надання відсоток розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи на початок року замість зазначених вище 50, 50, 75 і 100 становив вже відповідно 50, 100, 150 і 200. У зв'язку з цим, відповідно, змінилися і параметри сум ПСП та чистої вигоди від її надання

Отже, ПСП, як преференційний інструмент в системі оподаткування доходів фізичних осіб, не виконує належним чином покладену на нього основну функцію - підвищення платоспроможності громадян в сегменті незаможних верств населення. Такий стан зумовлений, у першу чергу, загальним хибним підходом до встановлення основного критерію-прив'язки податкової соціальної пільги - офіційного розміру прожиткового мінімуму, який значно менший за розміром фактичної та реальної величини цього показника, а також до визначення граничного розміру доходу платника податку, який дає право останньому на користування податковою соціальною пільгою - цього ж офіційного розміру прожиткового мінімуму, збільшеного усього на 40 відсотків.

Загальний кінцевий результат від використання чинного порядку застосування ПСП проявляється у формуванні стійкого тренду скорочення кількості користувачів такою пільгою, зменшенні її регулятивного ефекту в цілому. Використання зазначеного преференційного інструменту, з огляду на його низьку дієвість, в наявному вигляді в новій моделі системи оподаткування доходів фізичних осіб вбачається недоцільним. Перспективним, у цьому випадку, як вже було зазначено вище, вбачається перехід на застосування неоподаткованого мінімуму на рівні реального прожиткового мінімуму.

Наступний вид податкових преференцій представлений об'єднаною групою податкових пільг, які, зокрема, передбачають: віднесення до доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу певних сум коштів; включення до податкової знижки у зменшення оподатковуваного доходу за наслідками звітного податкового року фактично здійснених протягом звітного податкового року витрат. В систематизовано вигляді так група преференційної складової податку може бути представлена наступним чином:

інвестиційного (накопичувального) спрямування - 1) віднесення до доходів, які не включаються до розрахунку у загального місячного (річного) оподатковуваного доходу: суми доходів, отриманих платником податку у вигляді процентів, що нараховані на цінні папери, емітовані центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, та на боргові зобов'язання Національного банку України; дивідендів, які нараховуються на користь платника податку у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих юридичною особою - резидентом, що нараховує такі дивіденди, за умови, що таке нарахування жодним чином не змінює пропорцій (часток) участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів; інвестиційного прибутку від операцій з борговими зобов'язаннями Національного банку України та казначейськими зобов'язаннями України, емітованими центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, у тому числі від зміни курсу іноземної валюти; 2) звільнення від оподаткування та невиключення до загального річного оподатковуваного доходу, отриманого платником податку протягом звітного податкового року від продажу інвестиційних активів, якщо сума такого доходу не перевищує суму, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4;

орієнтовані на підвищення людського капіталу - 1) віднесення до доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу: суми, сплаченої роботодавцем на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів за фізичну особу, але за умови, що вона уклала з ним письмовий договір (контракт) про взяті зобов'язання з відпрацювання у такого роботодавця після закінчення вищого та/або професійно-технічного навчального закладу і отримання спеціальності (кваліфікації) не менше ніж три роки, незалежно від того, чи перебуває ця особа у трудових відносинах з роботодавцем. При цьому така сума не може перевищувати певний розмір на кожний повний або неповний місяць підготовки чи перепідготовки такої фізичної особи, а саме суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4. Якщо працівник припиняє трудові відносини з роботодавцем протягом періоду такого навчання або до закінчення третього календарного року від року, в якому закінчується таке навчання, сума, сплачена як компенсація вартості навчання, прирівнюється до додаткового блага, наданого такому працівнику протягом року, на який припадає таке припинення трудових відносин, та підлягає оподаткуванню у загальному порядку; суми витрат роботодавця у зв'язку з підвищенням кваліфікації (перепідготовкою) платника податку згідно із законом; 2) надання права платнику податку включити до податкової знижки у зменшення його оподатковуваного доходу за наслідками звітного податкового року фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати в межах суми коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати (така сума не може перевищувати розміру суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень, в розрахунку на кожну особу, яка навчається, за кожний повний або неповний місяць навчання протягом звітного податкового року);

орієнтовані на стимулювання енергозбереження - 1) віднесення до доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу: суми коштів, яка надається платнику податку міжнародною фінансовою організацією в межах своєї офіційної діяльності в Україні у зв'язку із здійсненням заходів щодо енергоефективності та енергозбереження в рамках реалізації в Україні проектів міжнародної фінансової організації (як безпосередньо, так і через уповноважені банки або іншим способом, передбаченим відповідним проектом такої міжнародної фінансової організації); суми коштів, яка надається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, платнику податку фінансовою організацією чи фондом, що займається фінансуванням програм розвитку, у зв'язку із здійсненням заходів щодо енергоефективності та енергозбереження в рамках реалізації в Україні проектів такої організації чи фонду (як безпосередньо, так і через уповноважені банки або іншим способом, передбаченим відповідним проектом такої організації чи фонду); 2) надання права платнику податку включити до податкової знижки у зменшення його оподатковуваного доходу за наслідками звітного податкового року фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати в межах суми коштів, сплачених платником податку у зв'язку із переобладнанням транспортного засобу, що належить платникові податку, з використанням у вигляді палива моторного сумішевого, біоетанолу, біодизелю, стиснутого або скрапленого газу, інших видів біопалива;

орієнтовані на стимулювання житлового будівництва - надання права платнику податку включити до податкової знижки у зменшення його оподатковуваного доходу за наслідками звітного податкового року фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати в межах: частини суми процентів, сплачених за користування іпотечним житловим кредитом; суми витрат платника податку на сплату видатків на будівництво (придбання) доступного житла, визначеного законом, у тому числі на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту, наданого на такі цілі, та процентів за ним.

Про опосередкований стимулюючий ефект при оподаткуванні доходів громадян певною мірою можна говорити стосовно занижених ставок оподаткування, що застосовуються щодо окремих видів доходів, хоча така оцінка є загалом дискусійною, зважаючи, зокрема, на існування різних поглядів на оподаткування відповідних доходів. До таких випадків можна віднести, зокрема, застосування ставки податку на доходи фізичних осіб в розмірі 5% (проти базової ставки 18%) бази оподаткування для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами - платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування).

З приводу, наприклад, податкової преференції щодо віднесення до доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу, суми, сплаченої роботодавцем на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів за фізичну особу, але за умови, що вона уклала з ним письмовий договір (контракт) про взяті зобов'язання з відпрацювання у такого роботодавця після закінчення вищого та/або професійно-технічного навчального закладу і отримання спеціальності (кваліфікації) не менше ніж три роки, незалежно від того, чи перебуває ця особа у трудових відносинах з роботодавцем, вбачається доцільним зазначити таке.

По-перше, однією з умов застосування зазначеної преференції є те, що якщо працівник припиняє трудові відносини з роботодавцем протягом періоду такого навчання або до закінчення третього календарного року від року, в якому закінчується таке навчання, сума, сплачена як компенсація вартості навчання, прирівнюється до додаткового блага, наданого такому працівнику протягом року, на який припадає таке припинення трудових відносин, та підлягає оподаткуванню у загальному порядку. У даному випадку логічно поставити питання, чому у наведеному положенні йдеться лише про працівника. Адже не виключна ситуація, коли фізична особа, яка навчається, не перебуває у трудових відносинах з роботодавцем і цілком може припинити таке навчання до моменту оформлення таких трудових відносин.

По-друге, дискусійним видається питання поширення відповідної податкової преференції лише на осіб, які беруть на себе зобов'язання відпрацювати певний період у такого роботодавця після закінчення навчання. Така преференція, на нашу думку, цілком може бути поширена на будь-яких осіб, які здобувають ту чи іншу освіту вперше та оплату за навчання яких здійснює будь-яка особа, незалежно від того, чи бере особа, яка навчається, на себе зобов'язання оформити трудові відносини з таким спонсором.

По-третє, дискусійним також видається підхід щодо обмеження розміру суми коштів на оплату навчання, яка не включається до сукупного оподаткованого доходу особи, яка навчається в умовах, коли в системі освіти, в тому числі й у державному та комунальному секторі, запроваджено вільне ціноутворення на послуги із здобуття освіти, наслідком якого є, з одного боку, загальна висока вартість навчання, а, з другого боку, її суттєва (в рази) диференціація в розрізі навчальних закладів, яка, до того ж, жодним чином не корелюється з базовим державним соціальним стандартом - прожитковим мінімумом. Відтак, держава, запровадивши вільне ціноутворення у сфері освіти, а також звівши конституційне право громадян на «безоплатність», зокрема, вищої, освіти у державних і комунальних навчальних закладах (зокрема, за Конституцією України «держава забезпечує доступність і безоплатність ... професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; ... Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі» [9]) до можливості «здобуття освіти у цих закладах без оплати, тобто без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги, відповідно до державного стандарту в межах тих видів освіти, безоплатність яких визначена у цих положеннях» [16], мала б, принаймні, виходячи з офіційного тлумачення Конституційним Судом України змісту конституційного поняття «доступність» освіти, за яким «доступність освіти за конституційно-правовим смыслом необхідно розуміти так, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості реалізувати це право» [16], вирішувати це питання за рахунок підвищення платоспроможності громадян, застосовуючи для цього різноманітні економічні інструменти, в тому числі й відповідні преференції при оподаткуванні їх доходів, як тих, що навчаються і витрати на оплату навчання яких здійснюють інші особи, так і тих, хто фінансує витрати на таке навчання (батьки, будь-які інші особи; при цьому податкова преференція таким особам може надаватися шляхом встановлення певної граничної суми коштів, сплачених відповідним платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття освіти тією чи іншою особою, на яку може зменшуватися оподатковуваний доход, наприклад, на кшталт випадку, коли до податкової знижки можуть бути включені витрати платника податку на суму коштів або вартість майна, перерахованих (переданих) ним у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям у розмірі, що не перевищує 4% суми його загального оподаткованого доходу звітного року).

З аналізованою преференцією, на нашу думку, пов'язана інша преференція - віднесення до доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу, суми витрат роботодавця у зв'язку з підвищенням кваліфікації (перепідготовкою) платника податку згідно із законом. У даному випадку, зокрема, логічно поставити питання - чому при оплаті роботодавцем витрат на здобуття освіти працівником до оподаткованого доходу останнього не включається сума, що не перевищує збільшеного в 1,4 раза розміру прожиткового мінімуму (з розрахунку на місяць), а при оплаті роботодавцем витрат з підвищення кваліфікації працівника - вся сума оплати за відповідне навчання. З нашої точки зору, зважаючи на однотипність витрат роботодавця, розмір податкової преференції має бути однаковий.

При застосуванні такої податкової преференції як включення до податкової знижки у зменшення оподаткованого доходу платника податку за наслідками звітного податкового року частини суми процентів, сплачених таким платником податку за користування іпотечним житловим кредитом, виглядає доцільним застосовувати корегуючі (у бік збільшення) коефіцієнти до коефіцієнта,

що враховує мінімальну площу житла для визначення податкової знижки (яка, зокрема, встановлена на рівні 100 квадратних метрів), в залежності від складу сім'ї платника податку (базовим коефіцієнтом при цьому має бути, наприклад, сім'я, яка складається з понад як 3 осіб).

Виглядає, на нашу думку, доцільним також розглянути питання при інвестуванні платником податку коштів у житлове будівництво про виключення частини таких витрат з оподатковуваного доходу. Такий підхід може бути застосований щодо платників податку, сукупний оподатковуваний дохід домогосподарств яких в розрахунку на одного члена такого домогосподарства не перевищує певну суму.

Предметом досить гострих дискусій є питання оподаткування пасивних доходів громадян. На сьогодні такі, за виключенням згаданих вище доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами - платниками податку на прибуток підприємств, оподатковуються за базовою ставкою 18% (проти нещодавно застосовуваної 5%), що пояснюється необхідністю «збалансувати оподаткування доходів у вигляді заробітної плати та доходів від нетрудової діяльності шляхом збільшення ставки податку на пасивні доходи до 20%». [13, с. 357] Такої ж думки дотримується Ю. Ганущак [2, с. 123-124].

Навряд чи можна повною мірою погодитися з аргументацією на користь запровадження з серпня 2014 р. оподаткування доходів, одержуваних фізичними особами від розміщення коштів на депозитному або поточному банківських рахунках, на кшталт, що «такий податок на заощадження справляється і у більшості європейських країн - Австрії, Данії, Фінляндії, Франції, Німеччині, Угорщині, Латвії, Люксембурзі та ін. ... запровадження такого податку в Україні є справедливим, оскільки оподатковуватимуться доходи, які раніше не підлягали оподаткуванню, що сприяє наповненню державної казни» [13, с. 73].

По-перше, використання будь-якого інструменту в інших країнах світу не може бути достатньою та беззаперечною підставою для його запровадження в Україні.

По-друге, повною мірою необґрунтованим вважаємо підхід, за якого новий податок має вводитися лише тому, що у попередні періоди відповідні доходи не оподатковувалися. Такий підхід є, насамперед, суто фіскальним («зростання ставок ПДФО на доходи у вигляді процентів на поточних або депозитних банківських рахунках та вкладах (депозитах) у кредитних спілках (до 20 % у 2015 році та 18 % у 2016-му) збільшило доходи Зведеного бюджету на 8,2 млрд грн у 2015 році та на 7,6 млрд. грн. у 2016 році» [21]) та, зрештою, може бути протлумачений таким чином, що оподатковуватися має буквально усе - будь-які доходи, майно, операції тощо.

Однак у зазначених країнах спостерігаються певні відмінності у порядку оподаткування відсотків за депозитними вкладками. Наприклад, у Данії, Нідерландах і Швеції платник податку свої процентні доходи включає в щорічну податкову декларацію і тоді вони оподатковуються за чинною в країні шкалою оподаткування доходів. У Німеччині, Іспанії та Франції застосовують так звану систему передоплати, тобто податок з відсотків стягують у формі авансу, або передоплати, прибуткового податку, а потім із сукупного податкового зобов'язання вираховують цю наперед сплачену суму.

Принагідно слід зазначити, що «в переважній більшості країн податок на банківські заощадження був введений в період світової фінансової кризи 2008 року», «в провідних країнах світу застосовуються різні ставки оподаткування банківських депозитів: в Японії та Швейцарії - 15%; в Німеччині - 25%; Ірландії - 41%; в Нідерландах - до 52%, у Франції та Іспанії - 25%. В розвинутих країнах ставка оподаткування є вищою, ніж в країнах, що розвиваються» (хоча такий, як на нашу думку, складений некоректно, оскільки в одній таблиці містяться дві однакові за змістом графи - «Ставки на банківські вклади в різних країнах, %» та «Оподаткування банківських вкладів в різних країнах світу, %», проте розміри вказаних в них податкових ставок в розрізі одних і тих же країн різні), «в країнах Євросоюзу навіть було прийнято Директиву Ради ЄС «Про оподаткування доходу із заощаджень у формі виплати процентів» Механізм Директиви поширюється на країни - члени ЄС, а також на певні юрисдикції: Швейцарію, Ліхтенштейн, Монако, Андорру, Віргінські острови, а також 10 територій, які в тій чи іншій мірі є залежними від

Великої Британії та Нідерландів» [17; 26] (у цьому випадку некоректно вживається об'єкт оподаткування, яким, зокрема, є не банківські заощадження, а доходи у вигляді процентів на банківські вклади, що суттєво ускладнює сприйняття відповідного аналітично-інформаційного матеріалу).

На нашу думку, з метою підвищення стимулюючої ролі податку на доходи громадян в частині здійснення останніми заощаджень, в тому числі шляхом інвестування в різноманітні фінансові інструменти, розміщення коштів у вигляді депозитних вкладів у фінансових корпораціях, варто розглянути питання щодо повернення до оподаткування пасивних доходів за заниженою ставкою (наприклад, тією ж 5%).

Річ у тому, що диференціація податкового навантаження на відповідний вид доходу забезпечує формування інвестиційної поведінки платника податку щодо розпорядження власним доходом. При встановленні ставки податку на доходи так званого інвестиційного характеру, тобто у вигляді дивідендів, процентів тощо, слід керуватися не локальними, короткостроковими цілями, пов'язаними виключно з фіскальною функцією, спрямованою на формування дохідної частини місцевого бюджету, а загально-системними, довгостроковими цілями, які полягають в активізації та розширенні ємності відповідних ринків - фондового, кредитного тощо, які слід розглядати в контексті забезпечення загальних цілей розвитку національної економіки. За такого підходу вбачається доцільним встановлення значно нижчих, порівняно з базовою, ставок оподаткування відповідних доходів з метою формування відповідної мотиваційної поведінки платників податків щодо напрямів розпорядження власними доходами.

Одним з варіантів оподаткування пасивних доходів О. Кириленко з групою авторів, наприклад, пропонують «звільняти від оподаткування зазначені види доходів, отриманими багатодітними сім'ями, але за умови, що середньомісячний дохід на одного члена такої родини не перевищує певної встановленої величини (скажімо 2000 грн. на місяць)» [20].

Не може бути виключена і можливість диференціації ставки податку на процент по вкладу в залежності від його строковості. Такий підхід виглядає обґрунтованим з багатьох точок зору, зокрема: враховуючи ситуацію із знеціненням національної грошової одиниці внаслідок девальвації останньої та інфляції, що суттєво знижує її купівельну спроможність та здатність виконувати функцію заощадження; виходячи з потреби фінансової системи у притоку вільних та особливо «довгих» грошових коштів, здешевленні кредитних ресурсів та підвищенні на цій основі їх доступності для різних категорій споживачів.

Принагідно слід акцентувати увагу на такому аргументі на користь зменшення рівня оподаткування доходів за банківськими депозитами, як депозитний мультиплікатор. Його значення, зокрема, за розрахунками В. Гнеушевої, становить 3,15 та означає, що збільшення депозитів на одну гривню зумовлює ріст валового внутрішнього продукту на 3,15 гривень. [3, с. 10]

Висновки та рекомендації

Проведене дослідження дає підстави для твердження, що асортимент податкових преференцій при оподаткуванні доходів громадян, визначених чинним законодавством України, є досить обмеженим. Наявні преференції не можна вважати достатньо дієвими з точки зору стимулюючого ефекту.

Законодавчі норми, які регулюють види податкових преференцій та порядок їх застосування не позбавлені недоліків.

У цілому вітчизняній система оподаткування доходів фізичних осіб притаманні внутрішні суперечності, які полягають, зокрема, в обмеженості дієвості преференційного інструментарію, що, в підсумку, знижує загальну ефективність такої системи в цілому та створює об'єктивні підстави для її модернізації. При цьому акцент має бути зроблений саме на останній, оскільки «косметичний ремонт» системи оподаткування індивідуальних доходів в Україні навряд чи забезпечить її якісну зміну, орієнтовну

на забезпечення, через посилення соціальної та регулюючої функцій, підвищення спроможності громадян у сферах споживання, заощаджень та інвестицій, виходячи з кінцевого критерію - добробут.

Значний потенціал, з точки зору підвищення стимулюючої функції податку на доходи фізичних осіб, мають податкові преференції так званого енергетичного спрямування. Тут слід вести мову як про зняття обмежень щодо кола суб'єктів, при наданні відповідної фінансової допомоги з боку яких на реалізацію проектів з енергозбереження сума такої допомоги може бути віднесена до доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу, так і віднесення до таких витрат суми процентів при користуванні кредитом фінансової установи, наданого на реалізацію такого проекту. Застосування таких преференцій у повному обсязі вбачається можливим і доцільним після формування належної законодавчої бази у сфері енергоефективності будівель. У такому разі видається можливим і доцільним застосування диференційованих понижуючих коефіцієнтів в залежності від типу проекту енергозбереження, який реалізує платник податку (йдеться, зокрема, про комплексну програму енергозбереження, чи про її часткову реалізацію - в частині, наприклад, окремо чи в певних співвідношеннях таких заходів, як утеплення, встановлення енергозберігаючого обладнання, заміни вікон тощо).

Чинна ж податкова преференція щодо надання права платнику податку включити до податкової знижки у зменшення його оподатковуваного доходу за наслідками звітного податкового року фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати в межах суми коштів, сплачених платником податку у зв'язку із переобладнанням транспортного засобу, що належить платникові податку, з використанням у вигляді палива моторного сумішевого, біоетанолу, біодизелю, стиснутого або скрапленого газу, інших видів біопалива, може бути (і вбачається доцільною) шляхом включення до таких витрат також витрат на придбання автомобіля (чи іншого транспортного засобу) з електричним двигуном.

Перспективними і загалом новими напрямками підвищення стимулюючої ролі податку на доходи фізичних осіб можна вважати розширення переліку витрат, на суму яких може зменшуватися оподатковуваний дохід, та/або застосування понижуючих коефіцієнтів до основної ставки податку у разі здійснення платником податку таких витрат:

оплата послуг за приєднання до систем енергопостачання (електро-, газо-, водопостачання) - зазначена податкова преференція покликана зменшити фінансове навантаження на платника податку при здійсненні індивідуального житлового будівництва, зважаючи на те, що чинні процедури отримання відповідних послуг необґрунтовано, з огляду на існуючі методики формування плати за їх надання, є досить обтяжливими з фінансової точки зору;

фінансування капіталомістких інфраструктурних проектів, таких, як асфальтування вулиць, прокладання центральних мереж електро-, газо-, водопостачання та водовідведення (що на сьогодні є поширеною практикою при здійсненні індивідуального житлового будівництва) - при застосуванні відповідної податкової преференції вбачається доцільним, з огляду на розмір понесених витрат, також проведення взаємозаліку між понесеними платником податку відповідними витратами та нарахованою йому сумою податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (при суттєвому перевищенні суми відповідних витрат над сумою майнового податку, яку неможливо покрити протягом окремого бюджетного року, такий взаємозалік має бути пролонгований на період до моменту повного покриття таких витрат майновим податком). Якщо ж проведення зазначеного взаємозаліку неможливе з причини, зокрема, невстановлення у певному населеному пункті податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, доцільно передбачати пряму компенсацію такому платнику податку понесених ним відповідних витрат за рахунок бюджетних коштів. В доповнення до зазначеного слід акцентувати увагу на важливому аспекті цієї проблеми, який полягає у створенні законодавчих передумов для легалізації відповідних видів діяльності, розширення на цій основі податкової бази.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Боровик П. Мазур К. Проблеми справляння податку з доходів фізичних осіб / П.Боровик, // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, 26-28 травня 2012 р. Переяслав-Хмельницький, 2012. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1005> (дата звернення 12.03.2018).
2. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади. Київ : Софія-А. 2013. 160 с.
3. Гнеушева В. О. Фінансові ресурси домогосподарств в ринкових умовах: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Чернівці, 2014. 20 с.
4. Дубинецька П. Реформування податку на доходи фізичних осіб: аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду // Формування ринкової економіки в Україні. 2014. Вип. 31. Ч. 1. С. 237-245.
5. Задорожня Л. Оцінка ефективності пільг із податку на доходи фізичних осіб в Україні // Економіст. 2015. № 9. С. 30.
6. Задорожня Л. А. Регулятивна ефективність персонального прибуткового податку: приклад України: Дис. ... канд. екон. наук.; спец. 08.00.08. Ірпінь, 2017. 266 с.
7. Катрук Н. Світовий досвід оподаткування доходів громадян і його використання в Україні // Схід. 2009. № 2 (93). С. 11-15.
8. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики: Дис. ... докт. екон. наук; спец. 08.00.08. Тернопіль: ТНЕУ, 2011. 514 с.
9. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 1.03.2018).
10. Крисоватий А. І., Василевська Г.В. Новітня парадигма преференційного оподаткування. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 260 с.
11. Ліпич Л., Мостенець С. Система оподаткування домогосподарств України як специфічного сектору її економіки // Формування ринкової економіки в Україні. 2014. Вип. 31. Ч. 2. С. 10-17. [Електронний ресурс].
12. Михасюк І., Петик М., Полинюк Н. Зарубіжний досвід адміністрування податку з доходів громадян та можливості його застосування в Україні // Формування ринкової економіки в Україні. 2014. Вип. 31. Ч. 2. С. 62-68.
13. Паславська Р. Системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та країнах-членах ЄС // Формування ринкової економіки в Україні. 2016. Вип. 35. Ч. 2. С. 72-78.
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 1.03.2018).
15. Проць Н. В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації // Фінансовий простір. 2015. № 1 (17). С. 221-225.
16. Рішення Конституційного Суду України від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v005p710-04/paran54#n54> (дата звернення 1.03.2018).
17. Ставки податку на відсотки та системи оподаткування відсотків по банківським вкладам в інших країнах // Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/deposit_interest_taxation.pdf (дата звернення 1.03.2018).
18. Трещов М. М. Удосконалення адміністрування податків в умовах зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів України // Теорія та практика державного управління. 2014. Вип. 4 (47). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-4/doc/3/03.pdf> (дата звернення 12.03.2018).
19. Тропіна В., Гонта О. Соціальні аспекти формування ефективної податкової політики // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2012. Вип. 138. С. 5-8.
20. Фінансові важелі подолання бідності в Україні / За ред. О.П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 432 с.
21. Фіскальні та соціальні ефекти реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні / Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. липень 2017 р. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/2017-07-18-Fiskalni_ta_sots_efekty-Personal-income-tax.pdf (дата звернення 1.03.2018).

22. Швабій К. І. Пріоритети реформування податку на доходи фізичних осіб у сучасних умовах // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). 2013. Вип. 2. С. 50-54.
23. Швабій К. І. Регулятивна ефективність податку на доходи фізичних осіб в Україні // Фінанси України. 2013. № 4. С. 27-44.
24. Швабій К. Податок з доходів фізичних осіб: проблеми і перспективи // Вісник податкової служби України. 2010. № 6. URL: <http://cons.parus.ua/d.asp?r=068H21a55e9c6bb2538384c4d3ecce5c9f717> (дата звернення 1.03.2018)
25. Шушкова Ю. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів України та шляхи їх вирішення // Науковий клуб «Sophus». 2014. URL: http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25_lviv/sekcija_3_2014_11_25/problemi_formuvannja_dokhodiv_miscevikh_bjudzhetiv_ukrajini_ta_shljakhi_jikh_virishennja/69-1-0-1086 (дата звернення 10.03.2018).
26. Щодо оподаткування доходу від заощаджень у формі виплат відсотків: Директива Ради 2003/48/ЄС від 3 червня 2003 року / Міністерство юстиції України. URL: www.minjust.gov.ua/file/32644 (дата звернення 15.03.2018).
27. Юрій С. І., Кізима Т. О. Оподаткування доходів сім'ї: сутність та необхідність запровадження в Україні // Регіональна економіка. 2010. № 3. С. 165-171.

Дослідження соціально-економічних феноменів

УДК 336:330.567

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ПІДґРУНТЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

FINANCIAL SUPPORT OF HOUSEHOLDS AS A BASIS FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Оксана Гончаренко

Докт. екон. наук, доцент, начальник кафедри Академії Державної пенітенціарної служби

Oksana Goncharenko

Dr. in Economics, Associate Professor, Head of the Department, the Academy of State Penitentiary Service

 orcid.org/0000-0001-6410-4966

 oksana1915-1@ukr.net

Крістіна Сіренко

Канд. екон. наук, доцент Академії Державної пенітенціарної служби

Christina Sirenko

PhD in Economics, Associate Professor, Academy of the State Penitentiary Service

 orcid.org/0000-0003-2705-0924

 ddd12011988@gmail.com

Анотація

У статті - на основі аналізу даних Державної служби статистики України - досліджено фінансову забезпеченість домогосподарств шляхом оцінки їх фінансового стану. Визначено сутність фінансового забезпечення домогосподарств, його роль та значення в моделі сталого розвитку економіки країни.

В процесі дослідження встановлено відсутність в Україні домогосподарств, які можуть віднести себе до заможних, та низький показник кількості домогосподарств середнього класу. З'ясовано, що майже половина домогосподарств не має можливості зробити заощадження, що вказує на збіднілість населення країни. Визначено шляхи вдосконалення фінансового регулювання доходів домогосподарств.

Abstract

The paper reviews the functions of financial provision of households in Ukraine by analyzing the scope of their financial resources and dynamics. In the process of research, methods of empirical research, namely, statistical and economic; analysis and synthesis; abstract-logical, as well as methods of observation, comparison and empirical description has been employed.

The essence of financial support of households, its role and significance in the model of sustainable development of the country's economy were analyzed. It was determined that the basis of functioning of households is the formation of their sufficient financial base, which allows to fully ensure the development of each member of the household - the direct owners and carriers of human capital. The absence of households in Ukraine that can be considered as affluent, and the low average number of households in the middle class is established. It is found that almost half of households are not able to make savings, which indicates the impoverishment of the country's population.

It was established that monetary incomes, namely wages, constitute the financial base of domestic households. The share of pensions, scholarships and social assistance accounted for a quarter of the resources of the average household. In the course of the study, it was determined that non-food goods and services account for the largest share of housing, water and wastewater costs, electricity, gas and other fuels. In the long run, the level of financial support for households in Ukraine depends predominantly on the general economic trend, the level of savings of citizens and the demographic factor. The critical excess of income over expenditures and long-term hostilities in eastern Ukraine do not contribute to the welfare of its citizens.

The directions of improvement of the mechanism of formation and accumulation of the financial base of households are outlined.

Ключові слова:

фінансові ресурси, рівень життя, споживчі сукупні витрати, фінансова спроможність, бідність, фінансова підтримка.

Key words:

financial resources, standard of living, consumer aggregate expenses, financial capacity, poverty, financial support.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
29.03.2018

Рецензований: 5.04.2018

Подано доопрацьовану
версію: 18.04.2018

Прийнятий до друку:
25.04.2018

Вступ

Україна перейшла в нову епоху історії, пов'язану з Революцією гідності та появою можливості побудувати нову країну на принципах сталого розвитку, верховенства права, захисту прав людини, демократії, солідарності, належного врядування. Сталий розвиток орієнтований перш за все на людину та покращення якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та екологічно

чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі. Сталий розвиток національної економіки спрямований на подолання бідності шляхом ефективної зайнятості населення, високої вартості робочої сили, накопичення людського і соціального капіталу, розвитку підприємницької активності населення, зміцнення середнього класу, підвищення соціальних стандартів і гарантій, а також надання необхідної соціальної підтримки вразливим групам населення.

Одним з важливих питань функціонування домогосподарств, вважається формування їхньої достатньої фінансової бази, що дозволить повноцінно забезпечити розвиток кожного з членів домогосподарства - безпосередніх власників та носіїв людського капіталу.

Окремим аспектам вивчення концептуальних засад теорії і практики фінансів домогосподарств знайшло відображення у публікаціях Т. Кізіма [1]. Дослідження економічної сутності фінансів домогосподарств як окремої сфери фінансової системи країни, що здійснює активний вплив на розвиток економіки, відображено у працях С. Юрій [10]. Проблемним питанням підтримки найбільш уразливих верств населення шляхом надання соціальних допомог населенню в Україні присвячені праці О. Товстиженко та Л. Коваленко [2].

Кожен із науковців розглядав певний аспект фінансів домогосподарств, що стосувався основної тематики їх досліджень (моделі фінансової поведінки домогосподарств, інвестиційна діяльність домогосподарств, оподаткування доходів домашніх господарств, соціальний захист громадян тощо), проте, на нашу думку бракує цілісного погляду на фінансове забезпечення домогосподарств в умовах стрімких політичних і соціально-економічних змін.

Методологія дослідження

Метою нашого дослідження є оцінка функцій фінансового забезпечення домогосподарств України шляхом аналізу обсягів їх фінансових ресурсів та динаміки в аналітичному аспекті.

Об'єкт дослідження - фінансове забезпечення домогосподарств як підґрунтя сталого розвитку національної економіки. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних підходів щодо оцінки функцій фінансового забезпечення домогосподарств.

У процесі дослідження фінансового забезпечення домогосподарств, їх ресурсів і заощаджень, особливостей фінансової поведінки, застосовано такі методи емпіричних досліджень, як: статистико-економічні - для дослідження сучасного стану та динаміки фінансового забезпечення домогосподарств; аналізу і синтезу - для деталізації об'єкту дослідження; абстрактно-логічного - для формулювання висновків дослідження, а також методи спостереження, порівняння та емпіричного опису.

Під час проведення дослідження ми послуговувалися визначенням домогосподарств, наданим Т. Кізіма та С. Юрія [1, 10], які розглядають домогосподарство як специфічний вид соціально-економічної організації людей, які здебільшого перебувають у родинних відносинах, ділять спільний побут, постачають на відповідні ринки різноманітні ресурси (працю, капітал, підприємницький хист) і спільно приймають економічні рішення стосовно формування власних доходів та здійснення основних витрат з метою відтворення людського капіталу та задоволення матеріальних і духовних потреб своїх членів.

Фінансові ресурси нами розумілись як ресурси у грошовій формі, які складаються з грошових доходів: заробітної плати, пенсій, допомоги по безробіттю, а також натуральних доходів, які оцінюються у національній грошовій одиниці [10, с. 3].

Фінансове забезпечення домогосподарств нами розглядається як: можливість постійного підтримання на рівні, не нижче мінімально допустимих норм, основних показників життєвого рівня населення (доходів та витрат, заробітної плати, пенсійного забезпечення тощо), що дозволяє забезпечити їх стійкий соціально-економічний розвиток; можливість вільного споживання суспільних благ,

а саме, матеріальних і нематеріальних благ та послуг, що сприяє всебічному розвитку особистості; здатність збереження та підтримки достатнього рівня здоров'я населення та не допущення поширення на території соціально небезпечних захворювань; можливість забезпечення достатньо високого рівня купівельної спроможності населення.

Ми користувались такою класифікацією функцій фінансового забезпечення домогосподарств, у межах якої виділяють ресурсотворювальну, відтворювальну, регулювальну, розподільчу, інвестиційну, консолідувальну. До цього було додано функцію забезпечення життєдіяльності [9, с. 245].

Результати дослідження

1. *Сутність функції забезпечення життєдіяльності домогосподарств* розкривається в «реальних умовах існування» членів домашнього господарства.

Демографічні тенденції, які склались в суспільстві в 2010-2017 рр., призвели до зменшення кількості домашніх господарств та їх членів [7]. За даними статистичного збірника «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України», в 2010 р. налічувалось 17 050,3 тис., в 2016 р. - 15 033,4 тис., а в 2017 р. - 14 985,6 тис. домогосподарств [8].

Стан здоров'я як основа тривалості та якості життя членів домогосподарств характеризується негативними тенденціями, погіршенням його об'єктивних та суб'єктивних (за самооцінкою) показників. Відразу після досягнення молодими людьми повноліття, спостерігається зниження їх фізичної активності і з'являється прояв до шкідливих звичок (встановлено, що у 2017 р. витрати на алкоголь та тютюнопаління за окремими групами домогосподарств перевищили витрати на освіту) [6]. Ці факти свідчать про відсутність в такій категорії громадян культури самозбереження, яка в контексті нашого дослідження визначається як людський капітал домогосподарства.

2. *Ресурсотворювальна функція фінансового забезпечення домогосподарств* дозволяє оцінити фінансове забезпечення домогосподарств шляхом аналізу структури сукупних ресурсів, оскільки сукупні ресурси (доходи) формуються з грошових та натуральних надходжень до сімейного бюджету.

Протягом 2011-2017 рр. основним джерелом вітчизняних домогосподарств були грошові доходи. Їхня частка була достатньо високою й коливалася в межах 86-89%. Основним визначальним фактором матеріального добробуту населення в Україні є оплата праці. Заробітна плата з урахуванням усіх премій у структурі сукупних ресурсів населення в 2017 р. займає 53%. При цьому наявна значна міжпрофесійна, міжкваліфікаційна, міжпосадова, міжгалузева диференціації заробітної плати [9, с. 135];

Частка пенсій, стипендій та соціальних допомог (включаючи готівкові та безготівкові пільги та субсидії) становила чверть ресурсів пересічного домогосподарства. На перший погляд, складається враження, що держава піклується про своїх громадян, витрачаючи значну частку державного бюджету на утримання соціально незахищених верств населення. Однак насправді за рахунок значних недоліків діючої державної системи соціальних виплат має місце «проїдання» бюджетних коштів.

Значні розбіжності мали структури фінансового забезпечення міських та сільських домогосподарств. Доходи від зайнятості міських домогосподарств в 2017 р. становили 64% сукупних ресурсів, а в сільській місцевості – 43% [4], що пояснюється зменшенням виробничої бази на селі та переважанням доходу отриманого від особистого підсобного господарства та від самозаготівель, що відповідає укладу життя сільських жителів.

3. *Відтворювальна функція фінансового забезпечення домогосподарств* дозволяє стверджувати, що у складі доходів домогосподарств основну роль відіграє заробітна плата, але її питома вага знижується. А тому, поряд із заробітною платою важливу роль у процесі забезпечення потреб домогосподарств відіграють доходи від ведення особистого підсобного господарства та підприємницької діяльності.

Негативним фактом є те, що питома вага доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості протягом останніх років коливалась в межах 6-5% [4]. Така динаміка свідчить про те, що потенціал домогосподарств використовується неповністю через адміністративні бар'єри, несприятливий бізнес-клімат та відсутність спеціалізованих фінансово-кредитних продуктів.

Питома вага продукції, яка була вирощена самостійно у особистих підсобних господарствах з 3,4 % в 2011 р., зменшилась до 2,9 % в 2017 р. [4] від загального обсягу фінансових ресурсів домогосподарств України. Така тенденція свідчить про те, що домогосподарства України вже фактично відійшли від натуральної форми господарства, що дозволяє забезпечувати лише потреби членів своєї родини.

4. *Функція регулювання фінансового забезпечення домогосподарств* забезпечує зміну суми доходу на одного учасника домогосподарства, формує збалансований розвиток домашнього господарства як економічної одиниці.

Практика господарювання країн з різним економічним устроєм переконливо доводить, що чим менший обсяг необхідних для життя потреб задовольняється за рахунок трудового внеску, тим нижча роль заробітної плати як чинника-стимулятора. На нинішньому етапі заробітна плата, на нашу думку, не виконує своїх основних соціальних функцій, щодо мотивації ефективної праці і можливості реалізації працівника на виробництві, а зводиться до самозабезпечення та виживання працівника та членів його сім'ї. Це спонукає домогосподарства розраховувати лише на власні сили і можливості щодо забезпечення більш-менш пристойного свого існування.

Людина відчуває втрату життєвих перспектив і не маючи можливості реалізувати себе в професійній сфері, шукає інших шляхів виходу з депресії та самореалізації.

5. *Розподільча функція фінансового забезпечення домогосподарств* дозволяє виявити суспільну місію фінансового забезпечення домогосподарств. Розподіл відбувається при оплаті праці працівників сфери матеріального виробництва, перерозподіл – при отриманні пенсій, допомог, стипендій, трансфертів з бюджету та позабюджетних фондів, дивідендів, відсотків, страхових відшкодувань, отримання інших трансфертів з різних джерел. При цьому формуються диверсифіковані децентралізовані фонди грошових коштів для фінансування відтворення учасників домашніх господарств.

Якщо проаналізувати розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів, то 43,3% домогосподарств постійно відмовлялися від придбання найнеобхідніших матеріальних благ (крім продуктів харчування), порівняно з мізерною часткою 6,6% домогосподарств доходи яких дозволяли робити заощадження [5]. Майже половина домогосподарств не має можливості робити заощадження, що вказує на збіднілість населення країни.

Зростання доходів домогосподарств дозволяє збільшувати витрати. Витрати домогосподарств - це сукупність платежів, які ним здійснюються у звітному періоді з метою забезпечення своєї життєдіяльності [1, с. 98].

Середньомісячні сукупні витрати домогосподарств за 2010-2016 рр. також зросли, але швидшими темпами порівняно з середньомісячними сукупними ресурсами. Така ситуація пояснюється стрімким знеціненням національної валюти, і як наслідок, значним зростанням цін на товари і послуги.

Середньомісячні витрати одного домогосподарства зросли на 24% протягом 2016 р., і становили 6903 грн. Миське домогосподарство витрачало в середньому за місяць 7127 грн, сільське - 6442 грн. Більше 90% середньомісячних сукупних витрат припадає на споживчі сукупні витрати.

Як свідчать дані статистичного збірника «Витрати і ресурси домогосподарств України за 9 місяців 2017 року: (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств)», більше 50% середньомісячних сукупних витрат домогосподарств припадає на продукти харчування та безалкогольні напої і їх частка з роками зростає [4].

Серед непродовольчих товарів і послуг найбільшу частку займають витрати на житло, водопостачання та водовідведення, електроенергію, газ та інші види палива. Що пояснюється зростанням тарифів на електроенергію та опалення.

Рівень фінансового забезпечення населення в сучасних умовах визначається не лише достатньою кількістю споживання продуктів харчування чи непродовольчих товарів, а й забезпеченістю різними видами нематеріальних благ та послуг. Чим більше ресурсів домогосподарство може спрямувати на задоволення своїх потреб у різноманітних нематеріальних благах та послугах, тим вищим є рівень його матеріального добробуту.

6. *Інвестиційна функція фінансового забезпечення домогосподарств* є однією з найважливіших функцій фінансів домашніх господарств в системі суспільного відтворення, оскільки вона забезпечує «постачання» фінансових ресурсів суспільному виробництву. Зазвичай, інвестиційну функцію домогосподарств пов'язують з часткою капіталізованих доходів, тобто тільки тих, які використовуються для вкладення коштів в різні фінансові інститути і реальне виробництво. Основними фінансово-кредитними інститутами, які забезпечують залучення фінансових ресурсів, як важливого інвестиційного ресурсу, залишаються комерційні банки України, мережа яких неухильно скорочується внаслідок політики оптимізації, здійснюваної Національним банком України.

Банківський депозит як один зі способів перетворення заощаджень на інвестиції. В Україні за річний депозит нараховують близько 13 %, а валютний депозит становить 2-3%. Загальні обсяги заощаджень домогосподарств України у вигляді депозитів у комерційних банках країни у 2016 р. становили 437 млрд грн. Протягом 2001-2016 рр. вони зросли у номінальному обчисленні у 64,3 рази [3].

У цьому контексті необхідно зазначити, що будь-які заощадження (у вигляді вкладів у комерційних банках, інвестиційних фондах і компаніях, цінних паперах, внесків у пенсійних фондах та страхових полісах) мають значні переваги порівняно із накопиченнями в готівковій формі, оскільки значно розширюють можливості грошового обігу в державі через багаторазове використання залучених коштів. Це сприяє створенню необхідних інституційних передумов для поступового переходу до досконаліших форм організації та регулювання грошового обороту.

7. *Консолідувальна функція фінансового забезпечення домогосподарств* дозволяє оцінити домогосподарство, як з'єднуючу ланку фінансової системи, метою функціонування якої є фінансове забезпечення потреб окремих членів домашнього господарства.

Зменшення частки витрат на відпочинок і культуру, ресторани та готелі, а також неспоживчих сукупних витрат домогосподарств України протягом досліджуваного періоду, свідчить про зниження рівня життя населення України.

Отже, в довгостроковій перспективі рівень фінансового забезпечення домогосподарств України залежить переважно від загальнооекономічного тренду, обсягу заощаджень громадян та демографічного чинника. Однак цілком очевидно, що на зазначені параметри впливає несприятлива ринкова кон'юнктура, критичне перевищення витрат над доходами та тривалі бойові дії на сході України, не сприяють зростанню добробуту її громадян.

Прикінцеві міркування

Проведене нами дослідження фінансового забезпечення домогосподарств свідчить, що визначальну роль в структурі фінансової бази, як важливого фактора-генератора якості життя домогосподарств України, відіграють:

- недостатнє забезпечення домогосподарств сукупними ресурсами;
- велика частка споживчих витрат у загальній структурі витрат домогосподарств;

- зменшення ролі заробітної плати у формуванні фінансової бази домогосподарств, зниження її стимулюючої та відтворювальної функцій;

- зростання частки, в структурі сукупних ресурсів домогосподарств, грошової допомоги від родичів (гроші, одержані від тих, хто виїхав на заробітки за межі України). Основними мотивами виїзду є бажання знайти кращі умови для життя, відсутність добре оплачуваної роботи в Україні і, звичайно, бажання забезпечити гідне майбутнє дітей.

- зростання недовіри домогосподарств до фінансових установ: банків, інвестиційних компаній, пенсійних фондів, установ накопичувального пенсійного забезпечення, лізингових і страхових компаній, що підтверджується низьким рівнем участі населення в інвестиційному процесі.

Ми повинні розуміти, що, обравши шлях на Європейську інтеграцію, ми маємо бути готовими не лише до європейського рівня доходів, але й до європейських цін на товари та послуги, а також європейських стандартів життя. Зі зростанням рівня життя у населення виникає потреба і в якісніших умовах проживання, продуктах харчування, медичних послугах, стають вищими вимоги до правової захищеності, до безпеки оточуючого середовища, до соціального оточення тощо. І в цьому разі держава повинна бути готовою не тільки до підвищення рівня життя населення, а й до зміни усвідомлення населенням того, ким вони є, на яку якість життя заслуговують.

Проведене дослідження підтверджує, що надзвичайно актуальним залишається удосконалення механізму формування та нагромадження фінансової бази домогосподарств, її державне регулювання та удосконалення, шляхом розвитку та державної підтримки підприємницької діяльності та самозайнятості населення, особливо на селі, що дозволить зміцнити фінансову спроможність домогосподарств; перетворити заощаджень населення в інвестиційний капітал.

Для підвищення рівня та якості життя необхідні активні кроки у трансформації соціальної політики держави, зокрема, дієва реформа охорони здоров'я і покращення медичного обслуговування, зміна системи оплати праці та пенсійної системи, підвищення допомоги при народженні дитини, розширення дошкільних установ, створення належних умов для забезпечення молодих сімей та самотніх молодих громадян житлом.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08. Тернопіль: ТНЕУ, 2011. 466 с.
2. Коваленко Л. О., Товстиженко О. В. Організація надання соціальної допомоги населенню в Україні // Наука й економіка. 2016. Вип. 1. С. 86-91.
3. Основні показники діяльності банків України / Національний банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807 (дата звернення 15.01.2018).
4. Витрати і ресурси домогосподарств України за 9 місяців 2017 року: (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) Статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat> (дата звернення 15.01.2018).
5. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств) у 2017 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_sdrd_zb.htm (дата звернення 15.01.2018).
6. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2017 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2017 року: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_snsz_zb.htm (дата звернення 15.01.2018).
7. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2017 року: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення 15.01.2018).
8. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник / Державна

служб статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_cdhd_zb.htm (дата звернення 15.01.2018).

9. Фінансові важелі подолання бідності в Україні / За ред. О. П. Кириленко О.П. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 432 с.
10. Юрій С.І., Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності // Фінанси України. 2008. № 8(153). С. 3-10.

УДК 346.614(477)

DO PEOPLE EXPECT THE HEALTHCARE REFORM? (RESULTS OF THE NATIONAL REPRESENTATIVE SURVEY «HEALTH INDEX. UKRAINE»)

ЧИ ОЧІКУЮТЬ ЛЮДИ РЕФОРМУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я? (РЕЗУЛЬТАТИ НАЦІОНАЛЬНОГО РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «ІНДЕКС ЗДОРОВ'Я. УКРАЇНА»)

Tetiana Stepurko

PhD in Healthcare Management, Associate Professor, School of Public Health, National University of Kyiv-Mohyla Academy

Тетяна Степурко

Доктор філософії в управлінні в охороні здоров'я, доцент Школи охорони здоров'я Національного університету «Києво-Могилянська академія»

 orcid.org/0000-0001-8267-1585

 stepurko12@gmail.com

Oleksandra Betliy

Leading research fellow. Institute for Economic Research and Policy Consulting

Олександра Бетлій

Провідний науковий співробітник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Tetyana Semigina

Dr. in Political Science, Vice-Rector for Research, Academy of Labour, Social Sciences and Tourism

Тетяна Семигіна

Доктор політ. наук, проректор з наукової роботи Академії праці соціальних відносин і туризму

 orcid.org/0000-0001-5677-1785

Victoriia Tymoshevska

Director of Public Health Program Initiative, International Renaissance Foundation

Вікторія Тимошевська

Директорка Програмної ініціативи «Громадське здоров'я» Міжнародного фонду «Відродження»

Анотація

We aim to examine the health care reform in Ukraine through the angle of health care users, their perceptions and understanding of the reform. The country overall inherited numerous public institutions and organizational

culture from the Soviet Union, which have not been transformed until recent time. The analysis is based on two waves of «Health Index. Ukraine» survey that comprise questions on the perception, whether health care reform is needed and if is taking place in Ukraine (on the opinion of citizens). In 2017 we added new question on the content of the reform. The data has been collected in May - July 2016 and in 2017 in Ukraine with the use of nationally and regionally representative sample of adults 18+ years old. The overall sample size is more than 10 000 respondents per year. Face-to-face interviews based on structured questionnaire have been the mode of data collection.

In 2016, 93% Ukrainians believed that health care reform was necessary, while in 2017 the share of the respondents decreased (84%). In most regions the difference between 2017 and 2016 is not statistically significant, but in Volyn (14%), Dnipropetrovsk (12%), Zaporozhia (23%) and Donetsk, Lugansk (30% and 32%) regions fluctuations are high. Only in Ternopil region, the share of those who see the need in health care reform has substantially increased (from 60% in 2016 to 92% in 2017). Still, in 2016 only 15% recognize that the reform takes place. Respondents who report worse health status as well as older people have higher probability of noticing reform implementation. To ensure that policies are effective, they need to be driven by the underlying needs of the population. Data are a critical element for policy design, but lack of availability and poor quality of data often present challenges, which is clearly the case of Ukraine.

Анотація

Метою цієї наукової розвідки є вивчення реформи системи охорони здоров'я в Україні з перспективи споживачів медичних послуг, у роботі досліджуються власне сприйняття та розуміння реформи. У цілому, країна успадкувала численні державні інституції та організаційну культуру від Радянського Союзу, які не були реформовані до недавнього часу. Стаття базується на результатах двох хвиль дослідження «Індекс здоров'я. Україна». Дослідження містить запитання щодо сприйняття реформи, наприклад, «Чи потрібна реформа системи охорони здоров'я?» та «Чи реформа відбувається в Україні». У 2017 році ми додали нове додаткове запитання щодо змісту реформи. Дані були зібрані в Україні у травні-липні 2016 року та 2017 року з використанням репрезентативної вибірки дорослих людей віком до 18 років (на рівні країни та на рівні області). Загальний обсяг вибірки становить понад 10 000 респондентів (в один рік)

У 2016 році 93% українців вважали, що реформа системи охорони здоров'я була необхідною, тоді як у 2017 році частка респондентів зменшилась до 84%. У більшості регіонів різниця між 2017 та 2016 роками не є статистично значущою, але у Волинській (14%), Дніпропетровській (12%), Запорізькій (23%) та Донецькій, Луганській (30% та 32%) областях коливання значень суттєві високі. Зростання очікуваності реформи помічено лише в Тернопільській області, а саме з 60% у 2016 році до 92% у 2017 році. Тим не менш, у 2016 році лише 15% вважали, що реформа відбувається. Респонденти, які повідомляють

Key words:

health care reform, Ukraine, citizens' perception, attitude.

Ключові слова:

реформа охорони здоров'я, Україна, сприйняття населення, ставлення.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
15.04.2018

Рецензований: 24.04.2018

Подано доопрацьовану
версію: 10.05.2018

Прийнятий до друку:
15.05.2018

про гірший стан здоров'я, а також люди похилого віку мають більшу ймовірність повідомляти про те, що реформи системи охорони здоров'я відбуваються.

Для забезпечення ефективності політики мають керуватися потребами населення. Дані репрезентативних досліджень є критичним елементом розробки політики, але брак доступності даних та їх низька якість часто слугують ключовими перешкодами в імплементації політики, що базується на доказах.

Introduction

2017 was a remarkable year for Ukraine, as it was for the first time in the 27-year history of independent Ukraine that key acts on health care reforms were adopted (Verkhovna Rada of Ukraine, 2017; Stepurko, 2017). It means that finally fundamental changes, not cosmetic ones, are being launched in Ukrainian health care. Among them: implementing the principle of free selection of a physician and a health care facility by patients, shift from financing a medical institution to financing the services provided to the patient, and abolition of number-of-beds-based funding (basis of old Soviet Semashko model).

In 2017, Ukrainians already started to feel changes: from January 1, the first phase of the reform was launched, i.e. changes in primary health care financing. The following was also launched: reference pricing, drug reimbursement and Affordable Drugs program, electronic registry for patient, physicians and health institutions (pilot mode). Transformations during 2017 year have been implemented step-by-step and they will continue. New funding model for secondary and tertiary health care facilities will be launched starting 2020 only. Nevertheless, in 2018-2019 some of these services will be financed under pilot projects. Also, in 2018-2019 the Cabinet of Ministers Ukraine will temporarily use subvention mechanism that will give the government more flexibility in implementing health care reform.

To ensure continuity of reforms implementation, health care accessibility and quality should be monitored at the level of health institutions with special attention paid to consumers' opinion (Segal, 1998). For such systemic assessment, International Renaissance Foundation together with its partners conducts «Health Index. Ukraine» survey for two years already. In 2016, the Health Index determined the baseline level of people's satisfaction, user's experience receiving health services (out- and in-patient), behavior in case of illness, availability of medications, and healthy lifestyles. In 2017, it was possible to track the changes in health care system (in the country in general and on the level of communities) and in particular, how end users' perception of health care services changes.

The goal of this study is to describe how people perceive health care reform in Ukraine in 2016 and in 2017. Ukrainians observe variety of messages on health care reform: Ministry of Health promote the changes towards building modern health care system which responds to the needs of people, while at the same time many professional groups oppose changes. This paper presents findings of Health Index. Ukraine that are focused on the respondents' perception of health care reform, i.e. whether it is needed and taking place in Ukraine. For health care reforms it is critically important to consider opinions of many different people, not only of patients with large experience seeking care (those who already know how to overcome existing barriers). So, the methodological basis used in this study allows learning attitudes and experience of those people who due to various reasons do not seek medical care.

Methodology

The survey got its inspiration from Eurohealth consumer index (2017) in the part which is focused on the regional comparison. Ukrainian study was focused on people's satisfaction with health care, attitudes towards health care reforms, healthy behaviors and experience in seeking health services as well as private health expenditures. It started in 2016 with support from International Renaissance Foundation. In the same year, the first large-scale survey of household's representatives took place, it was representative for the country in general and for each region (oblast) in particular. In 2017, just like in 2016, data was collected by Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). Survey took place in May-June 2016 and 2017.

Overall, 10,205 respondents in 2017 and xx in 2016 were interviewed in Ukraine. Study sample is representative for adult population (18 years old and older) of Ukraine in general, as well as of each oblast of Ukraine and Kyiv city. The study uses multi-stage sample, random at each stage. At the first stage of sample development in each oblast, inhabited locations are randomly chosen proportionally to their population size. The second stage involves randomization of areas on the territory of the chosen inhabited locations. On the territory of each chosen area, streets, buildings and apartments are randomly selected. The last stage included choosing a respondent within a household and actual interview. Field research was performed in 476 inhabited locations in Ukraine (on territories, controlled by the government of Ukraine).

The data obtained corresponds to estimated data of State Statistics Service in terms of share of individual sex-age groups within population of Ukraine (as of January 1, 2017). Distribution of study respondents by key demographic characteristics correlates with official population composition according to statistical data (State statistics committee of Ukraine, 2018). Among all interviewed, 55% were women, 45% – men (see Table 1). A quarter of all surveyed people (27%) are 60+ years old. One third (31%) of respondents live in villages, the rest (69%) – in cities, towns and urban-type settlements, that is similar to demographic characteristics of the first wave sample of 2016. Out of all respondents, 48% were employed, of those 4% are self-employed, employed pensioners – 1.6%. Unemployed population (50% overall) category included pensioners (28%), unemployed (5%), housewives and other unemployed people not looking for a job (11%), students (3%) and incapacitated people (3%). Average respondents' household size was three persons.

Face-to-face interviews based on the structured questionnaire was the mode of data collection. Questionnaire was pre-tested by interviewing 25 respondents in the city of Kyiv and several towns and villages of Kyiv oblast in April - May. The research design was approved by the International Scientific Board launched for the purpose of good research practices of this project.

In 2017, as in 2016, the survey instrument contained the question about the attitude toward health care reform, namely: «Do you think there is a need for health care reform at all?» and «Do you think the healthcare reform is underway?».

The theoretical framework underpinning this paper is the concept of 'felt need' (or perceived need) from the taxonomy of Jonathan Bradshaw (1972; 1994). The taxonomy provides detailed definitions of felt needs, as well as expressed needs, normative needs and comparative needs. A felt need could be equated with want, however, in a democracy it could be imagined that felt need would be an important component of any definition of need. We share the vision that the information on perceptions and expectations of the profiled population might be used as a basis for bringing about change through negotiation with stakeholder groups (Cavanagh & Chadwick, 2005), could serve for articulation and justification of the policy action (McGregor, Camfield & Woodcock, 2009; Semigina & Mandrik, 2017).

Survey results

The results indicate a great variability of the health care reform perception among citizens of different regions and to a lesser extent - variability across two years. According to the results of the 2017 survey,

the majority of Ukrainians report the need in health care reform and in particular, 84.4% of respondents indicated that health care reform is needed, while in 2016 the share has been 92.9% (Table 2).

Table 1. Distribution of respondents by the key demographic characteristics

Survey Questions N = 10,184		Health Index Survey		National Data	
		N	%	N	%
Age Groups	18-29	1.992	19.6	6.818.972	19.5
	30-44	2.841	27.9	9.757.462	27.9
	45-59	2.621	25.7	8.983.229	25.7
	60 and older	2.730	26.8	9.417.210	26.9
Sex	Female	5.583	54.8	22.770.3	53.7
	Male	4.601	45.2	19.644.6	46.3
Education	Primary /incomplete high	418	4.1	—	—
	Complete high education	1.992	19.6	—	—
	Vocational	2.008	19.7	—	—
	Basic college	2.909	28.6	—	—
	Basic higher education	476	4.7	—	—
	Complete higher educ.	2.373	23.3	—	—
Type of Residence	Urban	7.017	68.9	29.482.3	69.2
	Rural	3.167	31.1	13.102.2	30.8
Average Household Size		10.162	2.9	—	2.58

The oblast dimension perspective suggests the following most positively inclined regions (Top - 9) in 2016: Kirovograd (100% and in 2017 - 97%), Ivano-Frankivsk (99% and 96% in 2017), Kherson (99% and 95% in 2017), Lviv (99% and 97% respectively), Mykolaiv (99% and 98%), Rivne (98% and 90%), Odesa (98% and 88%), Kyiv city (98% and 94%) and Transcarpathian (98% and 99% in 2017) regions. At the same time, the share of affirmative responses in 2016 has been comparatively lower in Ternopil (60% however it has become 91% in 2017) and in 2017 the Kharkiv (65% that is about 30 points decline from 2016), Zaporizhzhya (59% with about 20 points decline since 2016), Donetsk (58%; 25 points decline), and Luhansk (55% with about 30 points decline). It is important to underline, that in 2017 we do not reveal so extremely high scores (e.g. 99% and 98%) for reported need in health reform compare to 2016.

There is no particular difference in opinion regarding the need of reform between age groups and by gender. Somewhat greater proportion of the rural population than the urban one supports the beginning of the reform: 88.9% and 82.4%, respectively, which may be explained by somewhat worse access to health care in rural areas.

Table 2. The perceived need for the reform and its implementation (percentage)

	Do you think that healthcare reform is needed at all?		Do you think that healthcare reform is underway?	
	YES, 2017	YES, 2016	YES, 2017	YES, 2016
UKRAINE	84.4	92.9	22.6	15.2
Vinnitsia	84.0	84.0	23.7	55.3
Volyn	81.1	94.2	35.9	12.4
Dnipropetrovsk	80.2	91.8	24.7	28.7
Donetsk	58.1	84.8	18.1	17.2
Zhytomyr	90.5	97.3	29.7	19.4
Transcarpathian	99.3	98.4	17.7	3.3
Zaporizhzhya	59.5	82.3	31.5	13.9
Ivano-Frankivsk	96.0	98.9	36.2	10.3
Kyiv oblast	90.5	93.3	44.3	7.9
Kirovograd	97.4	99.8	9.2	5.8
Luhansk	54.6	86.8	43.4	4.2
Lviv	97.4	98.7	15.9	8.1
Mykolayiv	97.6	98.9	4.4	8.4
Odesa	87.5	97.7	17.4	10.5
Poltava	96.4	95.0	46.7	5.1
Rivne	89.5	98.3	19.3	14.0
Sumy	98.3	97.5	6.0	27.6
Ternopil	91.6	60.2	36.0	9.7
Kharkiv	65.2	96.5	29.3	9.8
Kherson	95.2	98.9	4.9	22.6
Khmelnitsky	85.9	96.2	18.0	28.4
Cherkasy	94.3	95.1	19.5	14.2
Chernivtsy	86.5	93.6	28.9	13.5
Chernihiv	87.3	91.9	8.9	11.5
The city of Kyiv	94.1	97.8	10.8	8.2
TYPE OF RESIDENCE				
Urban	82.4	92.9	22.8	14.9
Rural	88.9	93.1	22.0	16.1
GENDER				
Male	84.1	92.6	21.4	15.4
Female	84.7	93.3	23.5	15.1
AGE GROUP				
18-29 years	88.6	94.8	27.5	17.8
30-44 years	86.5	93.1	23.3	16.6
45-59 years	84.3	92.4	21.3	13.5
60 years and older	78.8	91.9	19.5	13.6

Even greater regional differences has been revealed in citizens' opinion on whether reform has already taken the place. On the national level in 2017 we observe the wider scope of people who report their perception that reform is taking place, i.e. in 2016 15.2% and 22.6% in 2017 of the household representatives -

respondents. Concerning the regions, in 2016 the highest share of those who reported that reform implementation has been noticed in Vinnytsia (55% versus 24% in 2017), Dnipro (29% vs. 25%), Khmelnytskyi and Sumy (28% vs. 18% and 6% respectively in 2017), Kherson (23% vs. 5%), Zhytomyr (19% vs. 30%), Donetsk (17% vs. 18%). Indeed, Sumy and Kherson has shifted to the low-recognized reform achievements regions in 2017. Meanwhile, in 2017 we see another list of the regions in top-5: Poltava (47% in 2017 vs. 5% in 2016), Kyiv oblast (44% vs. 8%), Luhansk (43% vs. 4%), Ternopil (35% vs. 10%) and Volyn (35% vs. 12) oblasts.

Among the respondents with a basic or tertiary education, 72.8% and 78.4%, respectively support the need for the reform. Interestingly, respondents with lower income support reform less than richer respondents. Perhaps this is explained by both probable bigger cautions/warnings as a result of fears of having to pay more for medical care and a likely lower knowledge about the substance of reform and change. On average, respondents with higher incomes often also report that reform has already been taking place.

In 2016, the household representatives were asked the question «What does the health care reform mean for you?» with the answer options presented in cards. 9963 out of 10178 respondents have provided the answer on the question. As it is presented in **Figure 1**, for the majority of the respondents «improved health care quality» is the key understanding of the reform outcome (43.4% as first choice and 14.4% second choice) and the second frequently mentioned option is «decreased patient's expenditures on pharmaceuticals» (19.3% + 33.7%) as well as on the medical treatment (19.2% + 27.4%). Besides, in total 20% of respondents perceive reform as «increased salaries of health personnel», whereas «improved physicians' attitudes to patients» and «possibility to get the service close to home» have mentioned much less frequently (about 10%).

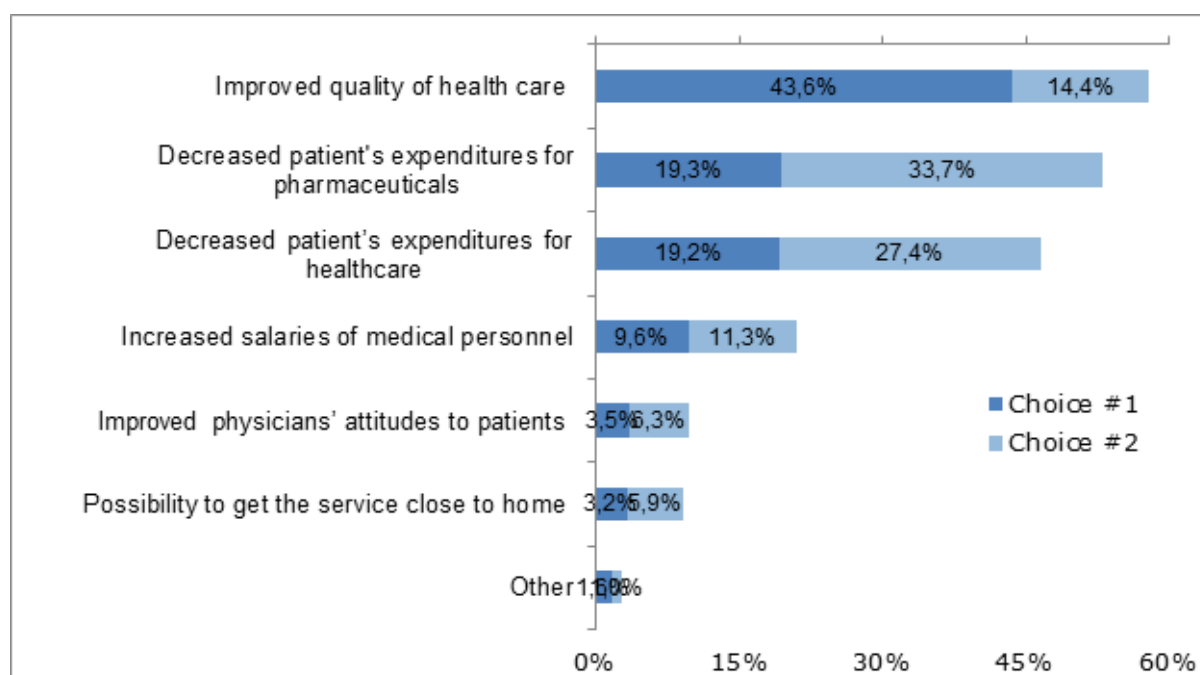

Figure 1. The share of the 1st and 2nd choice answer on the question «What does the health care reform mean for you?»

Improved health care quality as the key reform expected attribute has been reported almost by all oblasts except of Sumy and Ternopil (in these oblasts people firstly select option «decreased patient's expenditures»). Ternopil oblast stands out among others by highly rated attribute of «the service close to home» (20% respondents in Ternopil oblast vs average 3% for Ukraine) and «improved physicians' attitudes

to patients» (9% vs. 3%, respectively). The respondents from Sumy (32.5%) and Vinnitsa (31%) oblasts also think that reform means decreased expenditures on pharmaceuticals.

In 2017 the previous question has been transformed into 2 questions: «What would you like to see as a result of health care system reform?» (obtained 10031 responses out of 10184) and «What will change as a result of the reform, which is currently under the implementation by the national government and local bodies?» (8676 out of 10184). It appears that the expectations of the citizens are the following: in the first place people want to see the «correct diagnosis and prescription of treatment»: 47.2% of respondents mentioned this very result as the first choice and 18.1% - as the second one (**Figure 2**). Also, respondents would like the reform implementation to result in a reduction of patients' expenditures on medical assistance and medicines (41.6% and 37.8% of the interviewed, respectively). The poorer respondents more often than others would like to see the reduction of the cost of medical care and medicines as result of the reform. Households with medium income more often than others expect increasing salaries of medical personnel.

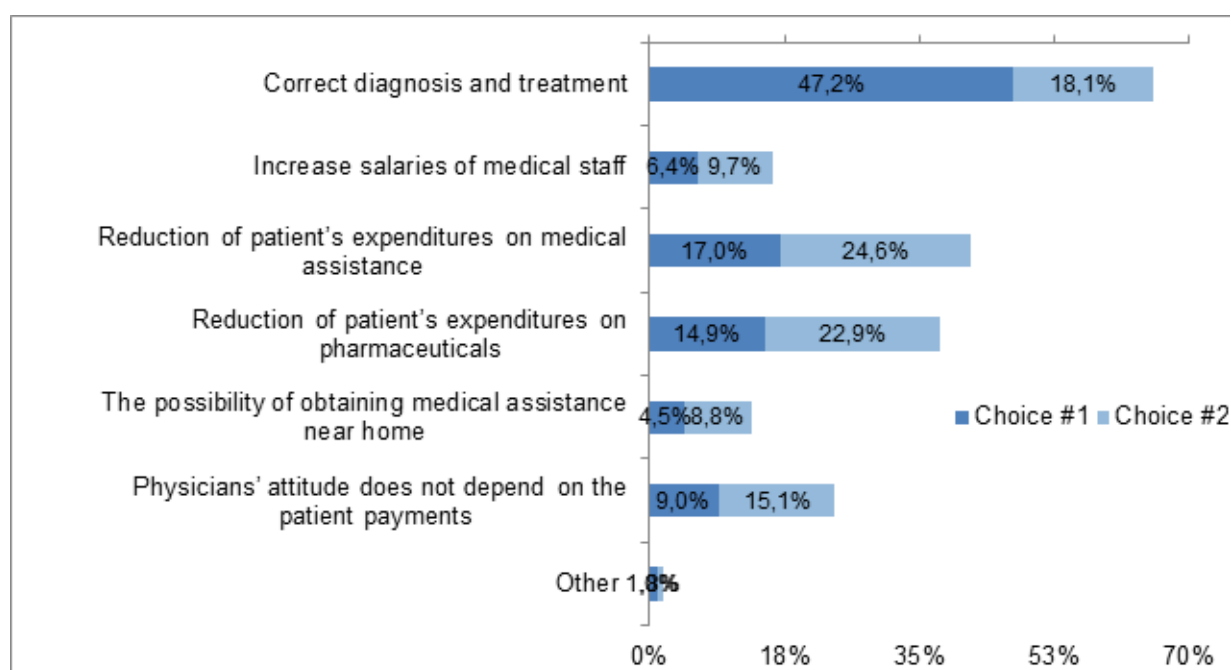

Figure 2. What would you like to see as the result of healthcare system reform?

Proper diagnosis and prescription of treatment are the main expectations of citizens for the reform outputs in most oblasts of Ukraine (**Table 3**). At the same time, in Sumy and Poltava oblasts, the highest share of the respondents expect the «reduction of patient expenditures for medicines». Reducing patient expenditures for health care was important for almost 30% of respondents in the Poltava oblast.

No significant differences were observed in responses by type of residence, gender, and age group. However, residents of villages and elderly people more often than others would like to see as the result of the reform cheaper medical care and medicines.

Table 3. What would you like to see as the result of healthcare system reform? (first choice)

	Correct diagnosis and prescription of treatment	Increased salary of medical personnel	Lower costs of medical care for the patient	Lower patient expenditures for medicines	Possibility to get care close to home	Attitude of doctors does not depend on the size of gratification from a patient
UKRAINE	47.2	6.4	17.0	14.9	4.5	9.0
Vinnitsia	50.31	3.66	17.68	15.20	5.25	6.26
Volyn	29.99	11.46	11.44	13.71	13.78	6.62
Dnipropetrovsk	51.60	10.64	11.85	11.20	4.34	7.68
Donetsk	43.02	5.96	22.22	13.19	2.97	10.11
Zhytomyr	42.18	2.83	25.40	18.34	3.20	7.77
Transcarpathian	47.22	11.43	13.18	9.91	3.00	13.82
Zaporizhzhya	42.78	7.38	21.11	12.52	4.67	8.90
Ivano-Frankivsk	46.60	8.15	17.98	14.59	1.76	8.66
Kyiv	63.07	2.58	9.39	15.72	3.34	3.42
Kirovograd	64.80	0.52	12.10	6.01	2.96	12.47
Luhansk	55.43	1.22	15.95	12.25	8.96	2.81
Lviv	56.63	6.72	11.69	12.54	4.07	7.55
Mykolayiv	62.40	1.37	9.68	12.26	2.11	9.87
Odesa	48.98	3.40	15.68	14.28	3.97	11.93
Poltava	26.80	6.18	29.14	33.15	1.24	2.36
Rivne	46.34	6.61	15.26	18.43	4.44	6.50
Sumy	31.10	2.78	18.81	33.51	3.24	8.54
Ternopil	46.33	7.73	12.96	19.19	2.85	8.96
Kharkiv	34.56	11.02	21.62	18.93	7.50	3.26
Kherson	46.65	3.95	13.90	14.42	2.09	14.48
Khmelnytsky	39.65	3.17	15.95	19.02	3.97	16.18
Cherkasy	42.61	6.27	22.58	9.87	5.33	12.41
Chernivtsy	35.69	15.68	21.73	12.35	4.78	6.49
Chernihiv	51.38	10.04	11.90	10.85	4.76	7.90
The city of Kyiv	46.27	5.68	13.64	8.83	5.39	18.06
TYPE OF RESIDENCE						
urban	48.30	6.62	16.17	13.60	3.39	9.16
rural	42.42	5.61	17.85	17.11	6.89	8.30
GENDER						
Male	46.39	6.51	15.99	14.54	4.47	9.09
Female	46.53	6.14	17.28	14.81	4.49	8.72
AGE GROUP						
18-29 years	49.60	8.57	14.98	11.79	3.46	9.32
30-44 years	49.47	6.93	14.12	12.51	4.43	10.14
45-59 years	47.07	5.89	17.41	13.92	4.80	8.73
60 years and older	40.49	4.41	19.94	19.81	4.97	7.43

At the same time, the respondents' perceptions of the reform (**Figure 3**), which is currently being implemented by the government, are somewhat different from their expectations. Thus, 12% of respondents believe that as a result of the current reform nothing will change. Concerning the first choice of respondents perceived impact of the reform; almost 50% of the population believes that the consequences will be positive: better equipment, availability of medicines in medical institutions, and no need to pay for medical care «out-of-pocket». At the same time, a rather high percentage of respondents (38% among the first choice) believe that the consequences of the reform will be negative: respondents fear the worsening in accessibility and affordability of health care services. Interestingly, the negative aspects of the reform implementation are also seen by those interviewees, whose firstly declared positive consequences of the reform.

The respondents' responses differ significantly between oblasts. Patients in the most of oblasts think positively about the results of the reform, while more negative expectations predominate in Kyiv, Vinnytsia, Donetsk, Zaporizhzhya, Kirovograd, Luhansk, Mykolayiv, Odesa and Poltava oblasts. A significant proportion of respondents from the Sumy region (almost 30%) believe that reform will result in no changes.

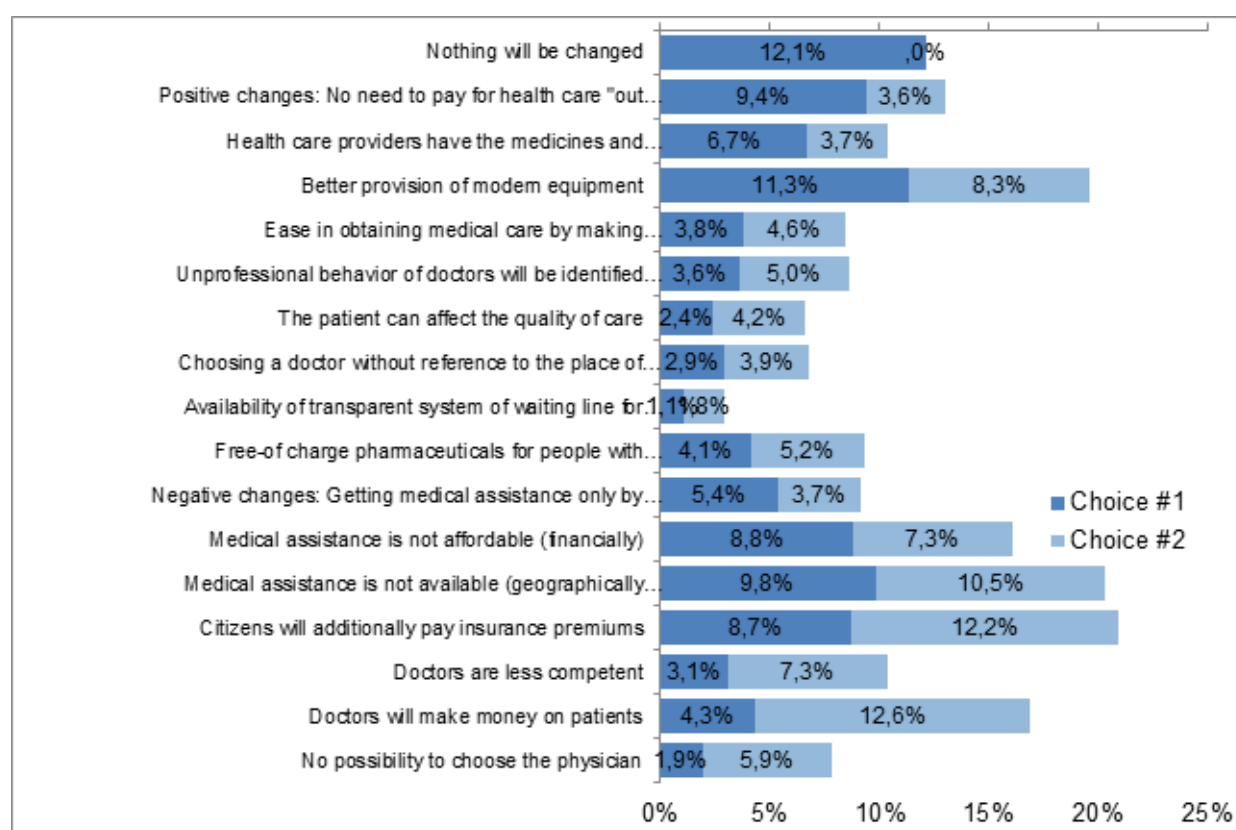

Figure 3. What do you think will be changed as the result of the reform which is being currently implemented by the government and local authorities?

Discussion

The results of the survey show that share of those who notice implementation of healthcare reform in 2017 has risen to 23%, compared with 15% in 2016. This may indicate on the effectiveness of communication of the health care reform team as well as regional practices of health care governance (Stepurko and Belli, 2017) and associated improvements in health care service provision. At the same time, the proportion

of those who think that reform is needed (felt needs) has decreased from 93% in 2016 to 84% in 2017. Reducing the perception of the need for reform can be interpreted by first, the communication on the reform implementation and since the reform vector is declared no urgent need in other changes is seen by the people. Second, a significant critique of the reform: there is a lot of criticism in the media, many reform-linked myths (e.g. «reform is killing people») have been shared by reform opposers (see, for example VoxCheck (2018)). Given the lack of certainty on the reform implementation, lack of reliable and supportive sources of information about reform, its components and consequences as well as the overall moods of the population towards the changes, people might be fearful of any changes.

The overall regional differences in attitudes and perceptions of health care reform could be interpreted by initial differences in the health financing in the regions and previous experience of service reforming (Lekhan et al., 2015). Regional media also provide information on reforms differently. However, in 2017 the reform has not yet begun - the major changes are implemented in 2018 - health care users select primary health care providers, who are contracted / paid by newly established National Health Service, while the turn of hospitals in reform is scheduled for the next years.

A direct comparison of the findings regarding expectations from the reforms between 2016 and 2017 is complicated, as the questions have been somewhat changed. At the same time, the further research will take into account not only the attitudes and perceptions of the reform, but also service utilization, service affordability and more efficient use of the recourses, e.g. growth of primary health care users (expressed needs according to Bradshaw (1994)).

Besides this, other studies are being conducted the Sociological Group Rating for instance interviews the public about their perception of the medical sector in Ukraine, a part of the questions concerns the attitude to the health care reform. In December 2017, a survey showed that 86% of respondents were well aware of the implementation of medical reform (Sociological Group Rating, 2017). Surveys conducted by the Rating during the year 2017 showed that the population supports a number of other steps of the reform, including «money has to follow the patient». However, the Rating surveys show that there is no complete understanding of all changes that may explain the difference in supporting the need for reform, which was identified in the Health Index study.

The survey of the Center for Economic Strategy (2017) showed that 31% of the respondents know about and support the reform, and 30% of respondents know and do not support it, which is somewhat less than the Rating survey. At the same time, the respondents' awareness and support for reform essentially depend on its various elements. In general, those factors that support the availability of quality medical care and reduce health care costs will be supported more. This is also revealed within the framework of the Health Index.

One of the key goals of the health system is the responsiveness of the system and related services (Coulter & Jenkinson 2005). Thus, the feedback in the form of consumers' opinion, their expectations, preferences and choices, as well as satisfaction with the service, has gained considerable significance (Bleich et al., 2009; Stepurko et al., 2017).

Despite the limited objectiveness of perception, we understand the importance of people's satisfaction with health care services, as well as the attitude to and awareness about reforms, thus these measurements are included in the study «Health Index». Such subjective indicators as «attitudes», «satisfaction» and «perception» (felt needs) facilitate better understanding of the more objective indicators, such as the presence of a diagnosis (which can be confirmed on the basis of medical documentation) or payment for a medical service (receipts with amounts paid are available), or so called expressed needs. Although the Ukrainian health care reform is currently aimed more at achieving other, no less important goal - the financial protection of people while using health care services, however, the «responsiveness» of health care service providers will become to the priority.

Concluding remarks

«Health Index. Ukraine» is an instrument that helps health care managers and those involved in national and local policy-building assess what impact reforms have on patients and community. In the process of health care reform, «Health Index. Ukraine» provides very important data that will enable better understanding of local situation, compare it with other regions (oblasts) and national situation, and timely respond to any challenges.

In this paper, we have unpacked an important part of the reform implementation - willingness of people to join the changes and support them in daily practices. To ensure that policies are effective, they need to be driven by the underlying needs of the population. Data are a critical element for policy design, but lack of availability and poor quality of data often present challenges, which is clearly the case of Ukraine.

Acknowledgments

The data collection «Health index. Ukraine» is financed by the International Renaissance Foundation (IRF). The research and publishing activities of Tetiana Stepurko are supported by «Povir u sebe grant». The content of the publication is the sole responsibility of the authors and it in no way represents the views of the IRF or its services.

References

- Bleich, S. N., Özaltin, E., & Murray, C. J. (2009). How does satisfaction with the health-care system relate to patient experience?. *Bulletin of the World Health Organization*, 87(4), 271-278.
- Bradshaw, Jonathan (1972) Taxonomy of social need. In: McLachlan, Gordon, (ed.) *Problems and progress in medical care: essays on current research*, 7th series. Oxford University Press, London, pp. 71-82.
- Bradshaw, J. (1994). The contextualisation and measurement of need: a social policy perspective. In: J Popay and G Williams (Ed.s). *Researching the People's Health*, London, Routledge.
- Cavanagh, S., Chadwick K. (2005) *Health needs assessment: a practical guide*. National Institute for Health and Clinical Excellence (NICE), London, UK.
- Center for Economic Strategy (2017). *P'yat' reform uryadu: yak otrymaty suspil'nu pidtrymku* [Five government reforms: how to get public support]. Retrieved from: http://ces.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/report_critical_thinking_ukr-FINAL-for-web.pdf.
- Coulter, A., & Jenkinson, C. (2005). European patients' views on the responsiveness of health systems and healthcare providers. *European journal of public health*, 15(4), 355-360.
- Eurohealth consumer index (2017). *Euro Health Consumer Index 2016 Report*. Marsellian, France: Euro Health Consumer Powerhouse.
- Lekhan, V., Rudyi, V., Shevchenko, M., Kaluski, N., & Richardson, E. (2015). Ukraine: health system review. *Health systems in transition*, 17(2), 1-154.
- McGregor, J. A., Camfield, L., & Woodcock, A. (2009). Needs, Wants and Goals: Wellbeing, Quality of Life and Public Policy. *Applied Research in Quality of Life*, 4(2), 135-154.
- Segal, L. (1998). The importance of patient empowerment in health system reform. *Health policy*, 44(1), 31-44.
- Semigina, T. & Mandrik, O. (2017). Drug procurement policy in Ukraine: is there a «window of opportunity»? *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 1, 25-38.
- Sociological Group Rating (2017). *Assessment of the state of medical sphere in Ukraine: December 2017*. Retrieved from: http://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/ocenka_medicinskoy_sfery_v_ukraine_dekabr_2017.html.
- Stepurko, T. (2017). Entstehungskontext und Inhalte der ukrainischen Gesundheitsreform von 2017. *Ukraine analysen*, 193, 13.12.2017, 2-5.

- Stepurko, T., & Belli, P. C. (2018). Innovating Health-Care Governance in Ukraine: Formal and Informal Practises. In *Health, Technologies, and Politics in Post-Soviet Settings* (pp. 199-224). Palgrave Macmillan, Cham.
- Stepurko, T., Pavlova, M., & Groot, W. (2016). Overall satisfaction of health care users with the quality of and access to health care services: a cross-sectional study in six Central and Eastern European country. *BMC health services research*, 16(1), 342.
- Verkhovna Rada of Ukraine (2017). Pro derzhavni finansovi harantiyi medychnoho obsluhovuvannya naselennya: Zakon Ukrainy N 2168-VIII [On public financial guarantees of health care services to population: Law of Ukraine N 2168-VIII]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>.
- VoxCheck (2018). Ten Accusations from Olga Bogomolets towards the Ministry of Health and Ulana Suprun. Retrieved from: <https://voxukraine.org/en/ten-accusations-from-olga-bogomolets-towards-the-ministry-of-health-and-ulana-suprun-voxcheck>.

Наукове життя академії

КОНФЕРЕНЦІЯ «ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ У СВІТІ

CONFERENCE “HISTORY, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF TRADE UNION MOVEMENT IN THE WORLD”

ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВИЙ ЗАХІД

26 квітня 2018 року на базі Академії праці, соціальних відносин і туризму відбулася науково-практична конференція «Історія, сучасний стан та перспективи профспілкового руху у світі», в якій взяли участь науковці, профспілкові лідери, викладачі та студенти вищих навчальних закладів України.

Співорганізатори конференції: Академія праці, соціальних відносин і туризму, Рада директорів ВНЗ I-II рівнів акредитації м. Києва, Всеукраїнське методичне об'єднання голів студентських профкомів ВНЗ I-II рівнів акредитації, профспілка «Радіоелектронмаш» України.

Учасниками конференції були представлені їхні власні дослідження з історії та розвитку профспілок в Україні та зарубіжжі: Бельгії, Данії, Німеччини, Чехії, Японії та ін. Свої доповіді представили профспілкові лідери та студенти 17 навчальних закладів з Вінниці, Дніпра, Києва, Івано-Франківська, Кременчука. Цікаві пропозиції внесли студенти Дніпровського державного коледжу будівельно-монтажних технологій та архітектури, Київського коледжу будівництва, архітектури та дизайну, Коледжу інженерії та управління Національного авіаційного університету.

За підсумками конференції видано збірник матеріалів. З ним можна ознайомитись на веб-сторінці АПСВТ: <https://www.socosvita.kiev.ua/node/2078>

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФСПІЛКОВОГО НАВЧАННЯ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКИХ ЛІДЕРІВ

ORGANIZATION OF TRADE UNION TRAININGS AMONG STUDENT LEADERS

Максим Камоцький

Студент Коледжу інженерії та управління Національного авіаційного університету

Maksym Kamots'kyu

Student of the College of Engineering and Management of the National Aviation University

Ключові слова: студентські лідери, профспілкове навчання, розвиток лідерських якостей

Key words: student leaders, trade union training, development of leadership qualities

З метою забезпечення діяльності профспілок у сучасних умовах Федерація профспілок України (ФПУ) надає надзвичайно важливого значення проблемі профспілкового навчання членів профспілки. Практика засвідчує, що традиційно профспілковим навчанням охоплені керівні структури профспілок, рядові члени опиняються поза цим процесом. Сьогодні взято курс на організацію профспілкового навчання для профторгів груп та рядових членів профспілки.

У свою чергу, профспілкове навчання серед ППО студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації потребує організації методичної роботи серед профспілкових лідерів навчального закладу на рівні міста (області), для цього необхідно:

- проводити конференції, науково-практичні семінари, тренінги, конкурси, змагання, серед профспілкового активу ВНЗ I-II рівнів акредитації;
- а результатами науково-методичної роботи випускати посібники з проблем соціально-виховної роботи зі студентами, доповіді, методичні рекомендації з досвідом роботи, сценарії конкурсів різноманітних заходів;
- створити на рівні міста методичне об'єднання голів студентських профкомів;
- напрацьований досвід студентського активу розглядати на засіданнях методичного об'єднання;
- організовувати профспілкові свята.

На сьогодні формування у студентів лідерських та організаторських якостей є соціальним замовленням та життєвою необхідністю. Тому багато первинних профспілкових організацій студентів вищих навчальних закладів (студентської профспілкової організації) організовують профспілкове навчання, спрямоване на розвиток лідерських якостей, захист прав та соціальний захист студентів. Кожна соціальна група має свою потребу у запровадженні профспілкового навчання (студенти, навчальні заклади, профспілкові організації).

Проаналізувавши діяльність профспілкових організацій, ми визначили основні напрями профспілкового навчання у студентській профспілковій організації:

1. Підготовка профспілкових лідерів зі студентів нового набору та створення ініціативних груп з питань організації (вдосконалення) діяльності студентських профспілкових ланок (профком, комісія, група).
2. Щорічне дослідження й аналіз реального стану роботи студентських профспілкових ланок.
3. Визначення проблем та формування завдань, які потрібно вирішити у перспективі.
4. Аналіз діяльності студентських профспілкових лідерів, корегування роботи з певними ланками або окремими студентськими лідерами.
5. Опитування студентів з метою визначення їх ціннісних орієнтацій, інтересів та захоплень.

6. Підготовка методичної літератури та вивчення досвіду роботи інших організацій з питань профспілкової діяльності, профспілкового навчання, студентського самоврядування та інше.
7. Підготовка студентів до організації та проведення круглих столів, засідань, методичних об'єднань, студентських зборів, диспутів, дебатів, конференцій.
8. Колективний пошук оптимальної структури профспілкової організації з урахуванням змін у навчальному закладі.
9. Розробка документів профспілкової організації (Статуту, Положень, Регламентів роботи, Угод про співпрацю тощо).
10. Обговорення проектів організації, аналіз та вибір цікавих ідей. Проведення Конкурсу проектів організації.
11. Систематичне вивчення громадської думки студентів, педагогів. Діагностика ефективності діяльності профспілкової організації.
12. Створення системи стимулювання громадської діяльності профспілкових лідерів, активних студентів, партнерів тощо.
13. Розробка системи комунікації між різними ланками профспілкової організації навчального закладу.
14. Підготовка кураторів, консультантів і тренерів для навчання активу та організації роботи профспілкових ланок.

ПРОФСПІЛКИ ДАНІЇ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНОЇ ПРАЦІ ТА ВИСОКОГО РІВНЯ ЧЛЕНСТВА ПРАЦІВНИКІВ

DENMARK TRADE UNIONS: ENSURING OF DECENT WORK AND HIGH LEVEL OF EMPLOYEES' MEMBERSHIP

Дмитро Пазюк

Голова профкому студентів Оптико-механічного коледжу Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Dmytro Pazyuk

Chair of the students' trade union committee, Optical-Mechanical College of Taras Shevchenko Kyiv National University

Ключові слова: профспілки, профспілкове членство, гнучка безпека, захист працівників

Key words: trade unions, trade union membership, flexible security, employee protection

Сьогодні в Данії майже 70 % працівників є членами профспілки. Загалом в Данії роботодавець чи працівник не зобов'язані ставати членом асоціації роботодавців або профспілки. Тому умови праці можуть вільно узгоджуватись. Більшість членів профспілки належать до профспілок, що входять до трьох основних профспілкових конфедерацій - LO, FTF та AC. Найбільшою датською федерацією профспілок є LO. Вона формується за такими критеріями, як професії та ступінь освіти. Філії LO мають 1 222 800 членів та організовують працівників. Друга за величиною профспілкова конфедерація FTF має 352 800 членів. У конфедерацію входять різні профспілками, так як профспілка державних службовців, педагогічні та медсестринські спілки, а також деякі профспілки, які організовують працівників приватних компаній, головним чином у банківській та фінансовій сферах. Третя найбільша профспілкова конфедерація - це AC, що нараховує 141 800 членів (або 218 600 осіб, зокрема студентів та інших непрацюючих членів), організовує науковців державного та приватного секторів [4].

Але ж чому Данія має такий високий рівень членства? Переважно завдяки датській моделі, яка має назву «Гнучка безпека». Данія може пишатися цією системою, бо сама назва свідчить, що ця модель складається з гнучкості та безпеки, тобто термін описує зв'язки між профспілками, асоціацією роботодавців та державою. Профспілки та асоціація роботодавців надають більш широкі можливості для працевлаштування з швидким наймом та звільненням, а держава є гарантом соціального захисту та можливості подальшого прийому на роботу для звільнених працівників. «Датська модель» передбачає, що колективні договори сторони самостійно обговорюють відповідні умови праці в рамках колективних угод і потім контролюють їхнє дотримання. Умови роботи, які не були погоджені сторонами колективного договору в Данії, вважають порушенням правил договору [3]. Також однією з причин великої кількості членів можна вважати те, що профспілки беруть участь у виплаті допомоги по безробіттю.

Особливу частину в цьому питанні займають представники профспілок в компаніях. Вони обговорюють проблеми працівників з керівництвом і часто також є членами Комітету з питань співробітництва, найважливішого органу у сфері інформації і консультації. Кількість обраних представників профспілки у компаніях залежить від кількості працівників та від конкретних деталей зазначених в договорі для відповідного сектора. Зазвичай для 50 працівників є один представник. Також в деяких угодах можна обирати представника профспілки в компанії з більш ніж 5 працівниками. Часто в завдяки датській системі в одній компанії існує кілька профспілок, а отже і декілька представників в одному закладі.

Роль представників полягає в забезпеченні існуючих колективних договорів, вони відіграють центральну роль у діяльності профспілок [2].

На цей момент причиною зростання членства в Данії є не тільки їхня структура і представники профспілок, а працівники зі Східної Європи, які хочуть відстоювати свої права. Так, профспілковій газеті Fagbladet 3F була написана розповідь одного з робочих Румунії. Цей робітник зіштовхувався з недоплатами, самовільним звільнення та сумнівними трудовими контрактами. Цей робітник став членом профспілки і зараз працює на основі колективного договору. Він прагне домогтись того, щоб його співвітчизники, які працюють у Данії, дотримувалися його прикладу. «В інших компаніях ми працювали в жахливих умовах низької заробітної плати і з великою кількістю понаднормової роботи. Мій колега тепер зрозумів, що ми можемо отримати кращі стосунки через профспілку», - каже Оприс. Багато румунів, як повідомив Оприс, не розуміють датської системи. Членські внески для профспілки не потребують додаткових витрат. Вони вважають за краще вирішити проблеми з приватними роботодавцями» [1]. Таким чином ми можемо побачити що не тільки громадяни Данії укладають договори, а й працівники, які не є громадянами цієї держави.

На мою думку, Данія повинна стати прикладом для нас в тому, як їхня профспілка може впливати на компанії та забезпечувати гарні умови для працівників та завжди прислуховуватися до них. Хоч і в нас структура профспілки не гірша, але більшість роботодавців не дотримуються договорів або зовсім не укладають їх, що є одним з факторів того, чому в Україні рівень членства нижчий, ніж у Данію. На сьогоднішній день ми повинні створити такі умови для роботодавців та працівників, які б змогли задовольнити всіх. Отже, ми ще можемо вдосконалити систему і в майбутньому ми зможемо перевершити показники Данії та її зручність співпрацювання з профспілкою.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Dänemark /Der Nordschaiger. URL: <https://www.nordschleswiger.dk/de/gesellschaft/arbeiter-ausosteuropa-melden-sich-daenische-gewerkschafte>.
2. Unternehmensmitbestimmung. URL: <http://de.worker-participation.eu/Nationale-Arbeitsbeziehungen/Laender/Deutschland/Unternehmensmitbestimmung>
3. Der dänische Arbeitsmarkt. URL: <https://www.rechtdaenisch.de/privatpersonen/arbeitsrecht/daenische-arbeitsmarkt>.
4. Gewerkschaften. URL: <http://de.worker-participation.eu/index.php/NationaleArbeitsbeziehungen/Laender/Daenemark/Gewerkschaften>

СТУДЕНТСЬКІ ПРОФСПІЛКИ В ЄВРОПІ

STUDENTS' TRADE UNIONS IN EUROPE

Галина Сухова

*Заступник директора з навчально-виховної роботи Торговельно-економічного коледжу
Київського національного торговельно-економічного університету*

Halyna Sukhova

*Deputy Director for educational work of the Trade and Economic College
of Kyiv National University of Trade and Economics*

Ключові слова: студентські спілки, представництво інтересів студентів

Key words: student unions, advocacy of students' interests

Сучасне життя характеризується зміною структури всіх аспектів соціального, політичного, економічного життя в державі. Настав час здійснити перехід від застарілих і неефективних підходів до формування і реалізації соціальної політики. А це можливо лише при взаємній готовності державних і суспільних інститутів до співробітництва та партнерства. Зростання чисельності осіб найманої праці, концентрація найнятих робітників на великих підприємствах зумовила необхідність їх об'єднання для захисту своїх інтересів. Простою, найдоступнішою формою об'єднання стають професійні спілки.

Профспілки - це важливий інститут громадянського суспільства, який захищає права і свободи громадян у галузі трудових відносин. Ця роль профспілок набуває особливо важливого значення в умовах становлення демократії та ринкової економіки. А створення потужних впливових профспілок, здатних ефективно відстоювати інтереси працівників - невід'ємний атрибут цивілізованої держави. Крім цього, профспілки створюються і в студентських колективах.

На особливостях діяльності студентських профспілок у деяких європейських країнах зупинимось детальніше.

Швеція

Шведська конфедерація професійних асоціацій Saco - одна з трьох членських організацій Міжнародної конфедерації профспілок у Швеції. Вона об'єднує економістів, юристів, IT-спеціалістів, вчителів, менеджерів, архітекторів, лікарів, фармацевтів, інженерів (переважно працівників з вищою освітою).

Saco об'єднує 23 національні профспілки, які наоічують 650 тисяч членів. Із них 100 тисяч - це студенти вузів. Студенти входять до 19 із 23 членських організацій Saco.

На національному рівні студентські секції галузевих профспілок об'єднані в організацію Saco Student, найбільшу в Швеції організацію профспілок студентів. Мета її діяльності - поліпшення становища студентів і випускників вузів, вплив на політику в галузі освіти і праці. В останні роки в діяльності Saco Student пріоритетними були питання соціального страхування студентів, перспектив працевлаштування студентів після завершення навчання, організації літніх курсів.

Хоча члени Saco Student є членами галузевих профспілок, Saco Student проводить самостійну політику, представлена в Раді Saco, має власні органи - конгрес, раду, президента, віце-президента.

До складу Saco входять Національна профспілка вчителів Швеції та Шведська асоціація викладачів університетів. Профспілка вчителів об'єднує 85 тисяч членів та є єдиною профспілкою в країні виключно для кваліфікованих вчителів. Для тих, хто ще навчається, щоб стати вчителем, в профспілці ство-

рена студентська асоціація, яка представлена в усіх педагогічних візах. До складу асоціації викладачів входять також і аспіранти. Серед її пріоритетів - стипендії для аспірантів, покращення умов їх навчання, включаючи наставництво, умови праці та доступ до ресурсів.

Франція

В умовах централізованої організації системи вищої освіти Франції університетські органи мають обмежені повноваження щодо прийняття рішень. Як наслідок, студентські профспілки, як правило, створюються на національному рівні та мають свої організації в більшості університетів.

Найбільші національні профспілки студентів мають сильну політичну зорієнтованість. Їхні дії, як правило, спрямовані на захист свого бачення організації вищої освіти, а не зосереджені на конкретних інтересах членів профспілки в навчальному закладі.

Членство в профспілці фактично є політичним вибором та не приносить значних переваг для студентів. Сила профспілок визначається не їхньою чисельністю, а здатністю ефективно організувати протестні дії.

Найважливіша студентська профспілка у Франції - лівий Національний союз студентів Франції UNEF. Союз створений ще в 1907 р., має понад 30 тисяч членів. UNEF представляє інтереси студентів у відносинах з національними і місцевими органами влади, політичними партіями, органами, що займаються питаннями вищої освіти, і адміністрацією університетів. UNEF є представницькою організацією студентів, що має на меті захист їх інтересів в питаннях управління інфраструктурою університетів, наукових досліджень, харчування студентів, забезпечення житлом.

UNEF має найбільше місць серед інших організацій в Національній раді з питань вищої освіти і наукових досліджень (5 місць з 11) і Національному центрі з питань діяльності університетів і шкіл (4 місця з 8).

На сьогодні UNEF присутній в багатьох університетах Франції. Місцеві відділення, які охоплюють або один вуз, або декілька вузів в одному місті, мають назву «загальна асоціація студентів».

UNEF прийняв позиційні документи з багатьох питань вищої освіти, умов навчання і життя студентів, але його основні вимоги: універсальне та індивідуалізоване соціальне забезпечення; соціальний план; демократизація вищої освіти; рівність.

UNEF підтримує гарні відносини з більшістю основних профоб'єднань (CGT, FO, UNSA, CFTC, FSU), з якими виступає із спільними заявами, випускає спільні документи, наприклад поради для студентів. UNEF також активно працює на міжнародній арені, зокрема в рамках Європейського союзу студентів. Крім цього, є також зорієнтовані на класову боротьбу профспілки студентів, наприклад Solidaires Étudiant-e-s (утворена в січні 2013 р. шляхом злиття колишніх організацій SUD Etudiant і Федерацією Syndicale étudiante (FSE)), який відмовляється від співпраці з керівництвом університетів і активно займається організацією студентів.

Данія

У Данії система вищої освіти складається з двох паралельних секторів: університети та університетські коледжі прикладних наук. Університети - загальна академічна освіта, орієнтована на наукові дослідження. Університетські коледжі прикладних наук орієнтовані на підготовку спеціалістів для ринку праці з високою професійною кваліфікацією. Університети належать до компетенції Міністерства науки, в той час, як університетські коледжі - до компетенції Міністерства освіти.

Студенти університетів звичайно є членами Національної спілки студентів Данії, яка представляє їх на національному рівні. Студенти ж вищих навчальних закладів, які належать до компетенції Міністерства освіти, як правило є членами відповідної профспілки за напрямом підготовки. Наприклад, студенти педагогічних вузів є членами загальнонаціональної профспілки вчителів тощо.

Німеччина

У Німеччині студенти мають право бути членами профспілок. Німецька профспілка працівників освіти і науки організовує студентів, які отримують певну кваліфікацію - майбутніх вчителів усіх

секторів і рівнів освіти та науковців. Адже майже кожен студент може стати вчителем або науковцем, Профспілка фактично приймає усіх студентів, які хочуть до неї вступити, але все таки більшість студентів-членів профспілки є студентами, що опановують педагогічні спеціальності. Вони повинні платити членські внески до профспілки у розмірі 2,50 євро на місяць.

Окрім того, існують офіційні студентські спілки, які створюються згідно із законодавством федеральних земель. Кожен студент, який навчається у вищому навчальному закладі, може вступити в спілку. Вона автоматично отримує право представляти його. Студенти зобов'язані платити членські внески в студентські спілки - близько 10 євро за семестр.

Майже половина спілок є членськими організаціями національного добровільного об'єднання студентських спілок (FZS). FZS входить до Європейської спілки студентів.

У Німеччині є колективні угоди, які охоплюють навчальні заклади, зокрема вищі навчальні заклади. Але права студентів в них не висвітлюються та не визначаються.

Щодо державної підтримки студентів - існує система державного фінансування студентів BAföG. Її метою є забезпечення рівних можливостей отримання вищої освіти для студентів, надання можливості вибору тієї програми чи курсу, яка відповідає їх здібностям та інтересам. Підтримка залежить від потреб студента та надається, якщо фінансові можливості його родини не дозволяють самостійно забезпечити отримання вищої освіти. Студенти можуть отримувати фінансову підтримку до 670 євро на місяць в залежності від заробітної плати своїх батьків, хоча більшість отримують 300-400 євро. Як правило 50 % цієї суми становить безповоротний грант, а інші 50 % - безвідсоткова позика, яку потрібно повернути після того, як дохід після завершення навчання перевищить певний рівень. На сьогодні чверть студентів в Німеччині отримують допомогу в рамках BAföG.

В цілому слід зазначити, що профспілкові організації відіграють важливу роль в соціально-трудових відносинах. Вони поки залишаються єдиною доступною організацією, що займається повсякденними проблемами студентів та працівників.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Головне в стратегії профспілки - рішучість, солідарність, цілеспрямованість // Освіта України. 2013. № 34. С. 6-7.
2. Замазій С. Профспілка на підприємстві // Все про бухгалтерський облік. 2014. 22 березня. С. 22-41.
3. European Students' Union (ESU). URL: <http://www.esu-online.org>

Інформація Федерації професійних спілок України

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЙНА ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК УКРАЇНИ

ON THE LEGAL STATUS OF UKRAINE'S TRADE UNIONS ASSETS

Григорій Осовий

Голова Федерації професійних спілок України

Grygoriy Osovyu

Head of the Federation of Trade Unions of Ukraine

Павло Кондик

Заслужений юрист України

Pavlo Kondyk

Honored Lawyer of Ukraine

Ключові слова: профспілки, власність, майно профспілок, судові рішення
Key words: trade unions, property, trade unions assets, court decisions

Вступ

Сьогодні Федерація професійних спілок є найбільшим профспілковим об'єднанням в Україні, до складу якого входить 43 всеукраїнських профспілки і 26 територіальних об'єднань організацій профспілок, що налічують понад 5 мільйонів членів профспілок.

Профспілки керуються в своїй діяльності Законом України від 16 червня 1992 р. № 2460-XII «Про об'єднання громадян» та спеціальним законом від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV «Про професійні спілки, їх права та гарантії», статтю 12 якого виразно визначено, що професійні спілки, їх об'єднання незалежні, зокрема, від державних органів, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Незалежність діяльності професійних спілок значною мірою визначається їхньою майновою самостійністю, тобто гарантуванням державою захисту і стабільності у сфері відносин щодо власності професійних спілок, їх об'єднань, визначених статтю 34 зазначеного Закону та низкою інших законодавчих актів України. Положення національного законодавства цілком узгоджені з міжнародно-правовими нормами, які регулюють питання праці, захисту трудових та інших соціально-економічних прав громадян, діяльності професійних спілок.

Проте зараз в Україні точаться судові спори, пов'язані із захистом права власності та інших майнових прав профспілок. небезпечним, на нашу думку, слід вважати той факт, що ініціаторами та-

ких судових спорів виступає держава в особі певних державних органів, зокрема правоохоронних. Такі дії профспілки оцінюють як пряме бажання держави обмежити їх незалежність, а отже впливати на рішення і загалом статутну діяльність профспілкових організацій.

Цей матеріал знайомить з історією питання, окреслює правові колізії та судові рішення щодо майна пофспілок, пропонує шляхи правового врегулювання конфліктних ситуацій.

Історія профспілок: від радянських часів до сучасності

Профспілки в СРСР були найбільш масовою недержавною громадською організацією, що об'єднувала працівників, споріднених спільними інтересами. Найвищим профспілковим органом був з'їзд, що скликався щоп'ять років. Всесоюзна центральна рада профспілкових союзів (ВЦРПС) керувала діяльністю профспілкових органів між з'їздами. Склад ради обирався на з'їзді. ВЦРПС обирав президію, яка керувала діяльністю ВЦРПС між його з'їздами та секретаріат ВЦРПС.

В кожній із союзних республік діяла власна профспілкова громадська організація. Республіканські, крайові, обласні, окружні, міські та районні органи профспілок скеровували діяльність туристичних установ профспілок; направляли діяльність профспілкових організацій щодо проведення туристично-екскурсійних робіт у трудових колективах спільно з господарюючими органами, забезпечували укріплення матеріальної бази дозвілля та відпочинку трудівників та членів їхніх сімей.

Структура профспілкових організацій СРСР та УРСР виглядала наступним чином:

професійні спілки СРСР та Центральна рада по туризму та екскурсіям мали загальносоюзний статус;

професійні спілки УРСР, Українська республіканська рада професійних спілок (до 1948 р. - Всеукраїнська рада професійних спілок), Українська республіканська рада по туризму та екскурсіям, Республіканські органи управління виробничо-галузових професійних спілок та Галузеві республіканські комітети мали республіканський статус;

республіканські, краєві (обласні) ради профспілок, краєві, обласні, дорожні, територіальні, басейнові, окружні, міські і районні комітети та Київська міська рада профспілок мали регіональний статус;

первинні профспілкові організації, фабричні, заводські місцеві комітети та профорганізатори мали місцевий статус.

Тобто, загальносоюзний статус мали лише професійні спілки СРСР та їх органи управління. Профспілки УРСР мали статус республіканський та не відносилися до загальносоюзних громадських організацій. Це цілком узгоджується з законодавчим визначенням статусу загальносоюзної громадської організації (статтз 6 Закону СРСР від 9 жовтня 1990 р. «Про громадські об'єднання»): до загальносоюзних громадських об'єднань належать об'єднання, діяльність яких розповсюджується на територію всіх чи більшості союзних республік і які мають свої організації в цих республіках.

Профспілки УРСР в той період (як і нині) будувались за двома основними принципами: виробничому та територіальному. За виробничим принципом: всі, хто працював в об'єднанні, на підприємстві, в колгоспі, установі чи організації об'єднувалися в одну профспілку; кожний професійний союз об'єднував працівників, зайнятих в одній або кількох галузях господарства. За територіальним принципом виробничі профспілки відносились до обласних та республіканської рад профспілок.

Відповідно до Конституції і законів СРСР під підприємствами, установами, організаціями союзного підпорядкування мались на увазі підприємства, установи, організації, які мали статус загальнодержавних (загальносоюзних), керувалися рішеннями найвищих органів державної влади і управління Союзу РСР, функції з управління якими здійснювала Рада Міністрів СРСР, діяльність координували і контролювали органи влади союзної республіки, майно яких належало на праві державної власності

СРСР. Профспілки УРСР, в свою чергу підпорядковувались своєму керівному органу - Укрпрофраді, яка здійснювала діяльність лише на території УРСР та дія її локальних актів не розповсюджувалась на територію інших союзних республік та не мала своїх організацій в інших республіках.

У жовтні 1990 р. XV з'їзд профспілок УРСР за рішенням делегатів був перетворений в I установчий з'їзд незалежних профспілок України, на якому ухвалили Декларацію про утворення Федерації незалежних профспілок України. Було проголошено як незалежність профспілок України від державних і господарських органів республіки та СРСР, так і відмову від діяльності відповідно до Статуту профспілок СРСР. На з'їзді було прийнято Положення про Федерацію незалежних профспілок України, затверджене рішенням З'їзду від 6 жовтня 1990 р., яким визначено її правовий статус, організаційну структуру, права та обов'язки, у тому числі і майнові, та, зокрема, передбачено, що Рада Федерації незалежних профспілок України є правонаступником Укрпрофради, а основні фонди, майно, які належали Укрпрофраді і необхідне для виконання цілей та завдань Федерації незалежних профспілок України, становлять її власність і охороняються законом.

Загальні питання визначення правового статусу майна професійних спілок

Як свідчить ретроспективний аналіз питання правового регулювання власності в законодавстві СРСР і Української РСР в контексті майна професійних спілок, у період 1950-1960 рр. соціалістична власність мала форму державної власності (всенародне добро), або форму кооперативно-колгоспної власності (власність окремих колгоспів, власність кооперативних об'єднань). З 1 січня 1964 р. цивільним законодавством УРСР було передбачено існування такого різновиду соціалістичної власності, як право власності профспілок.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР «Про порядок введення в дію Цивільного і Цивільного процесуального кодексів Української РСР» від 9 грудня 1963 р. визначено, що по правовідносинах, які виникли до 1 січня 1964 р., але які не врегульовані чинним на момент їх виникнення законодавством, застосовуються правила Цивільного кодексу Української РСР 1963 р. Це ж саме знайшло своє відображення і Конституції Української РСР 1978 р., яка визначала державну (загальнонародну) власність, власність колгоспів та інших кооперативних організацій, їх об'єднань, а також майно профспілкових та інших громадських організацій.

Відповідно до частини першої статті 20 Закону СРСР від 10 грудня 1990 р. № 1818-1 «Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності» профспілки та їхні органи відповідно до законодавства визнавалися юридичними особами. Оскільки приватної власності в СРСР не існувало, а була лише особиста власність фізичних осіб, майно, яке надавалося державою громадським організаціям, а саме профспілкам, що мали статус юридичної особи, могло надаватися лише у відання.

7 лютого 1991 р. ухвалено спеціальний закон, що визначав відносини власності - Закон УРСР «Про власність». Відповідно до статті 20 професійні спілки були визнані суб'єктами права колективної власності. Згідно із статтею 28 цього ж Закону об'єктами права власності громадських об'єднань, у тому числі професійних спілок, благодійних та інших громадських фондів, є майно культурно-освітнього та оздоровчого призначення, грошові кошти, акції, інші цінні папери, жилі будинки, споруди виробничого і невиробничого призначення, обладнання, устаткування, транспортні засоби та інше майно, необхідне для забезпечення діяльності, передбаченої їх статутами (положеннями) на праві колективної власності. Зазначеним Законом визначалося, що громадські об'єднання можуть мати у власності підприємства відповідно до цілей, зазначених в їх статутах, і в порядку, передбаченому законодавчими актами України. Відповідно до статті 30 Закону колективний власник самостійно володіє, користується і розпоряджається об'єктами власності, які йому належать.

З набранням чинності новим Цивільним Кодексом (ЦК) України було введено наступні форми власності: власність народу України, право приватної власності, право державної власності, право комунальної власності. Отже, відповідно до статті 325 ЦК України власність всіх юридичних осіб приватного права (в тому числі профспілок) була визнана приватною.

Як зазначив Конституційний суд України у своєму рішенні від 11 листопада 2004 р. № 16-рп/2004, аналіз чинного цивільного законодавства Української РСР та постанов Ради Міністрів Української РСР свідчить про те, що держава та її повноважні органи мали право передавати державне майно у власність недержавним (кооперативним і громадським) організаціям як за плату, так і безоплатно.

Яким чином відбувся поділ майна профспілок СРСР?

27 жовтня 1990 р. XIX з'їздом профспілок СРСР було прийнято постанову «Про власність профспілок СРСР», згідно з якою профспілкові об'єкти є єдиною власністю профспілок СРСР, правонаступником власності якої є Всезагальна конфедерація профспілок СРСР.

В подальшому Президія Ради Загальної конфедерації профспілок СРСР 18 листопада 1990 р. прийняла постанову «Про затвердження Договору про закріплення прав по володінню, користуванню і розпорядженню профспілковим майном», згідно з яким Федерації незалежних профспілок України були передані права з володіння, користування і розпорядження профспілковим майном, яке перебувало на території України і належало ВЦРПС та її правонаступнику - Загальній конфедерації праці (ЗКП). Постановою Ради Фонду профспілкового майна ЗКП від 16 січня 1992 р. права Федерації незалежних профспілок України з володіння, користування і розпорядження профспілковим майном були підтверджені.

21 листопада 1992 р. Федерацію незалежних профспілок України було перейменовано в нинішню Федерацію професійних спілок України.

Отже, на початок 1992 р. - до прийняття Верховною Радою України відповідних постанов та створення Фонду державного майна України фактично відбулося остаточне юридичне врегулювання статусу та розмежування належності майна профспілкових організацій, а саме: все майно, яке розташовувалося на території України, незалежно від перебування його у віданні профспілкових органів СРСР або Української РСР чи інших союзних республік, перейшло у власність профспілок України.

Питання врегулювання правового статусу майна, розташованого на території України

Оскільки до моменту проголошення державної незалежності України існувала загальна проблема необхідності врегулювання статусу майна, розташованого на території України, у тому числі центрального підпорядкування державним органам колишнього СРСР, постановою Верховної Ради Української РСР від 29 листопада 1990 р. № 506-XII «Про захист суверенних прав власності Української РСР» було встановлено мораторій на території республіки на будь-які зміни форми власності і власника державного майна, ініціаторами та учасниками яких є органи державної влади і управління.

Тобто мораторій стосувався лише державного майна, а обмеження на прийняття рішень поширювалося на органи державної влади і управління.

Із проголошенням 24 серпня 1991 р. України незалежною демократичною державою весь економічний, науковий і технічний потенціал, розміщений на її території, став державною власністю України.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради України від 30 серпня 1991 р. № 1452-XII «Про передачу підприємств, установ та організацій союзного підпорядкування, розташованих на території України, у власність держави» та Законом України від 10 вересня 1991 р. № 1540-XII «Про підприємства, уста-

нови та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» майно та фінансові ресурси підприємств, установ, організацій та інших об'єктів союзного підпорядкування, розташованих на території нашої країни (тобто тих, які перебували у віданні міністерств та відомств СРСР), визнано державною власністю України, а укладені після 29 листопада 1990 р. майнові договори, якими змінено форму власності, визнано недійсними.

Дія зазначених актів законодавства України не була поширена на майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР (спортивні товариства, творчі спілки, ДТСААФ та інші) і це підтверджується фактом прийняття Верховною Радою України двох постанов: від 10 квітня 1992 р. № 2268-XII «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України» та від 4 лютого 1994 р. № 3943-XII Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР».

Верховна Рада України, яка не мала повноважень щодо націоналізації або конфіскації майна загальносоюзних громадських організацій колишнього СРСР, розташованого на території України, прийняла наступні рішення: 1) з метою збереження такого майна (до визначення відповідних правонаступників) передати тимчасово майно зазначених організацій, що перебувало у віданні їх центральних органів, Фонду державного майна (постанова від 10 квітня 1992 р. № 2268-XII); 2) у зв'язку з законодавчою невизначеністю (станом на лютий 1994 р.) правонаступників майна загальносоюзних громадських організацій, тимчасово, до законодавчого визначення суб'єктів права власності майна таких організацій, зазначене майно є загальнодержавною власністю (постанова від 4 лютого 1994 р. № 3943-XII). Пунктом 2 зазначеної постанови було доручено Кабінету Міністрів України визначити органи управління зазначеним майном, що тимчасово виконуватимуть ці функції до законодавчого визначення правонаступників згаданого майна.

Відповідно до зазначених постанов Верховної Ради України держава в особі Фонду державного майна та Міносвіти, Міноборони, Мінмолодьспорту і Мінекономіки (постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 1995 р. № 18) стала тимчасовим власником лише майна загальносоюзних громадських організацій, на яке поширювалася юрисдикція відповідних органів загальносоюзних громадських організацій. Як вже зазначалося, ці повноваження не стосувалися майна профспілкових організацій.

Прийнята згодом постанова Верховної Ради України від 1 листопада 1996 р. № 461/96-ВР (в редакції постанови від 18 лютого 1997 р. № 71/97-ВР) «Про проект Постанови Верховної Ради України про тлумачення Постанови Верховної Ради України «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР», яка доручала проведення інвентаризації майна загальносоюзних громадських організацій, також не стосувалася майна профспілкових організацій.

В подальшому Верховною Радою України неодноразово розглядалися законопроекти (про правонаступництво на майно загальносоюзних громадських організацій, про визначення суб'єктів права власності на зазначене майно та інші), які так і не були прийняті.

У розпорядженні Президента України від 24 травня 1996 р. № 123/96-рп порушувалося питання лише щодо необхідності законодавчого визначення суб'єктів права власності майна колишніх ДТСААФ СРСР і ДТСААФ Української РСР.

Отже, як фактично, так і юридично профспілки були і залишаються власниками майна, яку перебувало в їх віданні ще з радянських часів.

Судові баталії щодо майна профспілок

Починаючи з 2011 року в провадженні господарських судів з'явилась нова категорія справ за позовами органів прокуратури в інтересах держави в особі Фонду державного майна України до суб'єктів господарювання, створених за участі Федерації професійних спілок України, про визнання

права власності за державою на майнові профспілкові об'єкти, витребування майна із незаконного володіння. Антипрофспілкову кампанію розпочали тодішні високопосадовці - прем'єр-міністр України Микола Азаров та генеральний прокурор України Віктор Пшонка. Органи прокуратури різних рівнів подали близько 200 позовів у різних регіонах України. За каденції зазначених осіб за державою в особі Фонду державного майна України рішеннями господарських судів було визнано право власності на 40 майнових об'єктів, які належали профспілкам. На жаль, не відбулося жодних змін і тоді, коли уряд очолив Арсеній Яценюк, а генеральну прокуратуру України - почергово Олег Махніцький, Віталій Ярема та Віктор Шокін. Тиск на профспілки продовжувався на всіх рівнях. Окрім судових справ, які і далі розглядались у судах, додалися відкриття виконавчих проваджень щодо витребування профспілкового майна на підставі остаточних рішень Вищого господарського суду України.

Наведемо хронологію деяких подій.

21 січня 2015 р. Кабінет Міністрів України приймає Розпорядження № 52 «Про віднесення нерухомого майна санаторію «Лермонтовський» у м. Одесі до сфери управління Міністерства юстиції». 13 серпня 2015 р. Фонд держмайна України створив Державне підприємство «Управління справами Фонду державного майна України», до статутного капіталу якого було внесено профспілкове майно, що за рішеннями судів в попередні роки було визнано власністю держави, серед яких: туристично-оздоровчий комплекс «Горіховий гай», дитячий оздоровчий комплекс «Придніпровський», готель «Світязь», готель «Лісова пісня», готель «Рассвет» та деякі інші.

7 жовтня 2015 р. Кабінет Міністрів України, з перевищенням повноважень, всупереч застереженням Мін'юсту щодо відсутності повноважень Уряду, ухвалив постанову № 817 «Про затвердження Порядку визначення суб'єкта управління об'єктами, що повернуті у власність держави, та іншим майном, суб'єкт управління якого не визначений». З прийняттям цього нормативно-правового акту розпочалася нова широкомасштабна кампанія із вилучення майна у профспілок та суб'єктів господарювання, створених за участі профспілок - прийняття розпоряджень Кабінету Міністрів України про передачу такого майна міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади.

25 січня 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 60 «Про передачу нерухомого майна туристичної бази ім. О. Вишні до сфери управління Міністерства оборони» зі сфери управління Фонду державного майна до сфери управління Міністерства оборони було передано майно турбаза ім. О. Вишні у Херсонській області.

29 березня 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 221 «Про передачу частини будівлі у м. Ужгороді до сфери управління Державної судової адміністрації» будівлю Будинку спілок у м. Ужгород передано зі сфери управління Фонду державного майна до сфери управління Державною судовою адміністрацією для розміщення Закарпатського окружного адміністративного суду.

11 травня 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 382 «Про передачу нерухомого майна цілісного майнового комплексу дитячого санаторію «Сокілець» у с. Сокілець до сфери управління Міністерства охорони здоров'я» будівлі та споруди ЦМК дитячого санаторію «Сокілець» (Вінницька область) передано із сфери управління Фонду державного майна до сфери управління Міністерства охорони здоров'я.

11 січня 2018 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 13 «Про передачу будівлі у м. Полтаві Генеральній прокуратурі України» передано Генеральній прокуратурі України будівлю по вул. Ляхова, 1, у м. Полтаві із сфери управління Фонду державного майна із закріпленням її на праві оперативного управління за Генеральною прокуратурою України.

11 січня 2018 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 8 «Про віднесення нерухомого майна санаторію «Зелений мис» до сфери управління Міністерства внутрішніх справ» майно санаторію «Зелений мис» віднесено до сфери управління МВС.

10 травня 2018 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 302 «Про віднесення нерухомого майна до сфери управління Фонду державного майна» майновий комплекс, розташований по

просп. Перемоги, 150, у м. Києві, будівлі та споруди пансіонату «Буковина» (с. Валя Кузьміна Чернівецької області), віднесено до сфери управління Фонду державного майна з метою їх подальшої приватизації.

Це тільки окремі, кричущі випадки позбавлення майна профспілкових організацій. А в цілому тільки за період судової кампанії, ініційованої органами прокуратури, починаючи з 2011 р., рішенням відповідних судів профспілки були позбавлені права власності на понад 70 належних їм об'єктів.

Аналіз судових справ свідчить, що судами не береться до уваги історичний аспект формування незалежних професійних спілок України. Тоді як у рішенні Вищого господарського суду України від 19 лютого 2015 р. у справі № 5028/12/107/2001 було безпосередньо вказано відповідним судам на необхідність ретроспективного дослідження питань реорганізації профспілкових організацій СРСР та утворення Федерації незалежних профспілок України, вивчення компетенції профспілкових органів СРСР, зокрема, Всезагальної конфедерації профспілок СРСР приймати рішення про зміну правового режиму майна, яке перебувало у її власності, та передавати спірне майно у власність іншим організаціям. Однак, це питання судами належним чином досліджено не було.

Суди, які винесли рішення про визнання права державної власності на майно, що належало профспілкам, не зважали на те, що майно, яке було у володінні загальносоюзних організацій, на підставі актів законодавства України стало державною власністю лише тимчасово. Тобто, у рішеннях судів стосовно майна профспілкових організацій, на нашу думку, мало б зазначатися, що майно, яке вилучається або щодо якого приймається інше рішення, передається у державну власність до остаточного вирішення питання щодо його належного власника (в контексті законодавчого визначення відповідного правонаступника загальносоюзної громадської організації).

Доцільно зазначити, що позбавлення профспілок об'єктів майна, необхідних для здійснення статутної діяльності щодо представництва і захисту працівників і надання їм правових і соціальних послуг, є грубим порушенням норм міжнародного права, зокрема, Конвенції Міжнародної організації праці 87 «Про свободу асоціації і право на об'єднання» до України, яка її ратифікувала. До України як держави можуть бути вжиті суворі санкції аж до позбавлення торгівельних преференцій.

Механізм остаточного врегулювання правового режиму майна професійних спілок

З огляду на те, що на сьогодні постанови Верховної Ради України 1992 і 1994 р. залишаються чинними, а щодо майна професійних спілок у судах України знаходиться значна кількість судових справ, має місце неоднозначність судової практики, є ряд рішень судів, якими профспілки позбавлені права власності на належне їм майно, наявна нагальна потреба остаточно законодавчо врегулювати питання визначення права власності та інших майнових прав на майно профспілкових організацій шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про профспілки, їх права та гарантії діяльності». А саме - внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до статті 34 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

Цей законопроект розроблен офахівцями Федерації професійних спілок України. Він ґрунтується на принципі забезпечення додержання рівних прав професійних спілок порівняно з деякими іншими громадськими організаціями у питанні врегулювання права власності на їх майно (що було зроблено в законодавчому або судовому порядку).

Так, статтею 21 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» передбачено, що джерелом формування майна і коштів творчих спілок є, зокрема, майно колишніх загальносоюзних творчих спілок Союзу РСР, до якого належать розташовані на території України будинки, споруди, матеріально-технічні засоби, які станом на 24 серпня 1991 р. згідно з правовстановлюючими до-

кументами перебували у віданні творчих спілок колишнього Союзу РСР або у володінні чи користуванні відповідних республіканських або територіальних структур. З урахуванням прикінцевих положень до цього Закону, держава в особі Верховної Ради України фактично погодилася з тим, що все майно, яке перебувало станом на 24 серпня 1991 р. у віданні творчих спілок, у тому числі колишнього Союзу РСР, є власністю відповідних творчих спілок України (Кабінетові Міністрів України було доручено разом із Фондом державного майна України забезпечити передачу у власність чи надати у безстрокове користування нерухоме майно творчим спілкам - Всеукраїнській музичній спілці, Спілці архітекторів України, Спілці дизайнерів України, Спілці журналістів України, Спілці кінематографістів України, Спілці композиторів України, Спілці майстрів народного мистецтва України, Спілці письменників України, Спілці театральних діячів України, Спілці фотохудожників України, Спілці художників України), яке було в їхньому користуванні на момент прийняття Верховною Радою України Постанови від 10 квітня 1992 року «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України»).

Більше того, через процедуру офіційного тлумачення Конституційним Судом України відповідних статей Закону України «Про кооперацію» (справа № 1-30/2004 про захист права власності організацій споживчої кооперації) фактично визнано в повному обсязі право власності Укоопспілки, її органів і організацій на майно, у тому числі майно, яке було передано органами влади колишнього Союзу РСР і Української РСР та перебувало у віданні державних органів СРСР і УРСР, зокрема, так звані колгоспні ринки.

Наразі професійні спілки не можуть мати дискримінаційні умови порівняно з іншими громадськими організаціями (у питанні визначення права власності на належне їм майно або майнові права), а отже не повинні проходити процедури додаткової оцінки щодо наявності у них права власності на майно, зокрема в залежності від джерел фінансування відповідних об'єктів.

Зміни, що пропонується внести до статті 34 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», аналогічні за змістом до Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (стаття 21 та прикінцеві положення).

Законопроектом пропонується доповнити статтю 34, якою передбачити, що профспілки, їх об'єднання є власниками майна профспілок, їх об'єднань колишнього Союзу РСР і УРСР, набутого до 24 серпня 1991 року за рахунок власних коштів, майна, розташованого на території України і переданого їм у власність, відання, володіння або користування за рішенням органів державної влади, інших державних органів колишнього Союзу РСР та Української РСР, а також майна юридичних осіб, створених відповідно до законодавства за участю профспілок, їх об'єднань.

Слід зауважити, що чинною редакцією статті 34 зазначеного Закону передбачено можливість передачі державними органами і органами місцевого самоврядування у власність професійних спілок, їх об'єднань коштів та іншого майна. Крім того, частиною першою статті 24 Закону України «Про громадські об'єднання» встановлено, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи для виконання своєї статутної мети (цілей) має право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такому громадському об'єднанню, у тому числі державою.

Таким чином, доповнення статті 34 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» відповідними положеннями, згідно з якими встановлюється, що профспілки, їх об'єднання є власниками всього майна, яке перебувало в їх фактичному володінні станом на 24 серпня 1991 р., з одного боку, узгоджується з чинними законодавчими актами України, з іншого, забезпечує в повному обсязі реалізацію положень постанов Верховної Ради України 1992 і 1994 року.

Законопроектом також пропонується врегулювати питання подальшого використання майна, що належало профспілкам, їх об'єднанням, але за рішенням відповідних судів визнано державною власністю.

Оскільки рішеннями таких судів не встановлено, що зазначене майно і далі тимчасово перебуває у державній власності відповідно до режиму його використання, визначеного постановами Верховної Ради України від 10 квітня 1992 р. № 2268-XII «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України» та від 4 лютого 1994 р. № 3943-XII «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР», пропонується установити, що:

майно, яке перебувало у власності профспілок, їх об'єднань, а також майно юридичних осіб, створених відповідно до законодавства за участю профспілок, їх об'єднань, яке відповідно до рішень судів, що набрали законної сили, передано у державну власність, за рішенням Кабінету Міністрів України передається у безстрокове безоплатне користування профспілок, їх об'єднань (адміністративні будівлі, споруди та інше майно, необхідне для провадження статутної діяльності);

на підставі подання відповідних повноважних органів профспілок, їх об'єднань передається у господарського відання юридичним особам, створеним відповідно до законодавства за участю профспілок, їх об'єднань.

Відчуження або списання майна, переданого у безстрокове безоплатне користування профспілок, їх об'єднань, та у господарське відання юридичних осіб, створених відповідно до законодавства за участю профспілок, їх об'єднань, здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності».

Таке законодавче визначення повністю узгоджується з частиною шостою статті 34 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», зі змісту якої випливає, що профспілки, їх об'єднання можуть користуватися майном на праві господарського відання, тобто держава в особі відповідних державних органів може закріплювати державне майно за профспілками, їх об'єднаннями, а також утвореними за їх участю суб'єктами господарювання на праві господарського відання. Зазначена норма законопроекту також кореспондує з частиною першою статті 24 Закону України «Про громадські об'єднання» та частиною п'ятою статті 112 Господарського кодексу України, які передбачають використання майна профспілками на праві господарського відання та інших речових правах (тимчасове користування, крім розпорядження). На сьогодні згідно з відповідними законами на праві безоплатного безстрокового користування державним майном володіють Національна та галузеві академії наук України.

Як підсумок: чого очікують профспілки від влади

На тлі прагнень органів державної влади врегулювати питання правового статусу та правонаступників майна всіх загальносоюзних громадських організацій (шляхом ініціювання законопроектів, які через критичні зауваження експертно-правових установ були зняті з розгляду чи направлені на доопрацювання), складається враження, що певні особи мають зацікавленість в «одержавленні» найбільшого і мабуть достатньо привабливого майнового сегменту - майна профспілкових організацій. Тоді, як у взаємовідносинах щодо законодавчого визначення суб'єктів права власності на майно менш «привабливих» громадських організацій виникла досить інтригуюча тиша.

Зараз у взаємовідносинах Федерації професійних спілок України і Фонду державного майна України триває боротьба правових позицій (з питань визначення статусу профспілкового майна), а часом і відвертий, звісно з позиції держави, нерівноцінний торг. І подальший розвиток подій практично в цілому буде залежати від бажання Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України і Президента України остаточно вирішити цю застарілу проблему.

Залишається лише сподіватись, що правові позиції і підходи, запропоновані профспілками, дадуть змогу зрушити з місця і цивілізовано вирішити наболіле питання.

Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму

Головний редактор — Т.В. Семигіна
Комп'ютерна верстка — ФОП Самсон О.М.

Підписано до друку 1 жовтня 2018 р.

Формат видання — А4. Друк цифровий.
12,12 ум. друк. арк.
Наклад - 100 прим.
Ціна договірна.

Видавництво «Академія праці, соціальних відносин і туризму»
Свідоцтво КВ № 21787-11687ПР від 21.12.2015 р.
м. Київ, Кільцева дорога, 3-А, Київ-187,
МСП, 03187, Україна, тел./факс (044) 526-15-45; e-mail: edit@socosvita.kiev.ua

Надруковано: ФОП Самсон О.М.
Свідоцтво В01 №566073 від 04.11.2002 р. тел. 050-355-21-20